

**МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ФАКУЛЬТЭТ ЖУРНАЛІСТЫКІ
Кафедра медыялінгвістыкі і рэдагавання**

РУДАЧЭНКА
Ягор Андрэевіч

**МЕТОДЫКА РЭДАГАВАННЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНЫХ ВЫДАННЯЎ
(НА ПРЫКЛАДЗЕ ВЫДАВЕЦТВА «БЕЛАРУСКАЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ
ІМЯ ПЕТРУСЯ БРОЎКІ»)**

Дыпломная праца

Навуковы кіраўнік:
доктар філалагічных навук
прафесар В.І. Іўчанкаў

Дапушчана да абароны

«___» _____ 2021 г.

Заг. кафедры медыялінгвістыкі і рэдагавання
доктар філалагічных навук прафесар В.І. Іўчанкаў

Мінск, 2021

ЗМЕСТ

РЭФЕРАТ	4
РЕФЕРАТ.....	5
ABSTRACT.....	6
УВОДЗІНЫ.....	7
ГЛАВА 1 ВЫДАВЕЦТВА «БЕЛАРУСКАЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ ІМЯ ПЕТРУСЯ БРОЎКІ»: ГІСТОРЫЯ СТАНАЎЛЕННЯ, ТРАДЫЦЫІ І ПЕРАЕМНАСЦЬ.....	10
1.1 Гістарычны экскурс пра станаўленне энцыклапедыі як даведачнага выдання.....	10
1.2 Дзейнасць выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»: гістарычныя перадумовы ўзнікнення, роля асобы рэдактара, фарміраванне традыцый і пераемнасць	14
1.3 «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі»: параўнальны аналіз	20
1.4 Функцыянаванне РУП «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» на сучасным этапе: спецыфіка і пашырэнне дэфінітыўнага апарату	24
ГЛАВА 2 КАМПАЗІЦЫЯ ПЯТАЙ КНІГІ ДЗЯСЯТАГА ТОМА ЭНЦЫКЛАПЕДЫІ «ГАРАДЫ І ВЁСКІ БЕЛАРУСІ»: СТРУКТУРНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ І СПЕЦЫФІКА ТЭКСТАВЫХ СКЛАДНІКАЎ	29
2.1 Энцыклапедычны артыкул у выданні «Гарады і вёскі Беларусі»: рэдактарскі аналіз кампазіцыі	29
2.2 Бібліяграфія як структурны кампанент энцыклапедычнага выдання «Гарады і вёскі Беларусі»	40
2.3 Спіс скарачэнняў у кампазіцыі выданні «Гарады і вёскі Беларусі»	43
ГЛАВА 3 ФОРМЫ РЭДАКТАРСКАЙ ПРАЦЫ НАД АРТЫКУЛАМІ ЭНЦЫКЛАПЕДЫІ «ГАРАДЫ І ВЁСКІ БЕЛАРУСІ» (НА ПРЫКЛАДАХ АРТЫКУЛАЎ ПРА ШУМІЛІНСКІ РАЁН)	47
3.1 Рэдактарская апрацоўка энцыклапедычных артыкулаў	47
3.2 Механізм афармлення заказаў на друкаванне ілюстрацый: арганічнасць уключэння ў структуру тэксту	53
3.3 Кантрольнае чытанне энцыклапедычных артыкулаў	55
ЗАКЛЮЧЭННЕ	58

СПИС ВИКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ.....	62
ДАДАТКІ.....	67

РЭФЕРАТ

Аб'ём дыпломнай працы складае 95 старонак і ўтрымлівае 53 крыніцы выкарыстанай літаратуры і 9 дадаткаў. Структура дыпломнай працы: уводзіны, тры главы, заключэнне, спіс выкарыстанай літаратуры, дадаткі.

Ключавыя словы: РЭДАГАВАННЕ, МЕТОДЫКА РЭДАГАВАННЯ, ДАВЕДАЧНАЯ ЛІТАРАТУРА, СПІС СКАРАЧЭННЯЎ, БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС, ЗАКАЗ НА ДРУКАВАННЕ ІЛЮСТРАЦЫІ, ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ, ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНЫ АРТЫКУЛ, ГІСТОРЫЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫІ, РЭДАКТАРСКІ АНАЛІЗ, КАМПАЗІЦЫЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНАГА АРТЫКУЛА.

Аб'ект даследавання – спецыфіка рэдагавання энцыклапедычных выданняў.

Прадмет даследавання – асаблівасці методыкі рэдагавання пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» ў выдавецтве «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі».

Мэта дыпломнай працы – вызначыць асаблівасці рэдагавання энцыклапедычных выданняў на матэрыяле апрацоўкі артыкулаў пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі».

У дыпломнай працы выкарыстаны наступныя **метады даследавання**: **метады рэдактарскага аналізу; семантыка-стылістычны; дэскрыптыўны; сінхронны і дыяхронны; індукцыі і дэдукцыі; параўнальна-супастаўляльны.**

Навізна даследавання заключаецца ў звароце да тэмы рэдактарскай апрацоўкі артыкулаў пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі», а таксама ў разгорнутым рэдактарскім аналізе новага выдання.

Вынікі даследавання можна выкарыстоўваць для павышэння якасці рэдагавання энцыклапедычных выданняў супрацоўнікамі выдавецтваў, у якасці эмпірычнага матэрыялу на занятках па дысцыплінах «Рэдагаванне», «Методыка рэдагавання», «Методыка рэдагавання навуковай і афіцыйнай літаратуры», «Агульнае рэдагаванне і літаратурная апрацоўка даведачных матэрыялаў».

Даследаванне выканана самастойна. Аўтар пацвярджае дакладнасць высноў і прапаноў, а таксама аб'ектыўнасць спасылак на крыніцы, якія былі выкарыстаны ў дыпломнай працы.

РЕФЕРАТ

Объем дипломной работы составляет 95 страниц и содержит 53 источника используемой литературы и 9 приложений. Структура дипломной работы: введение, три главы, заключение, список использованной литературы, приложения.

Ключевые слова: РЕДАКТИРОВАНИЕ, МЕТОДИКА РЕДАКТИРОВАНИЯ, СПРАВОЧНАЯ ЛИТЕРАТУРА, СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ, БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК, ЗАКАЗ НА ПЕЧАТЬ ИЛЛЮСТРАЦИИ, ЭНЦИКЛОПЕДИЯ, ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКАЯ СТАТЬЯ, ИСТОРИЯ ЭНЦИКЛОПЕДИИ, РЕДАКТОРСКИЙ АНАЛИЗ, КОМПОЗИЦИЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКОЙ СТАТЬИ.

Объект исследования – специфика редактирования энциклопедических изданий.

Предмет исследования – особенности методики редактирования пятой книги десятого тома энциклопедии «Города и деревни Беларуси» в издательстве «Белорусская Энциклопедия имени Петруся Бровки».

Цель исследования – выявить особенности редактирования энциклопедических изданий на материале обработки статей пятой книги десятого тома энциклопедии «Города и деревни Беларуси».

В дипломной работе **использованы следующие методы исследования:** метод редакторского анализа; семантико-стилистический; описательный; синхронный и диахронный; индукции и дедукции; сравнительно-сопоставительный.

Новизна исследования состоит в обращении к теме редакторской обработки статей пятой книги десятого тома энциклопедии «Города и деревни Беларуси», а также в подробном редакторском анализе нового издания.

Результаты исследования могут быть использованы для улучшения качества редактирования энциклопедических статей, в качестве эмпирического материала на занятиях по дисциплинам «Редактирование», «Методика редактирования», «Редактирование научной и официальной литературы», «Общее редактирование и литературная обработка справочных материалов».

Исследование выполнено самостоятельно. Автор подтверждает достоверность выводов и предложений, а также объективность источников, которые использовались в дипломной работе.

ABSTRACT

The thesis is 95 pages long and contains 53 references and 9 appendices. The structure of the thesis: introduction, three chapters, conclusion, list of references, appendices.

Keywords: EDITING, EDITING PROCEDURES, REFERENCE LITERATURE, LIST OF ABBREVIATIONS, BIBLIOGRAPHY, ORDERS FOR PRINTING ILLUSTRATIONS, ENCYCLOPEDIA, ENCYCLOPEDIA ARTICLES, HISTORY OF ENCYCLOPEDIA, EDITORIAL ANALYSIS, COMPOSITION OF ENCYCLOPEDIA ARTICLES.

The object of research is the specifics of editing encyclopedic editions.

The subject of the research is the peculiarities of the method of editing the fifth book of the tenth volume of the encyclopedia «Cities and villages of Belarus» in the publishing house «Piatrus Brouka Belarusian Encyclopedia».

The purpose of the thesis is to determine the features of editing encyclopedic editions based by processing the articles of the fifth book of the tenth volume of the encyclopedic edition «Cities and villages of Belarus».

The following research methods are used **in the thesis: the method of editorial analysis; semantic and stylistic; descriptive; synchronous and diachronic; inductive and deductive; comparative.**

The novelty of the research lies in the address to the topic of editorial processing of the articles of the fifth book of the tenth volume of the encyclopedia «Cities and villages of Belarus», as well as in the detailed editorial analysis of the new edition.

The results of the study can be used to improve the quality of editing encyclopedic publications by publishers. They can also be used as empirical material for the disciplines «Editing», «Editing Methods», «Methods of editing scientific and official literature», «General editing and literary processing of reference books».

The study was performed independently. The author confirms the accuracy of the conclusions and suggestions, as well as the objectivity of the references to the sources that were used in the thesis.

УВОДЗІНЫ

Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» з'яўляецца аўтарытэтай класічнай установай, якая займае годнае месца ў кнігавыдавецкім комплексе Рэспублікі Беларусь. Прадпрыемства мае сваю гісторыю, напоўненую знамянальнымі датамі, і звязаную з выбітнымі асобамі, сёння актыўна стварае і распаўсюджвае ўсе віды даведачнай літаратуры – энцыклапедыі, даведнікі і слоўнікі розных тыпаў. Акрамя таго, выпускаецца вучэбная, дзіцячая і навукова-папулярная літаратура, рэалізуюцца элітныя выданні, кнігі-фотаальбомы прадстаўнічага класа.

Квінтэсэнцыяй дзейнасці выдавецтва ў 2010-х гадах стала падрыхтоўка ў гонар святкавання 500-годдзя беларускага і ўсходнеславянскага кнігадрукавання персанальнай энцыклапедыі «Францыск Скарына», у якой апісваецца жыццё і творчасць усходнеславянскага першадрукара, асветніка Францыска Скарыны. За вышэйпаказанае дзесяцігоддзе прадпрыемства таксама выпусціла іншыя персанальныя энцыклапедыі: «Максім Багдановіч» (2011), «Спірыдон Собаль і вытокі магілёўскага кнігадруку» (2016), «Янка Купала. Энцыклапедыя» ў 3-х тамах (2017 – 2018).

У 2020 годзе ў гонар 90-годдзя Уладзіміра Караткевіча рэдакцыя літаратуры і мастацтва «Беларускай Энцыклапедыі імя Петруся Броўкі» распрацавала канцэпцыю і выдала энцыклапедыю, прысвечаную беларускаму класіку. Падрыхтоўка такога выдання мела сваю спецыфіку, паколькі яна не можа паўнаўвартасна грунтавацца на вопыце падрыхтоўкі ранейшых энцыклапедыяў.

Зараз выдавецтва рыхтуе пятую кнігу дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі». У гісторыі сучаснай беларускай даведачнай літаратуры гэта першае фундаментальнае выданне, у якім з дапамогай архіўных і бібліяграфічных крыніц адлюстроўваюцца гістарычны і сучасны стан усіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак краіны. Падрыхтоўка такога выдання мае сваю спецыфіку, рэдактар павінен мець камунікацыю з аўтарамі артыкулаў, якія прыносяць іх у выдавецтва, з прадстаўнікамі райвыканкамаў, з супрацоўнікамі архіваў, іншых устаноў. Нягледзячы на тое, што мова даведачнай літаратуры даволі лаканічная і сухая, праца над такімі выданнямі патрабуе ад рэдактара пэўнай творчай дзейнасці.

Вынікі даследавання, апісаныя ў дыпломнай працы, могуць дапамагчы навуковым рэдактарам палепшыць вынік сваёй працы над энцыклапедыямі.

Мэта дыпломнай працы – вызначыць асаблівасці рэдагавання энцыклапедычных выданняў на матэрыяле апрацоўкі артыкулаў пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедычнага выдання «Гарады і вёскі Беларусі».

Для рэалізацыі пастаўленай мэты ў дыпломным даследаванні вырашаюцца наступныя агульныя і прыватныя задачы:

- зрабіць гістарычны экскурс пра станаўленне энцыклапедыі як даведачнага выдання;
- выпрацаваць дэфінітыўны апарат даследавання з улікам уплыву на кнігавыдавецкі працэс ІТ-сферы;
- вызначыць уласцівасці энцыклапедычных выданняў паводле тэматыкі і камунікатыўнага прызначэння;
- назваць асноўныя патрабаванні да кампазіцыі і сігніфікацыі асноўнага тэксту энцыклапедычнага выдання;
- устанавіць асаблівасці рэдагавання мовы і стылю энцыклапедычных артыкулаў;
- ахарактарызаваць механізм афармлення заказаў на друкаванне ілюстрацый для энцыклапедычных артыкулаў;
- абагуліць уласны вопыт рэдагавання ў выдавецтве «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» на прыкладзе апрацоўкі артыкулаў пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі».

Аб'ектам даследавання ў дыпломнай рабоце стала спецыфіка рэдагавання энцыклапедычных выданняў.

Прадметам даследавання з'яўляюцца асаблівасці метадыкі рэдагавання пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» ў выдавецтве «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі».

Тэарэтычнай базай даследавання з'явіліся наступныя навуковыя працы: «Рэдагаванне асобных відаў літаратуры» М. М. Сікорскага, «Кнігавыданне Беларусі ў ІТ-эпоху» В. І. Іўчанкава, «Рэдактарская падрыхтоўка выданняў» С. Г. Антонай, «Тэхналогія рэдакцыйна-выдавецкай справы» І. А. Жаркова і іншыя. Асаблівая ўвага была звернута на дзяржаўныя стандарты «Бібліяграфічны запіс. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове», «Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні», «Энцыклапедыі. Асноўныя віды. Патрабаванні да асноўнага тэксту, апарату выдання і выдавецкага афармлення», а таксама на «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі».

У дыпломнай працы выкарыстаны наступныя метады: **метад рэдактарскага аналізу; семантыка-стылістычны; сінхронны і дыяхронны; індукцыі і дэдукцыі; дэскрыптыўны; параўнальна-супастаўляльны.**

Эмпірычным матэрыялам для напісання дыпломнай працы паслужылі артыкулы энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі», у якіх перадаюцца звесткі пра населеныя пункты Беларусі.

Структура дыпломнай працы складаецца са зместу, уводзін, трох глаў, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры і дадаткаў. Аб’ём дыпломнай працы – 95 старонак. У першай главе з дапамогай дыяхроннага і сінхроннага метадаў вызначаецца спецыфіка энцыклапедыі як віда даведачнай літаратуры, у другой – аналізуецца патэнцыяльная структура пятай кнігі дзясятага тома выдання «Гарады і вёскі Беларусі», у трэцяй – перадаюцца формы рэдактарскай працы над энцыклапедычнымі артыкуламі выдання «Гарады і вёскі Беларусі».

ГЛАВА 1

ВЫДАВЕЦТВА «БЕЛАРУСКАЯ ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ ІМЯ ПЕТРУСЯ БРОЎКІ»: ГІСТОРЫЯ СТАНАЎЛЕННЯ, ТРАДЫЦЫІ І ПЕРАЕМНАСЦЬ

Энцыклапедычныя выданні ўяўляюць сабой цікавы аб'ект даследавання па прычыне спецыфікі арганізацыі даведачных тэкстаў, іх рэдагавання і дыстрыбуцыі. Як даведачны від літаратуры яны маюць даволі працяглую гісторыю. Вывучэнне энцыклапедыі ў дыяхронным і сінхронным аспектах дазволіць вызначыць яе спецыфіку, кампазіцыю, нападуненне. Без гэтых складнікаў немагчыма разуменне метадыкі рэдагавання энцыклапедычных выданняў.

У першай главе разглядаецца эвалюцыя энцыклапедыі, даследуецца дзейнасць выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» за ўвесь перыяд яго існавання, аналізуюцца метадычныя ўказанні для рэдактараў «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Беларускай Энцыклапедыі», дзе апісваюцца патрабаванні да асноўнага тэксту і структуры энцыклапедычнага артыкула, тлумачыцца спецыфіка рэдактарскай працы над энцыклапедычнымі выданнямі. Даследаванне класічных метадычных распрацовак дапаможа разгледзець кампазіцыю энцыклапедычных артыкулаў пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі», ажыццявіць іх рэдактарскую апрацоўку. Таксама ў гэтай главе падаюцца сучасныя вызначэнні энцыклапедыі, даецца класіфікацыя выдання «Гарады і вёскі Беларусі».

1.1 Гістарычны экскурс пра станаўленне энцыклапедыі як даведачнага выдання

Патрэба ў сістэматызацыі разнастайнай інфармацыі ўзнікла яшчэ ў глыбокай старажытнасці. Першыя своеасаблівыя тэрміналагічныя слоўнікі сталі з'яўляцца ў Егіпце канца другой чвэрці II тысячагоддзя да нашай эры [52].

Першымі энцыклапедыстамі былі Спеўзіп і Арыстоцель, вучні Платона (перыяд V–IV стст. да нашай эры). Працы абодвух захаваліся ўрыўкамі. Праца Спеўзіпа з'яўлялася класіфікацыяй раслін і жывёл, а праца Арыстоцеля – зборам твораў на розныя тэмы, размешчаныя па сістэме ведаў, прапанаваных аўтарам [22]. Упершыню тэрмін «энцыклапедыя» гучыць у Старажытнай Грэцыі. Уелдан Саітаў адзначае, што яго сталі выкарыстоўваць «у якасці сіноніма да паняцця

«вольных мастацтваў»» [41, с.17]. Л. Б. Грузінава дае больш дэталёвае тлумачэнне: «Паняцце «энцыклапедыя» («enkyklios paideia») з’явілася ў антычнасці як абазначэнне сукупнасці тых абавязковых ведаў, якімі павінен быў авалодаць вольны чалавек, што ўступае ў жыццё» [14]. Калі Л. Грузінава гаворыць пра «веды», то мае на ўвазе «сем вольных мастацтваў», да якіх адносіліся граматыка, рыторыка, логіка, арыфметыка, геаметрыя, астраномія і музыка. Усе астатнія веды лічыліся практычнымі звесткамі і ў галіну так званай высокай навукі не ўваходзілі [Тамсама]. Сярод асноўных антычных энцыклапедый можна назваць «Дысцыпліны» («Disciplinae»; 33 да н.э.) Марка Варона, дзе шырока апісваюцца звесткі аб медыцыне, архітэктуры і дысцыплінах «вольных мастацтваў», «Мастацтвы» («Artes») Аўла Цэlsa і «Натуральная гісторыя» («Historia naturalis») Плінія Старэйшага.

Даследчыца Г. В. Якушава піша, што «ў Сярэднявеччы ў Заходняй Еўропе паўстала мноства розных сістэматычных энцыклапедый – «аглядаў» ці «зярцалаў» («speculum»), «кампедыумаў» («compendium»), «сумаў» («summae»), якія служылі ў большай частцы вучэбнымі дапаможнікамі для студэнтаў «ніжэйшых», агульнаадукацыйных універсітэцкіх факультэтаў» [52]. У такім жанры і стварылася энцыклапедыя «Вялікае люстэрка» («Speculus maius»), складзеная Вінцэнтам Бовэ. Таксама распрацоўваліся «алфавітныя тлумачальныя слоўнікі малаўжывальных слоў і выразаў», яны называліся «гласарыямі». Сярод іх папулярнасць мелі «Кніга глосаў» («Liber glossarum», сярэдзіна VIII ст.), складальнік якой невядомы, і «Першапачатковая аснова навукі» («Elementarium doctrinae rudimentum»; сярэдзіна XI ст.) Папія.

Энцыклапедыя эпохі Адраджэння ўдакладніла сваё камунікатыўнае прызначэнне, яна «стала шырокім навукова-практычным дапаможнікам» [Тамсама]. Узорам такой энцыклапедыі з’явіліся «Нарысы аб гарадскіх справах» («Commentariorum rerum urbanarum»; 1506 г.) у 38 кнігах, іх склаў італьянец Рафаэла Мафеі. Там аўтар пералічыў геаграфічныя адкрыцці іспанскіх і партугальскіх падарожнікаў, напісаў біяграфіі знакамітых людзей і актуальна выклаў навуковыя дысцыпліны.

Перыяд XVI–XVII стст. характарызуецца распрацоўкай тэрміналагічнай базы энцыклапедычнага выдання, якая стала нагадваць сучасную. Так, у працы Паўла Скаліха Лікійскага «Энцыклапедыя, або Кола навук як духоўных, так і свецкіх» («Encyclopaedia, seu Orbis disciplinarum tum sacrarum tum profanarum»; 1559 г.) упершыню фігуруе тэрмін «энцыклапедыя» ў яго сучасным значэнні, а «Універсальны гісторыка-географа-храналога-паэтыка-філалагічны лексікон» («Lexikon universale historico-geographico-chronologico-poetico-philologicum»; 1683 г.) Іагана Гофмана дае «паказальнік паняццяў, якія ўжываюцца ў слоўніку, але не ідэнтычныя назвам артыкулаў» [Тамсама].

У XVIII стагоддзі назіраецца падзел энцыклапедый на чатыры асноўныя групы: энцыклапедыі гуманітарнага характару, энцыклапедыі прыродазнаўства, тэхнічныя энцыклапедыі і матэматычныя энцыклапедыі. Рэгіён іх выпуску адрозніваўся. Гуманітарны характар мелі пераважна французскія і нямецкія фундаментальныя энцыклапедыі, а англійскія – надавалі ўвагу прыродазнаўству, тэхніцы і матэматыцы [Тамсама]. Сярод іх – «Вялікі поўны ўніверсальны лексікон усіх навук і мастацтваў» («Grosses vollstandiges Universal-Lexikon aller Wissenschaften und Kunste», 1732 – 1750 гг.) Іагана Цэдлера, «Энцыклапедыя, або Тлумачальны слоўнік навук, мастацтваў і рамёстваў...» («Encyclopedic, ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers...»; 1751 – 1777 гг.) Дэні Дыдро, «Тэхнічны лексікон, або Усеагульны англійскі слоўнік навук і мастацтваў» («Lexicon Technicum, or an Universal English Dictionary of Arts and Sciences»; 1704 г.) члена Лонданскага Каралеўскага таварыства Джона Харыса, «Цыклапедыя, або Усеагульны слоўнік навук і мастацтваў» («Cyclopaedia or an Universal Dictionary of Arts and Sciences»; 1728 г.) Эфраіма Чэмберса. Апошні прыклад ёсць узор «універсальнай энцыклапедыі, але не з сістэматычным, а з алфавітным размяшчэннем матэрыялу. З’явіліся новыя задачы энцыклапедыі – не столькі гнацца за больш складанымі ўзаемаадносінамі паміж навукамі, колькі адлюстроўваць іх практычныя вынікі: стала магчымым выкарыстоўваць энцыклапедыю для даведак» [22]. Л. В. Календа піша, што з сярэдзіны XVIII стагоддзя тэрмін «энцыклапедыя» ўжываецца ў сучасным значэнні [25, с.134].

XIX і XX стагоддзі – эпоха пашырэння геаграфіі выпуску энцыклапедый, стварэння «міжнацыянальных» энцыклапедый, фарміравання ўласнай нацыянальнай, дзяржаўнай або рэгіянальнай энцыклапедыстыкі за межамі Еўрапейскага кантынента [52]. Назавём некалькі энцыклапедый гэтай эпохі: «Дацкая ўніверсальная энцыклапедыя» («Dansk Conversations-Lexikon»; 1816 – 1826 гг.), «Усеагульная нідэрландская энцыклапедыя» («Allgemeene Nederlandsche Encyclopedie voor den beschaafden stand»; 1865 – 1868 гг.), «Нямецка-амерыканская энцыклапедыя» («Deutsch-Amerikanisches Conversations-Lexikon»; 1869 – 1874 гг.), «Энцыклапедыя Аўстралазіі» («Cyclopaedia of Australasia»; 1881 г.), «Румынская энцыклапедыя» («Enciclopedia Romaniei»; 1938 – 1943 гг.).

На ўсходнеславянскіх землях папярэднікамі энцыклапедый і слоўнікаў былі рукапісныя зборнікі агульнага зместу, а таксама пералікі (рээстр) іншаземных слоў, якія прыкладаліся да рукапісаў царкоўных кніг [8, с. 93]. Слоўнікі «незразумелых слоў» з’явіліся ў XIII стагоддзі [25, с. 134]. З XVI стагоддзя слоўнікі, поруч з тлумачэннем слоў, сталі памяшчаць звесткі па сутнасці і пераходзіць на алфавітнае размяшчэнне слоў. Такія слоўнікі пачалі называцца *азбукоўнікамі* [8, с. 93].

З XVIII ст. у Расіі выходзілі розныя віды слоўнікаў. У 30-я гады XVIII ст. В.М. Тацішчаў склаў «Лексікон расійскі гістарычны, геаграфічны, палітычны і грамадскі», які быў выдадзены толькі ў 1793 годзе, меў тры часткі і даходзіў да літары К [34, с. 509].

У 1823 – 1825 гг. выдавец С. І. Селіванаўскі распачаў выпуск «Энцыклапедычнага слоўніка», разлічанага на 40-45 тамоў, аднак выдадзены былі толькі тры тамы, якія знішчылі пасля падаўлення паўстання дзекабрыстаў [47].

З 1835 па 1841 гг. выдаваўся «Энцыклапедычны лексікон» А. А. Плюшара, які таксама быў няскончаны (выйшла 17 тамоў) [25, с.134].

У 1863 – 1864 гг. быў падрыхтаваны 3-томны «Настольны слоўнік для даведак па ўсіх галінах ведаў» [Тамсама].

На думку Р. А. Варанцова, значны пад'ём культуры і навукі ў Расіі ў другой палове XIX стагоддзя станоўча спрыяў развіццю энцыклапедычнай справы [8, с. 93]. Напрыканцы XIX — пачатку XX ст. з'явіліся энцыклапедыі, якія сталі важнай часткай сусветнай энцыклапедычнай літаратуры. Напрыклад, «Энцыклапедычны слоўнік» Бракгаўза і Яфрона, які выходзіў з 1890 па 1907 гг. у 82 паўтамах (з 4 дадатковымі паўтамамі); «Энцыклапедычны слоўнік» таварыства братоў Гранат (з 1891 па 1903 гг. выйшлі шэсць выданняў, з 1910 па 1948 гг. выходзіла сёмае выданне ў 58 тамах), «Энцыклапедычны слоўнік» («Навукова-энцыклапедычны слоўнік») М. М. Філіпава ў 3 тамах (1898 – 1901 гг.); аднатомны «Энцыклапедычны слоўнік» Ф. Ф. Паўлянкова (1899 г.) [Тамсама].

Праз восем гадоў пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 года ў Маскве было заснавана выдавецтва «Савецкая Энцыклапедыя» (у 1991 годзе яно стала мець назву «Вялікая Расійская Энцыклапедыя»), якое пачало выпускаць шматтомныя ўніверсальныя энцыклапедыі («Вялікая Савецкая Энцыклапедыя», 1926 – 1990 гг.; «Малая Савецкая Энцыклапедыя», 1926 – 1960 гг.; «Дзіцячая энцыклапедыя», 1958 – 1978 гг.), галіновыя энцыклапедыі («Вялікая медыцынская энцыклапедыя», 1928 – 1989 гг.; «Тэатральная энцыклапедыя», 1961 – 1967 гг.; «Савецкая гістарычная энцыклапедыя», 1961 – 1976 гг.), а ў 1981 годзе «Савецкая Энцыклапедыя» выдала першую персанальную энцыклапедыю на рускай мове з назвай «Лермантаўская энцыклапедыя» [25, с. 134-135].

У 1950 – 1980-я гг. у шматлікіх рэспубліках СССР выпускаліся энцыклапедыі на нацыянальных мовах: «Украінская Савецкая Энцыклапедыя» (т.1–17, 1959 – 1965 гг.); «Эстонская Савецкая Энцыклапедыя» (т.1–8, 1968 – 1976 гг.); «Узбекская Савецкая Энцыклапедыя» (т.1–14, 1959 – 1980 гг.); «Казахская Савецкая Энцыклапедыя» (т.1–12, 1972 – 1978 гг.); «Літоўская Савецкая Энцыклапедыя» (т.1–12, 1976 – 1984 гг.), іншыя выданні.

Падобная энцыклапедыя стала рыхтавацца і ў БССР, з 1967 па 1975 гг. Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі пры Акадэміі навук БССР выдала 12 тамоў «*Беларускай Савецкай Энцыклапедыі*». У 1980 годзе гэты навукова-даследчы інстытут пачаў функцыянаваць у якасці выдавецтва, якое атрымала назву «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» (з 1991 г. перайменавана ў «Беларускую Энцыклапедыю імя Петруся Броўкі») [Тамсама].

У наступным раздзеле главы падрабязна апісваецца і аналізуецца дзейнасць выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» за ўсю яго гісторыю.

1.2 Дзейнасць выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»: гістарычныя перадумовы ўзнікнення, роля асобы рэдактара, фарміраванне традыцый і пераемнасць

У Беларусі праэнцыклапедычныя элементы ўпершыню назіраюцца ў *гласах* Францыска Скарыны. На гэта слушна ўказвае А. Р. Хромчанка, якая адзначае: «<...> *гласы – тлумачэнне незразумелых царкоўнаславянскіх і грэчаскіх слоў непасрэдна ў тэксце ці на палях. Усяго было патлумачана 200 слоў*» [44, с. 34].

Развіццё кніжнай справы, пашырэнне скарынаўскай традыцыі тлумачэння незразумелых слоў выклікалі з'яўленне ў канцы XVI ст. *гласарыяў* – слоўнікаў рэдкаўжывальных, незразумелых слоў [21, с. 206].

Як падае Л. В. Календа, развіццё ўласна энцыклапедый пачалося з рукапісных даведнікаў пазнавальнага характару – *азбукоўнікаў*, у якіх артыкулы размешчаны па алфавіце, сярод розных спосабаў тлумачэння слоў некаторыя нагадваюць энцыклапедычныя апісанні, а таксама *друкаваныя слоўнікі* [25, с. 135].

Характар энцыклапедыі мае праца «Інвенторэс рэрум, або Кароткае апісанне, хто што вынайшаў і да ўжытку людзям даў» Я. Пратасовіча (1608), дзе ў 147 артыкулах, змешчаных у алфавітным парадку, пералічаны біблейскія, міфалагічныя і гістарычныя асобы з апісаннем іх вынаходніцтваў [27, с. 670].

Развіццё лексікаграфіі выклікала з'яўленне розных слоўнікаў апісальнага тыпу – гістарычных, тлумачальных і іншых. У рукапісным «Алфавітным паказальніку старажытных беларускіх слоў, выбраных з Актаў што адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі» І. І. Насовіча (завершаны ў 1867 г.) даецца тлумачэнне і лексікаграфічная інтэрпрэтацыя 13 тысяч слоў і паняццяў [43, с. 265].

Унікальным з’яўляецца «Слоўнік беларускай мовы» І. І. Насовіча (выдадзены ў 1870 г.), які ахоплівае ўжо 30 тысяч слоў [21, с. 206-207].

Новы этап стварэння даведачных выданняў на тэрыторыі Беларусі пачаўся пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі. Выданне ў 1927 годзе аднатомніка «Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка» было спробай стварэння энцыклапедычнага даведніка. Кніга пабудавана паводле тэматычнага прынцыпу, мае раздзелы: прырода, гісторыя, дзяржаўны лад, сельская гаспадарка, літаратура [25, с. 135]. У 30-я гады былі спробы выдання 10-томнай «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» (да выхаду быў падрыхтаваны толькі першы том энцыклапедыі). У 1932 – 1933 гг. Інстытут літаратуры і мастацтва Акадэміі навук БССР рыхтаваў «малую энцыклапедыю беларускай літаратуры», у 1940-я гг. – працаваў над слоўнікам-энцыклапедыяй «Выдатныя дзеячы беларускай зямлі» [Тамсама].

З 1967 года развіццё энцыклапедыстыкі стала набываць сістэмны характар. У гэтым годзе ствараецца Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі пры Акадэміі навук БССР на правах навукова-даследчага інстытута. З 1 студзеня 1975 года рэдакцыя ўваходзіць у сістэму Дзяржкамдруку БССР, а з 1980 года пераўтворана ў выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя», ёй прысвоена імя Петруся Броўкі, які па сутнасці стаў першым рэдактарам будучага выдавецтва [20]. Падчас рэдактарства Броўкі была падрыхтаваная 12-томная «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» (1969 – 1975), выпушчаны 2 тамы 5-томнай энцыклапедыі «Беларуская ССР: Кароткая энцыклапедыя» на беларускай і рускай мовах, 3 тамы 6-томнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» [Тамсама], а таксама распрацаваны «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» ў двух варыянтах: 1967 года і 1972 года.

У 1980 годзе галоўным рэдактарам выдавецтва стаў пісьменнік Іван Пятровіч Шамякін. Перыяд кіраўніцтва Шамякіна характарызуецца выданнем першых галіновых энцыклапедый – «Энцыклапедыя прыроды Беларусі» ў 5 тамах (1983 – 1986), «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» ў 5 тамах (1984 – 1987), падрыхтоўкай першых беларускіх персанальных энцыклапедый «Янка Купала» (1988) і «Францыск Скарына і яго час» (1988, на рускай мове 1990), пачаткам выпуску серыі гісторыка-дакументальных хронік гарадоў і вёсак «Памяць», завяршэннем працы над «Тлумачальным слоўнікам беларускай мовы» і першай беларускай рэгіянальнай энцыклапедыяй «Беларуская ССР: Кароткая энцыклапедыя» [25, с. 135-136]. Таксама пры Шамякіне былі выпушчаны 7-томны «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» (1984 – 1988), 3-томнае факсімільнае выданне «Біблія Скарыны» (1990 – 1991), 25 кніг серыі «Энцыклапедычная бібліятэчка Беларусь» (1978 – 1990) [Тамсама], першы

том біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі» [4, с. 2], шматлікія аднатомныя энцыклапедыі і энцыклапедычныя слоўнікі.

У 1992 годзе, пасля сыходу Шамякіна з пасады, выдавецтва кароткі час узначальваў Міхаіл Аляксандравіч Ткачоў, доктар гістарычных навук. Пад яго кіраўніцтвам падрыхтаваны да друку першы том «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» [49, с. 5], энцыклапедыя «Археалогія і нумізматыка Беларусі» [1, с. 2], «Энцыклапедыя сельскага гаспадара» [51, с. 736], якія былі выдадзены ў 1993 годзе, пасля смерці Ткачова.

З 1993 па 1995 гг. галоўным рэдактарам выдавецтва быў пісьменнік Барыс Іванавіч Сачанка. Пад рэдактарствам Сачанкі выйшлі з друку энцыклапедычны даведнік «Архітэктура Беларусі» [2, с. 2], энцыклапедыі «Археалогія і нумізматыка Беларусі» [1, с. 2], «Беларуская мова» [3, с. 2], пачалася праца над 18-томнай «Беларускай энцыклапедыяй» [20], выдадзены астатнія тамы біябібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі» [46], другі том 6-томнай «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» [50, с. 3], іншыя выданні.

Пры падрыхтоўцы «Беларускай энцыклапедыі» ўзнікла патрэба да абноўленых рэдактарскіх рэкамендацый, якія дыктаваліся выклікамі рэчаіснасці: распадам СССР, стварэннем новай суверэннай дзяржавы, з'яўленнем новых палітычных і эканамічных арыентацый, таму ў 1995 годзе выдаюцца «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі» – адаптаваны варыянт «Метадычных указанняў для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі».

Перыяд Барыса Сачанкі стаў пераходным для выдавецтва. Амаль за 3 гады працы Сачанку ўдалося закласці канцэпцыю будучай 18-томнай «Беларускай энцыклапедыі», рэфармаваць метадыку рэдагавання даведачнай літаратуры, стварыць умовы для рэалізацыі новых выданняў.

З 1996 па 2008 гг. выдавецтва ў якасці галоўнага рэдактара і дырэктара ўзначальваў Генадзь Пятровіч Пашкоў, паэт і публіцыст. Падчас дванаццацігадовага кіраўніцтва Пашкова ў выдавецтве былі завершаны выпуск 6-томнай «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі», 18-томнай «Беларускай энцыклапедыі», праца над серыяй гісторыка-дакументальных хронік «Памяць», выдадзены 7-томная энцыклапедыя «Рэспубліка Беларусь» (1996 – 2004), 2-томная энцыклапедыя «Тэатральная Беларусь» (2002 – 2003), 2 тамы энцыклапедыі «Вялікае Княства Літоўскае» (2005 – 2006), 2-томная энцыклапедыя «Беларускі фальклор» (2005 – 2006), энцыклапедычныя даведнікі «Праваслаўныя храмы Беларусі» (2007), «Каталіцкія храмы Беларусі» (2008), вялася праца над энцыклапедыяй «Гарады і вёскі Беларусі»: «Гомельская вобласць» (тамы 1,2, 2004 – 2005), «Брэсцкая вобласць» (тамы 3,4, 2006 – 2007), «Магілёўская вобласць» (том 5, 2008) [20].

Можна сказаць, што пры Генадзю Пашкову калектыў прадпрыемства «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» скончыў працу над шматгадовымі і ўніверсальнымі выданнямі і перайшоў да больш актыўнай вытворчасці спецыялізаваных і рэгіянальных энцыклапедый.

3 кастрычніка 2008 года па ліпень 2013 года дырэктарам выдавецтва з’яўлялася Таццяна Уладзіміраўна Бялова. Падчас амаль пяцігадовай працы калектывам выдадзены энцыклапедыі «Археалогія Беларусі» ў двух тамах (2009, 2011), «Лён» (2009), два тамы энцыклапедыі «Прырода Беларусі» (2009, 2010), трэці том энцыклапедыі «Вялікае Княства Літоўскае» (2010), «Гісторыя беларускай кнігі» ў двух тамах (2009, 2011), «Максім Багдановіч» (2011), пачыналася і развівалася праца над універсальным выданнем для моладзі «Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў»: том 1 «Інфармацыйнае грамадства. 21 стагоддзе» (2009), том 2 «Фізіка. Матэматыка» (2010), том 3 «Зямля. Сусвет» (2011), том 4 «Свет тэхнікі», 6-томнай энцыклапедыяй «Культура Беларусі» (тамы 1,2,3, 2010 – 2012), энцыклапедыяй «Рэгіёны Беларусі»: «Брэсцкая вобласць» (том 1, кнігі 1,2, 2009) [37; 38], «Віцебская вобласць» (том 2, кнігі 1,2, 2010, 2011), «Гомельская вобласць» (том 3, кнігі 1,2, 2012, 2013), працягваўся выпуск энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі»: «Магілёўская вобласць» (тамы 6,7, 2009, 2010), «Мінская вобласць» (том 8, кнігі 1–3, 2011 – 2013), апублікаваны энцыклапедыі спартыўнай тэматыкі: «Энцыклапедыя БФСА “Дынама”» (2013), «Энцыклапедыя беларускага хакея» (2013) [20]. Таксама выдаваліся каталогі «Рэспубліка Беларусь. Экспартны патэнцыял» (2011 – 2013), кнігі прадстаўніцкага фармату серыі «Энцыклапедыя рарытэтаў»: «Зямля сілы. Белавежская пушча» (2009), «Радзівілы. Альбом партрэтаў. XVIII – XIX стагоддзяў» (2010), «Дзмітрый Струкаў. Альбом малюнкаў. 1864 – 1867» (2011), «Жывая вера. Ветка» (2012), «Полацк. 1150» (2012), «Беларусы ў фотаздымках Ісака Сербавы. 1911-1912 гг.» (2012), «Беларусы Масквы. XVII стагоддзе» (2013), «Кніжная культура. Ветка» (2013) [Тамсама].

Перыяд дзейнасці Таццяны Бяловай характарызуецца стварэннем спартыўных энцыклапедый, распрацоўкай новых шматтомных выданняў, развіццём выпуску каталогаў, кніг-фотаальбомаў, актыўна вядзецца праца над «Энцыклапедыяй для школьнікаў і студэнтаў». На думку Васіля Стражава, «такіх энцыклапедый для школьнікаў старэйшых класаў, студэнтаў яшчэ не было» [35].

Са жніўня 2013 года па чэрвень 2014 года дырэктарам выдавецтва быў Уладзімір Юр’евіч Аляксандраў. У гэты перыяд выдадзены «Ветэрынарная энцыклапедыя» ў 2-х тамах (2013), энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» (том 8, кнігі 4,5), «Культура Беларусі» (том 4,5, 2013, 2014), «Прырода Беларусі» (том 3, 2014) [20]. Пры Аляксандраве разам з традыцыйнай даведачнай літаратурай выпускаліся фотаальбомы «Мінск вячэрні» (2013), «Прырода захапляе» (2013),

«Кніжная спадчына Беларусі» (2014) і факсімільнае выданне «Баркалабаўскі летапіс» з каментарыямі (кнігі 1,2, 2013).

3 кастрычніка 2014 г. па верасень 2019 г. дырэктарам выдавецтва ўзначальваў Уладзімір Уладзіміравіч Андрыевіч. У гэты перыяд працягвалася выданне шматтомных энцыклапедый «Культура Беларусі» (том 6, 2015), «Рэгіёны Беларусі»: «Гродзенская вобласць» (том 4, кнігі 1,2, 2014, 2015), «Мінская вобласць» (том 5, кнігі 1 – 3, 2016 – 2018), «Гарады і вёскі Беларусі. Гродзенская вобласць» (том 9, кнігі 1 – 3, 2015–2017) [Тамсама], «Віцебская вобласць» (том 10, кнігі 1,2, 2018, 2019) [10; 11], «Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў»: том 5 «Гісторыя Беларусі» (2016), том 6 «Хімія. Біялогія» (2016), том 7 «Беларуская мова» (2018) [20]. Таксама распрацоўваліся шматлікія даведачныя выданні рознай тэматыкі. Сярод іх: «Твае сыны, Беларусь. Кавалеры ордэна Славы» (2014), «Твае героі, Беларусь. Героі Сацыялістычнай Працы» (2014), «Іх імёнамі названы... Вуліцы Мінска» (2014), «Твае сыны, Беларусь. Героі Савецкага Саюза» (2015), «3 памяццю ў сэрцы» (2015), «Гонар Беларусі. Маладыя, таленавітыя, адораныя» (2015), «Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь. Расліны» і «Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь. Жывёлы» (2015), «Мастацтва суверэннай Беларусі» (2016), «Беларускія народныя музычныя інструменты» (2016), «Беларусь. Краіна і людзі» (2016), «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» (2016), «Беларусь спартыўная» і «Беларусь алімпійская» (2016), «Спірыдон Собаль і вытокі магілёўскага кнігадруку» (2016), «Сусветная спадчына Францыска Скарыны (2017), «Францыск Скарына. Энцыклапедыя» (2017), «Брэндз Беларусі. Машыны» (2017), «Янка Купала. Энцыклапедыя» ў 3-х тамах (2017 – 2018), «Хатынь. Трагедыя беларускага народа» (2018), «Трасцянец. Трагедыя народаў Еўропы» (2018), «Музеі Беларусі» (2018), «Арганы Беларусі. The organs of Belarus» (2018), альбом жывапісу В.К. Бялыніцкага-Бірулі «Я хадзіў па роднай беларускай зямлі. Я быў шчаслівы...» (2018), «Боль і гнеў. Халакост і Супраціўленне ў Навагрудку» (2019), «Беларусь партызанская. Ілюстраваная энцыклапедыя партызанскага руху ў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны» (2019) [Тамсама], «Брэст. 1000» (2019) [6] і іншыя выданні.

Як адзначае В. І. Іўчанкаў, выдавецтву пад кіраўніцтвам Андрыевіча належыць унікальнае «выданне аднаго верша Янкі Купалы «*“А хто там ідзе?” на мовах свету*». <...> Кніга стала інтэрнацыянальнай і аб’яднала пісьменнікаў, перакладчыкаў і ўлюбёных у беларускую паэзію людзей з розных кантынентаў. Гэта падзея актуалізавала сам твор, павярнула сусветную грамадскасць да яго гісторыі. <...> Місія выдання – данесці да сваіх суайчыннікаў сучаснасць думак беларусаў з уяўленнямі іншых этнасаў» [24, с. 10-11].

Як бачым, гэты этап у гісторыі выдавецтва характарызуецца стварэннем выданняў для гуманітарных, тэхнічных і прыродазнаўчых навук, пашырэннем

выпуску персанальных і інтэрнацыянальных энцыклапедый, павелічэннем колькасці даведачных матэрыялаў пра Вялікую Айчынную вайну.

З верасня 2019 г. выдавецтва ўзначальвае Вольга Уладзіміраўна Ваніна, якая надала дзейнасці прадпрыемства новы імпульс, знітаваны творчымі ініцыятывамі, вызначыла актуальныя прыярытэты, зрабіла паслядоўныя крокі па пашырэнні маркетынгавай стратэгіі выдавецтва. У гэты перыяд выдаюцца энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі. Віцебская вобласць» (том 10, кнігі 3, 4, 2019–2020) [12], [13], «Энцыклапедыя для школьнікаў і студэнтаў»: том 8 «Беларуская літаратура» (2019), «Рэгіёны Беларусі»: «Мінская вобласць» (том 5, кніга 3, 2019); «Магілёўская вобласць» (том 6, кніга 1, 2020), «Уладзімір Караткевіч. Энцыклапедыя» (2020), «Жыровічы: пад святым Пакровам. Энцыклапедыя» (2020); «Энцыклапедыя падатковай дасведчанасці» (сумесна з Міністэрствам па падатках і зборах Рэспублікі Беларусь, 2020); энцыклапедычны даведнік «Сядзібы Віцебшчыны»; кнігі «Храм-Помнік зямлі Беларускай» (2020), «Надзея Грэкава. Міхаіл Малінін. Час помніць» (аўтар Н. Голубева, 2020), «І маці Божай памалюся...» (аўтар М. Карпечанка, 2020), «Акварэлія. Беларускі акварэльны жывапіс» (2020), «І рай і боль на Песеннай Зямлі. Беларусь вачыма мастакоў 1920 – 1930-х гадоў» (сумесна с Нацыянальным гістарычным музеем, 2020); «Зямля і неба Фердынанда Рушчыца» (сумесна з Нацыянальным мастацкім музеем, 2020); «Лібрэта опер Станіслава Манюшкі» (2020); серыя «Беларусь. Трагедыя і праўда памяці»: «Азарычы – дарога смерці» (2019), «Асіповічы: трагічныя старонкі» (2020); серыя «Беларусь памятае: у імя жыцця і міру»: «Сузор’е герояў зямлі беларускай» (2019), «Савецкія святы і партызанскія парады на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны» (2020); навукова-папулярная літаратура для дзяцей у серыях «Беларуская дзіцячая энцыклапедыя», «Маленькі прафесар», «Самыя-самыя», «Таямніцы беларускай мовы», «Вялікая энцыклапедыя маленькага прафесара», «Кнігі нашага дзяцінства», «Беларускія пісьменнікі дзецям» [20], фотавыданне «Вандроўкі па Палессі» (2021) [7], іншая мастацкая і навучальная літаратура.

На перыяд кіраўніцтва Вольгі Ванінай прыйшла пандэмія COVID-19, якая ўскладніла дзейнасць выдавецтва, але ў той жа час, дзякуючы ёй, у 6 разоў павялічыўся продаж выданняў праз інтэрнэт [36]. Зараз на завяршальным этапе знаходзіцца распрацоўка пятай кнігі дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі».

Перш чым прыступіць да разгляду патэнцыйнай энцыклапедыі, звернемся да «Метадычных указанняў для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычных указанняў для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі», якімі прыйдзеца карыстацца падчас вылучэння структуры энцыклапедычных артыкулаў і рэдактарскай апрацоўкі тэксту выдання.

Вывучэнню гэтых метадычных распрацовак прысвечаны наступны раздзел главы.

1.3 «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі»: параўнальны аналіз

Першыя метадычныя распрацоўкі па рэдагаванні для супрацоўнікаў галоўнай рэдакцыі Беларускай Савецкай Энцыклапедыі пры Акадэміі навук БССР выйшлі ў 1967 годзе з назвай «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі». Праз пяць год адбылося перавыданне «Метадычных указанняў». П. У. Броўка тлумачыў гэта тым, што ў працэсе работы над энцыклапедыяй узнікла шмат новых пытанняў, вырашэнне якіх зафіксавана ў розных дадатковых метадычных дакументах ці практычна рэалізавана, але не сфармулявана ў форме рэкамендацый [29, с. 3].

2-е выданне «Метадычных указанняў для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» мае 21 раздзел: «Складанне тэматычных слоўнікаў», «Назвы і аб'ёмы артыкулаў», «Алфавітныя слоўнікі», «Агульныя патрабаванні да артыкулаў», «Планы і патрабаванні да зместу біяграфічных артыкулаў», «Планы і патрабаванні да зместу комплексных артыкулаў», «Планы і патрабаванні да зместу артыкулаў розных галін ведаў», «Вызначэнне паняццяў», «Спасылкі», «Даты», «Найменні і адзінкі фізічных велічынь», «Бібліяграфія», «Тэхніка-арфаграфічныя патрабаванні да афармлення артыкулаў», «Работа з аўтарамі», «Ілюстраванне артыкулаў», «Картаграфічны матэрыял», «Транскрыпцыя замежных назваў», «Этымалагічныя і тапанімічныя даведкі», «Паказальнікі», «Скарачэнні, прынятыя ў БелСЭ», «Дадатак» [Тамсама, с. 231-238].

У першым раздзеле «Складанне тэматычных слоўнікаў» даюцца агульныя палажэнні пры падрыхтоўцы Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, апісваюцца ўмовы падзелу агульнага слоўніка на тэматычныя, фармулююцца прынцыпы адбору персаналій у тэматычных слоўніках.

Патрабаванні да назваў артыкулаў, іх аб'ёму, пастаноўкі націскаў можна назіраць у параграфе «Назвы і аб'ёмы артыкулаў». Акрамя гэтага, тут вызначаюцца для характарыстыкі замежных дзяржаў пяць груп артыкулаў.

Пункт «Алфавітны слоўнік» класіфікуе агульныя палажэнні пры складанні алфавітных слоўнікаў, вызначае крытэрыі расстаноўкі тэрмінаў па

алфавіце ў спрэчных момантах (напрыклад, калі тэрміны з'яўляюцца амонімамі або пэўны тэрмін-паняцце выкарыстоўваецца ў розных навуках).

Ацэнку мове і стылю энцыклапедычных тэкстаў, «інфармацыйнасці» і «даведачнасці» артыкулаў падае раздзел **«Агульныя патрабаванні для артыкулаў»**.

У наступных раздзелах, сярод якіх **«Планы і патрабаванні да зместу біяграфічных артыкулаў»**, **«Планы і патрабаванні да зместу комплексных артыкулаў»**, **«Планы і патрабаванні да зместу артыкулаў розных галін ведаў»**, вылучаецца будова энцыклапедычных артыкулаў розных тыпаў.

Раздзел **«Вызначэнне паняццяў»** пералічвае выпрацаваныя віды вызначэнняў паняццяў у энцыклапедыі: 1) вызначэнне праз род і відавое адрозненне; 2) вызначэнне праз адносіны; 3) генетычнае вызначэнне; 4) вызначэнне аперацыйнае; 5) вызначэнне дэскрыпцыйнае і інш. На думку рэдактараў, усе яны павінны раскрываць змест паняцця, якое вызначаецца, і спрыяць яго разуменню. Таксама ў гэтым раздзеле даюцца патрабаванні да дэфініцый, тлумачацца тыповыя памылкі пры іх састаўленні.

У **«Спасылках»** паказваецца значэнне спасылак для ўсякага энцыклапедычнага выдання:

«Сістэма спасылак <...> садзейнічае ўзаемасувязі <...> тэматычных цыклаў артыкулаў, дае магчымасць пазбегнуць паўтарэння аналагічных звестак у сумежных па тэматыцы артыкулах, памагае чытачу арыентавацца ў выданні. Спасылкі даюцца пераважна на тэрміны, якія раскрываюць сутнасць паняцця, і на артыкулы, у якіх змяшчаецца вялікі інфармацыйны матэрыял» [Тамсама, с. 101].

З правіламі ўжывання пэўных відаў датавання ў артыкулах (напрыклад, у тэксце можа паказвацца дакладны каляндарны час падзеі або толькі пэўны год, стагоддзе ці тысячагоддзе) і працы рэдактара з храналагічнымі і гістарычнымі звесткамі можна пазнаёміцца ў параграфі **«Даты»**.

Рэкамендацыі па выкарыстанні адзінак фізічных велічынь у тэксце знаходзяцца ў падглаве **«Найменні і адзінкі фізічных велічынь»**.

У **«Бібліяграфіі»** называюцца прынцыпы адбору літаратуры, агучваюцца патрабаванні да апісання розных відаў выданняў.

Звесткі з параграфу **«Тэхніка-арфаграфічныя патрабаванні да афармлення артыкулаў»** патрэбны рэдактару пры афармленні цытат, падачы ініцыялаў у тэксце і подпісаў пад артыкуламі. Напрыканцы перадаюцца арфаграфічныя патрабаванні да напісання паняццяў.

Рэкамендацыі раздзела **«Работа з аўтарамі»** дапамагаюць рэдактару абраць спецыяліста для напісання энцыклапедычнага тэксту, ажыццявіць камунікацыю паміж аўтарам, аформіць аўтарскі рукапіс у адпаведнасці са стандартамі.

У пунктах **«Ілюстраванне артыкулаў»**, **«Картаграфічны матэрыял»** пералічваюцца асноўныя віды і памеры ілюстрацый, падаецца тыповое ілюстраванне артыкулаў рознай тэматыкі, правілы афармлення подпісаў да ілюстрацый, парадак падрыхтоўкі картаў.

Галоўная задача транскрыбіравання пры падрыхтоўцы Беларускай Савецкай Энцыклапедыі – праверка беларускага і арыгінальнага напісання замежных імёнаў і назваў у слоўніках, артыкулах, на картах, у подпісах да ілюстрацый і ўсталяванне аднастайнасці напісання фармулюецца ў раздзеле **«Транскрыпцыя замежных назваў»**.

Спосабы падачы этымалагічных і тапанімічных даведак пасля дэфініцыі называюцца ў частцы **«Этымалагічныя і тапанімічныя даведкі»**.

Параграф **«Паказальнікі»** прызначаны для стварэння рэдактарамі іменных, прадметных паказальнікаў і паказальнікаў географічных назваў, якія спросцяць арыентацыю чытача ў энцыклапедыі.

У раздзеле **«Скарачэнні, прынятыя ў БелСЭ»** даецца агульны спіс скарачэнняў для Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, прыняты калектывам выдавецтва, а таксама спіс скарачэнняў, рэкамендаваных у дэфініцыях.

Апошні раздзел **«Дадатак»** размяшчае карэктурныя знакі, беларускі алфавіт, прадметны і іменны паказальнікі да **«Метадычных указанняў»**.

У 1990-я гады ўзнікла патрэба ў новых **«Метадычных указаннях»**, паколькі выдавецтва **«Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі»**, згодна з пастановай Савета Міністраў ад 23 жніўня 1993 г., пачало рыхтаваць да выпуску новую 18-томную **«Беларускую энцыклапедыю»** або **«Універсальную Беларускую энцыклапедыю»** [30, с. 3].

«Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі» 1995 г. маюць 19 раздзелаў, большая частка з якіх паўтараюць назвы раздзелаў у **«Метадычных указаннях для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі»**. У параўнанні з папярэднім выданнем, адсутнічаюць раздзелы **«Паказальнікі»** і **«Дадатак»** (некаторыя яго падраздзелы ўключаны ў раздзел **«Скарачэнні, прынятыя ў БелЭн»**), перайменаваны раздзелы **«Назвы артыкулаў»** (у варыянце 1972 г. – **«Назвы і аб’ёмы артыкулаў»**), **«Планы і патрабаванні да зместу артыкулаў па розных галінах ведаў»** (у варыянце 1972 г. – **«Планы і патрабаванні да зместу артыкулаў розных галін ведаў»**), **«Адзінкі фізічных велічынь»** (у варыянце 1972 г. – **«Найменні і адзінкі фізічных велічынь»**), **«Скарачэнні, прынятыя ў БелЭн»** (у варыянце 1972 г. – **«Скарачэнні, прынятыя ў БелСЭ»**).

У **«Метадычных указаннях»** 1995 г. назіраюцца змены правілаў **«Метадычных указанняў»** 1972 г., пералічым некаторыя з іх.

Адрозніваюцца патрабаванні расстаноўкі тэрмінаў у алфавітным парадку пры складанні слоўніка. Так, у **«Метадычных указаннях»** 1972 г. афрыкаты «дж»

і «дз» лічацца самастойнымі літарамі, а ў «*Метадычных указаннях*» 1995 г. не лічацца:

«б) афрыкаты «дж» і «дз» лічацца самастойнымі літарамі» [29, с. 20];

«б) афрыкаты «дж» і «дз» не лічацца самастойнымі літарамі» [30, с. 18].

У «*Метадычных указаннях*» 1995 г. змяняецца трактоўка пэўных агульных палажэнняў папярэдняга выдання, пра што сведчыць параўнальны аналіз версій 1972 і 1995 гадоў. Спынімся на гэтым больш падрабязна. У версіі 1972 г. указваецца: «12. **Не даюцца артыкулы пра асобныя народы**, бо ўсе неабходныя антрапалагічныя і этнаграфічныя звесткі прыводзяцца ў комплексных артыкулах пра краіны, рэспублікі, краі і вобласці ў раздзеле “Насельніцтва”, а таксама ў адпаведных абагульняльных артыкулах тыпу Народы СССР, Народы Афрыкі, Народы Лацінскай Амерыкі і інш.» [29, с. 6-7]. Тады як у версіі 1995 г. чытаем: «12. Як правіла, **даюцца артыкулы пра асобныя народы**, звесткі пра народы прыводзяцца таксама ў комплексных артыкулах пра краіны ў раздзеле “Насельніцтва”» [30, с. 6].

Тое самае назіраем пры пералічэнні арганізацый, прадпрыемстваў, навучальных устаноў і іншых ведамстваў; іх пералік робіцца паводле экстралінгвістычных фактараў: атрыманням Рэспублікай Беларусь суверэнітэту. Так, у версіі 1972 г. адзначаецца: «9. Побач з абагульняльнымі артыкуламі пра ВНУ і даследчыя інстытуты **даюцца асобныя артыкулы пра ўніверсітэты СССР і старэйшыя замежныя ўніверсітэты, пра Акадэмію навук і галіновыя акадэміі СССР**, пра акадэміі навук саюзных рэспублік і найбуйнейшых замежных дзяржаў, **а таксама пра ўсе вышэйшыя навучальныя і навукова-даследчыя ўстановы БССР**. 10. Побач з абагульняльнымі артыкуламі пра галіны народнай гаспадаркі **даюцца артыкулы пра асобныя буйныя прамысловыя прадпрыемствы БССР, калгасы і саўгасы**, адбор якіх робіцца ў адпаведнасці з іх значэннем у эканамічным развіцці рэспублікі, а таксама артыкулы аб прадпрыемствах, вядомых у сувязі з гістарычнымі падзеямі, вытворчымі дасягненнямі ці дзейнасцю выдатных рэвалюцыянераў, вынаходнікаў, наватараў вытворчасці» [29, с. 6]. У версіі 1995 г. канстатуецца: «9. **Даюцца асобныя артыкулы пра ўсе ўніверсітэты, ВНУ, спецыяльныя сярэднія навучальныя ўстановы, навукова-даследчыя ўстановы Беларусі і пра старэйшыя замежныя акадэміі навук і галіновыя акадэміі і ўніверсітэты замежных дзяржаў**. 10. Побач з абагульняльнымі артыкуламі пра галіны народнай гаспадаркі **даюцца артыкулы пра асобныя буйныя прамысловыя і сельскагаспадарчыя прадпрыемствы Беларусі**, адбор якіх робіцца ў адпаведнасці з іх эканамічным значэннем у развіцці краіны, а таксама артыкулы пра буйныя прадпрыемствы, што маюць вялікія дасягненні, даўнюю гісторыю ці звязаны з дзейнасцю вынаходнікаў і наватараў вытворчасці» [30, с.5].

«Метадычныя ўказанні» 1995 г. павышаюць адказнасць рэдактара ў працы з першакрыніцамі. Гэта відаць з параўнання варыянтаў адпаведных тэкстаў.

Версія 1972 г.:

«6. Усе лічбавыя і іншыя фактычныя паказчыкі даюцца па першакрыніцах (статыстычныя даведнікі, архівы, дакументы, манаграфіі і г. д.). Гэта адносіцца да гістарычных фактаў і іх храналогіі, да бібліяграфіі, да лічбавых статыстычных звестак, якія характарызуюць прыроду, насельніцтва, эканоміку, дзяржаўны лад, да біяграфіі і інш. Аўтар абавязаны на палях рукапісу назваць крыніцы выкарыстаннага ім фактычнага матэрыялу, а рэдактар – старанна праверыць дакладнасць гэтага матэрыялу» [29, с. 27].

Версія 1995 г.:

«6. Усе лічбавыя і іншыя фактычныя паказчыкі даюцца па першакрыніцах (статыстычныя даведнікі, архівы, дакументы, манаграфіі і г.д.). Гэта адносіцца да: гістарычных фактаў і іх храналогіі, да бібліяграфіі, да лічбавых статыстычных звестак, якія характарызуюць прыроду, насельніцтва, эканоміку, дзяржаўны лад, да біяграфіі і інш. Аўтар і рэдактар абавязаны на палях рукапісу назваць крыніцы выкарыстаннага імі фактычнага матэрыялу, а рэдактар – старанна праверыць дакладнасць пададзеных аўтарам звестак» [30, с. 25-26].

Прыведзеныя прыклады сведчаць пра тое, што правілы ў двух варыянтах «Метадычных указаннях» часам маюць розную трактоўку. Пры ўзнікненні пытанняў, звязаных з падрыхтоўкай іншых энцыклапедычных выданняў, рэдактар павінен прачытаць абодва варыянты трактоўкі правіла, а потым, улічваючы спецыфіку выдання, абраць адпаведную трактоўку.

Можна зрабіць выснову пра тое, што «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі» сталі першымі выданнямі, у якіх паслядоўна і сістэмна асвятлялася метадыка рэдагавання энцыклапедычных выданняў. Стваральнікі нарматыўнага дакумента апісалі этапы працы над энцыклапедыяй, назвалі тэхнічныя, арфаграфічныя, стылістычныя і іншыя патрабаванні да тэкстаў артыкулаў, вызначылі працэс камунікацыі паміж аўтарам і рэдактарам.

1.4 Функцыянаванне РУП «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» на сучасным этапе: спецыфіка і пашырэнне дэфінітыўнага апарату

У апошнім раздзеле першай главы падаюцца сучасныя дэфініцыі тэрміна «энцыклапедыя», называюцца асноўныя віды энцыклапедый, робіцца класіфікацыя выдання «Гарады і вёскі Беларусі».

Тэрміну «энцыклапедыя» даюць вызначэнні як беларускія, так і расійскія навукоўцы. Л. В. Календа ў васьмнаццатым томе першай кнігі «Беларускай энцыклапедыі» дае наступную дэфініцыю тэрміна «энцыклапедыя» – *«навуковае або навука.-папулярнае даведачнае выданне, якое з’яўляецца сістэматызаваным зводам ведаў»* [25, с.134]. С. Г. Антонова піша, *«энцыклапедыя – гэта даведачнае выданне, якое змяшчае ў абагульненым выглядзе асноўныя звесткі па адной або ўсіх галінах ведаў і практычнай дзейнасці, выкладзеныя ў выглядзе кароткіх артыкулаў, размешчаных у алфавітным або сістэматычным парадку* [40]. Дэфініцыя М. М. Сікорскага вельмі блізкая да дэфініцыі С. Г. Антонай – *«энцыклапедыя – аднатомнае або шматтомнае даведачнае выданне, якое змяшчае ў абагульненым выглядзе асноўныя звесткі па адной або ўсіх галінах ведаў і практычнай дзейнасці (альбо па негаліновай тэматыцы), выкладзеныя ў выглядзе кароткіх артыкулаў, размешчаных у алфавітным або сістэматычным парадку»* [39]. Падобная дэфініцыя сустракаецца і ў «Слоўніку выдавецкіх тэрмінаў» У. К. Касько – *«даведачнае выданне, якое ўтрымлівае ў абагульненым выглядзе асноўныя звесткі па адной або ўсіх галінах ведаў і практычнай дзейнасці, выкладзеныя ў выглядзе кароткіх артыкулаў, размешчаных у алфавітным парадку»* [28, с. 73]. А. Э. Мільчын не толькі тлумачыць тэрмін, але і называе ў ім віды энцыклапедый (даследчыкі Календа, Антонова і Сікорскі робяць гэта пасля падачы дэфініцыі), – *«давед. выданне, якое дае збор ведаў аб свеце і чалавеку ў цэлым (універсальная Э.), аб як.-неб. галіне ведаў (галіновая Э.), аб як.-неб. рэгіёне ў цэлым (рэгіянальная Э.)»* [31, с. 438]. У дзяржаўным стандарце «Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні» таксама даецца дэфініцыя тэрміна «энцыклапедыя», яна супадае з дэфініцыяй С.Г. Антонай [9, с. 12].

Энцыклапедыі, на думку Л. В. Календы, адлюстроўваюць узровень навукі, культуры сваёй эпохі, выконваюць важныя ідэалагічныя функцыі [26, с. 630].

Кожная энцыклапедыя мае распрацаваныя для яе тэматычны план (размеркаванне агульнага аб’ёму артыкулаў паміж рознымі дысцыплінамі і тыпамі артыкулаў) і слоўнік (поўны пералік тэрмінаў, якім прысвечаны артыкулы) [47].

М. Я. Цікоцкі ў вучэбным дапаможніку «Стылістыка тэксту» піша, што жанры навуковага стылю «прадстаўлены навуковай літаратурай (манаграфіі, артыкулы, рэфераты), а таксама вучэбнай і даведачнай» [45, с. 170]. Таму ў чарговы раз можна з упэўненасцю сказаць, што тэксты энцыклапедычных артыкулаў ствараюцца ў навуковым стылі, які мае свае стылістычныя адметнасці.

На думку М. Я. Цікоцкага, спецыфіка навуковага маўлення вызначаецца <...> экстралінгвістычнымі фактарамі: асноўнае прызначэнне навуковых тэкстаў – выклад атрыманых шляхам даследавання фактаў, знаёмства чытачоў з навукай інфармацыяй. Гэта вызначае маналагічны характар мовы [Тамсама, с. 170].

Найбольш агульнымі ўласцівасцямі навуковага стылю з’яўляюцца абстрактнасць, лагічнасць, аб’ектыўнасць і дакладнасць выкладу. Функцыю навуковага мыслення прафесар Цікоцкі бачыць як пазнанне свету ў выглядзе лагічнага яго засваення, гэта значыць, што вынікі пазнання ператвараюцца ў лагічныя (сэнсавыя) катэгорыі, якія называюцца паняццямі. Ён таксама адзначае, што ў сінтаксісе навуковага маўлення адлюстроўваюцца яго <...> асаблівасці – лагічная паслядоўнасць і дакладнасць выкладу думкі. Таму тут выкарыстоўваюцца пераважна поўныя сказы, рэдка сустракаюцца эліптычныя канструкцыі [Тамсама, с. 171-174].

Энцыклапедыі, згодна са стандартам «Энцыклапедыі. Асноўныя віды. Пятрабаванні да асноўнага тэксту, апарату выдання і выдавецкага афармлення», адрозніваюцца паводле **мэтавага прызначэння** (навуковая, навукова-папулярная, папулярная), **складу асноўнага тэксту** (энцыклапедыі або энцыклапедычныя слоўнікі), **характару інфармацыі** (універсальная; спецыялізаваная, яна мае тры падвіды – галіновая, тэматычная, персанальная; рэгіянальная), **структуры асноўнага тэксту** (алфавітная, сістэматычная, алфавітна-сістэматычная, сістэматычна-алфавітная), **паўнаты інфармацыі** (вялікая, малая) і **спосабу арганізацыі тэксту** (аднатомная, шматтомная) [48, с. 2-3].

Да асноўных відаў энцыклапедый адносяцца найбольш буйныя выданні, якія маюць спецыфічныя прыкметы і ў сукупнасці ахопліваюць усе магчымыя прыватныя віды энцыклапедый.

Цяпер, на падставе класіфікацыі стандарта, ахарактарызуем энцыклапедыю «Гарады і вёскі Беларусі».

Паводле **мэтавага прызначэння** «Гарады і вёскі Беларусі» – навукова-папулярная энцыклапедыя, паколькі яна «прызначаецца шырокаму колу чытачоў і асвятляе <...> галіну ведаў дастаткова поўна і ўсебакова з улікам інтарэсаў чытачоў» [Тамсама]. Што датычыць **складу асноўнага тэксту**, то ён цалкам адпавядае крытэрыям энцыклапедыі. **Характар інфармацыі**, пададзены ў «Гарадах і вёсках Беларусі», цалкам суадносіцца з патрабаваннямі да энцыклапедый і кваліфікуецца як спецыялізаваная рэгіянальная, бо дае звесткі пра населеныя пункты Віцебскай вобласці. У дадатку тлумачэння «рэгіянальная энцыклапедыя» пішацца: «Рэгіянальная энцыклапедыя можа быць універсальнай і спецыялізаванай» [Тамсама]. Зыходзячы з гэтых звестак, вылучаецца чытацкая аўдыторыя гэтага выдання. Яно прызначана для прадстаўнікоў райвыканкамаў,

гісторыкаў і краязнаўцаў, навуковых супрацоўнікаў, выкладчыкаў школ і ВНУ, шырокай колькасці грамадзян Беларусі. Паводле **структуры асноўнага тэксту** энцыклапедыя адносіцца да алфавітна-сістэматычнай, у якой матэрыял сістэматызаваны ў алфавітным парадку раздзелаў. Што датычыць такіх крытэрыяў, як **паўната інфармацыі і спосаб арганізацыі тэксту**, то яны цалкам улісваюцца ў структуру вялікай шматтомнай энцыклапедыі ў 10 тамах.

Падобная класіфікацыя выдання дапаможа зразумець будову і структуру пятай кнігі дзясятага тома выдання «Гарады і вёскі Беларусі». Разгляду кампазіцыі энцыклапедыі прысвечана 2-я глава дыпломнай працы.

Высновы па главе 1

З дапамогай дыяхроннага аналізу высветлілася, што значэнне тэрміна «энцыклапедыя» мянялася на працягу розных гістарычных перыядаў. У антычнасці пад ім разумелі *«сем вольных мастацтваў»*, да якіх адносіліся граматыка, рыторыка, логіка, арыфметыка, геаметрыя, астраномія і музыка. У XVI стагоддзі на тэрыторыі Заходняй Еўропы тэрмін сталі ўжываць у сэнсе, блізкім да «зборніка рознабаковага зместу», маючы на ўвазе і класіфікацыю ведаў [25, с.134]. Перыяд XVI – XVII стст. характарызуецца распрацоўкай тэрміналагічнай базы энцыклапедычнага выдання, якая стала нагадваць сучасную, а з сярэдзіны XVIII стагоддзя тэрмін ужываецца ў цяперашнім значэнні.

Раней для шматлікіх энцыклапедый была характэрна вялікая колькасць тамоў альбо кніг, некаторыя працы рыхтаваліся гадамі, а то і дзесяцігоддзямі, таму рэдактар доўгі час павінен быў працаваць з вялікім колам энцыклапедычных артыкулаў.

Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» пад рознымі формамі існавання здолела падрыхтаваць не толькі велізарную колькасць даведачнай літаратуры, але і выданні, у якіх асвятлялася метадыка рэдагавання энцыклапедыі – «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі», дзе супрацоўнікі выдавецтва розных гадоў далі характарыстыку этапам працы над энцыклапедыяй, назвалі патрабаванні да тэкстаў артыкулаў, апісалі сумесную работу аўтара і рэдактара.

Асаблівасцю характару інфармацыі энцыклапедычнага выдання «Гарады і вёскі Беларусі» з'яўляюцца звесткі, якія адбіраюцца і адаптуюцца згодна з чытацкім адрасам навуковымі рэдактарамі выдавецтва. У гэтым выпадку звесткі даюцца па асновах краязнаўства Беларусі, выкладзеныя ў выглядзе артыкулаў.

Чытацкая аўдыторыя энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» – кіруючыя кадры і спецыялісты розных сфер жыццядзейнасці, гісторыкі і краязнаўцы,

навуковыя супрацоўнікі, выкладчыкі школ і ВНУ, шырокая колькасць грамадзян Беларусі.

ГЛАВА 2

КАМПАЗІЦЫЯ ПЯТАЙ КНІГІ ДЗЯСЯТАГА ТОМА ЭНЦЫКЛАПЕДЫІ «ГАРАДЫ І ВЁСКІ БЕЛАРУСІ»: СТРУКТУРНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ І СПЕЦЫФІКА ТЭКСТАВЫХ СКЛАДНІКАЎ

У 2021 годзе выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» плануе выпусціць пятую кнігу дзясятага тома энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі». У ёй даюцца звесткі пра населеныя пункты Талочынскага, Ушачскага, Чашніцкага, Шаркаўшчынскага, Шумілінскага раёнаў, якія знаходзяцца ў Віцебскай вобласці.

Аналізуюцца структурныя часткі энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» – энцыклапедычныя артыкулы пра раён, горад (гарадскі пасёлак), вёску; бібліяграфія, якая выкарыстоўвалася падчас падрыхтоўкі артыкулаў; спіс скарачэнняў. Гэтыя складнікі фарміруюць кампазіцыю новай часткі выдання «Гарады і вёскі Беларусі».

2.1 Энцыклапедычны артыкул у выданні «Гарады і вёскі Беларусі»: рэдактарскі аналіз кампазіцыі

Пятая кніга дзясятага тома выдання «Гарады і вёскі Беларусі» мае пяць раздзелаў, якія размешчаны ў алфавітна-сістэматычным парадку:

- Талочынскі раён;
- Ушачскі раён;
- Чашніцкі раён;
- Шаркаўшчынскі раён;
- Шумілінскі раён.

У кожным раздзеле энцыклапедыі існуюць чатыры тыпы артыкулаў:

- Артыкул пра раён;
- Артыкул пра горад;
- Артыкул пра гарадскі пасёлак (прысутнічае, калі ў раёне адсутнічае горад);
- Артыкул пра вёску.

Змест энцыклапедыі структураваны ад найбольш абагульненага да найбольш канкрэтнага. Гэта прызначана для таго, каб ахапіць як мага больш інфармацыі, таму чытачу не трэба звяртацца да іншых крыніц інфармацыі [53].

Найбольшую колькасць абагульненых звестак маюць артыкулы пра раёны, таму ў раздзелах яны заўсёды знаходзяцца на першым месцы, затым ідуць артыкулы пра гарады або гарадскія пасёлкі (калі ў раёне адсутнічае горад), у канцы размяшчаюцца артыкулы пра вёскі.

Артыкулы ў энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» кампазіцыйна зладжаныя і падпарадкоўваюцца агульнай камунікатыўнай стратэгіі. Дэфінітыўнае абазначэнне тэрміна «кампазіцыя» мае аспектуальны характар і на сёння да канца не вызначанае. Звернемся да больш аўтарытэтных крыніц. Так, у вучэбна-метадычным комплексе С.В. Зелянко «Методыка рэдагавання» прыводзіцца традыцыйнае азначэнне гэтага паняцця:

«Кампазіцыя – будова аўтарскага (мастацкага, публіцыстычнага, музычнага) твора, вызначаныя суадносіны паміж яго асобнымі складовымі часткамі» [17, с. 83].

Энцыклапедычны артыкул могуць пісаць як навуковыя рэдактары разнастайных катэгорый, так і аўтары, якія супрацоўнічаюць з выдавецтвам (гісторыкі, археолагі, іншыя спецыялісты ў галіне навукі). У нашым выпадку ўсе артыкулы пра Шумілінскі раён напісаў Аляксандр Сімончык, навуковы супрацоўнік аддзела архітэктуры Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы НАН Беларусі, артыкул пра Чашнікі рыхтаваў Юрый Бажэнаў, загадчык рэдакцыі гістарычных навук выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі».

Даследчыца С. Г. Антонова сцвярджае, што структурнай адзінкай асноўнага тэксту алфавітнай энцыклапедыі з’яўляецца энцыклапедычны слоўнікавы артыкул, які ўяўляе сабой адносна самастойны тэкст з загалоўным словам і яго тлумачэннем. Загалоўнае слова называе аб’ект апісання артыкула. Яно можа ўяўляць сабой слова, словазлучэнне, выраз, тэрмін, уласны назоўнік і г.д. У тэксце даецца характарыстыка названага аб’екта [40].

Эмпірычным матэрыялам для рэдактарскага аналізу кампазіцыі паслужаць энцыклапедычныя артыкулы, якія ўваходзяць у раздзел «Шумілінскі раён», а таксама артыкул пра горад Чашнікі, паколькі ў Шумілінскім раёне адсутнічаюць гарады.

У «Метадычных указаннях для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі» 1995 г. можна знайсці характарыстыку кампазіцыі для кожнага тыпу артыкула.

Для энцыклапедычнага артыкула пра раён падыходзіць план, які называецца «Артыкул пра раён Беларусі» і складаецца з 9 пунктаў:

- 1) агульныя звесткі (тэрыторыя, геаграфічнае становішча);
- 2) прырода (рэльеф, карысныя выкапні, клімат, гідраграфія; глебы: іх тыпы і механічны склад; расліннасць;
- 3) насельніцтва (шчыльнасць, працэнт гарадскога насельніцтва);
- 4) цэнтр раёна; гарады, гарадскія пасёлкі;

5) колькасць сельскіх населеных пунктаў;
6) колькасць сельсаветаў, іх пералік;
7) гаспадарка (агульная характарыстыка прамысловасці, найбольш важныя яе галіны, прадпрыемствы); характарыстыка сельскай гаспадаркі (спецыялізацыя, звесткі пра зямельны фонд і структуру пасяўных плошчаў, пытанні меліярацыі, пагалоўе прадукцыйнай жывёлы ва ўсіх катэгорыях гаспадарак);

8) транспарт;

9) звесткі пра асвету, культуру, медыцыну (школы, тэхнікумы, вучылішчы, бібліятэкі, культурна-асветныя ўстановы, бальніцы, фельчарска-акушэрскія пункты, друк, помнікі архітэктуры) [30, с.69].

Звернемся да рэдактарскага аналізу кампазіцыі энцыклапедычнага артыкула пра Шумілінскі раён.

Тэкст пра Шумілінскі раён даволі масіўны, таму для падкрэслівання мікратэм выкарыстоўваюцца абзацы і складанае сінтаксічнае цэлае.

Першае складанае сінтаксічнае цэлае здолела ўвабраць у сябе характарыстыкі шматлікіх пунктаў плана – агульныя звесткі; насельніцтва; цэнтр раёна; гарадскія пасёлкі; колькасць сельскіх населеных пунктаў (хоць у дужках называюцца і гарадскія), колькасць сельсаветаў, іх пералік; транспарт.

«Размешчаны ў цэнтр. частцы Віцебскай вобл. Цэнтр – г.п. Шуміліна. Мяжуе з Полацкім, Гарадоцкім, Віцебскім, Бешанковіцкім і Ушацкім р-намі. Пл. 1695 км². Насельніцтва (2021) 17,6 тыс. чал. У раёне 253 населеныя пункты (у т.л. гар. пасёлкі Шуміліна і Обаль), 8 сельсаветаў: Дабейскі, Каўлякоўскі, Лаўжанскі, Мішневіцкі, Мікалаеўскі. Обальскі, Светласельскі, Сіроцінскі. Па тэр. раёна праходзяць чыгунка Віцебск—Полацк, аўтадарогі Віцебск—Полацк і Гарадок—Лепель» (Дадатак А, с. 67).

Далей ідзе фразовае адзінства з 2 абзацаў, якое апісвае гісторыю Шумілінскага р-на. Паколькі гэты фрагмент даволі вялізны, ён будзе размешчаны ў Дадатку А, у якім пададзены ўвесь тэкст артыкула, і падкрэслены *паўтлустым курсівам*.

Трэцяе складанае сінтаксічнае цэлае дапамагае чытачу стварыць пэўнае ўражанне аб прыродзе Беларусі:

«Раён знаходзіцца пераважна ў межах Полацкай нізіны, усх. і паўд. часткі на Гарадоцкім узвышшы. Сярэдняя вышыня 140—160 м. Па тэр. раёна працякае р. Зах. Дзвіна з яе прытокамі Сечна і Обаль (з Усысай і Чарняўкай). Буйнейшыя азёры – Будавесць, Дабееўскае, Сосна, Расалай, Мошна, Лескавічы. За 5 км на Пд ад Шуміліна размешчана воз. Круглік — адно з самых глыбокіх азёр Беларусі (глыбіня 31,5 м). Лясы займаюць 47,8% усёй тэр. раёна, найб. распаўсюджаныя дрэвы — хвоя, елка, бяроза, ясьень, асіна. Пад балотамі 10,2% плошчы. Найб.

значныя балотныя масівы – Обаль-2, Дабееўскі Мох, Обаль-1, Ямішча, Чарнецкае балота. У раёне знаходзіцца частка ландшафтнага заказніка рэсп. значэння Казьянскі, створаны гідралагічны заказнік рэсп. значэння Сосна. Ахоўваецца тарфянік Малахаў Мох. Сярод карысных выкапняў торф, цагельная гліна, гравій, будаўнічы пясок. Клімат раёна больш халаднаваты і вільготны ў параўнанні з сярэднім паказальнікам па Беларусі. Вегетацыйны перыяд 184 сутак».

У чацвёртай мікратэме раскрываецца новы элемент фактычнага матэрыялу, якога не было ў плане «Метадычных указанняў», – геральдыка раёна:

«У 2006 г. зацверджаны геральдычныя сімвалы – герб і сцяг Шумілінскага р-на. За прыклад быў узяты герб, які належаў роду Грабніцкіх. На гербе – сярэбраная фігура архангела Міхаіла ў блакітным полі, у яго паднятай правай руцэ меч і шалі, у левай — шчыт з выявай двух залатых месяцаў, паміж якімі залаты меч. Пад нагамі архангела ляжыць змей зялёнага колеру з чорным языком».

У пятым тэкставым адпаведніку даецца агульная характарыстыка прамысловасці раёна:

«Аграпрам. комплекс раёна прадстаўляюць ААТ «Прыазёрны свет», «АграБаравінка», «Лежні», «Прыдзвінскі», с.-г. УП «Лаўжанскае», КУСП «Сіроцінскі», «Ульскі», «Мішневічы», вытв. КУП «Шумілінскі райаграсэрвіс», 11 сял. фермерскіх гаспадарак, самая буйная з якіх Ю.В.Сямёнава «Крыніца». Дзейнічаюць прам. прадпрыемствы ААТ «Обальскі керамічны завод», УП жыццёва-камунальнай гаспадаркі Шумілінскага р-на, ТАА «Вежа», «Альянс-пластрэсурс», вытв. УП «Славянскі прадукт», КУСП «Шумілінская ПМК-70», філіял Шумілінскага дарожнага рамонтна-будаўнічага ўпраўлення-204 КУП «Віцебскаблдарбуд», працуюць вытв. цэхі – структурныя падраздзяленні прадпрыемстваў Віцебска і Полацка, прадпрыемствы малога бізнесу. У раёне вырабляюць будаўнічую цэглу, пластмасавую тару, грунтавы торф, піламатэрыялы, масла і сыры, алкагольныя напоі, каўбасныя вырабы і паўфабрыкаты. Разнастайныя віды паслуг насельніцтву аказваюць КУП бытавога абслугоўвання насельніцтва Шумілінскага р-на, Шумілінскі ўчастак цэха сельскай тэлеф. сувязі Віцебскага філіяла РУП «Белтэлекам», участак паштовай сувязі аб'яднанага цэха паштовай сувязі г. Віцебск Віцебскага філіяла РУП «Белпошта». Гандл. сетка раёна прадстаўлена 129 аб'ектамі ўсіх форм уласнасці, з іх 12 належыць арг-цыям сістэмы спажывецкай кааперацыі, ёй жа належаць 6 аўтамагазінаў, якія абслугоўваюць маланаселеныя вёскі. Сетка грамадскага харчавання прадстаўлена 8 аб'ектамі гаспадарання, 7 з якіх прыватныя».

Шостае і апошняе складанае сінтаксічнае цэлае ў тэксце складаецца з 4 абзацаў, дзе падаюцца звесткі пра асвету, культуру, медыцыну Шумілінскага раёна:

«У раёне працуюць 22 установы адукацыі, з іх 5 сярэдніх школ, раённая гімназія-інтэрнат, вучэбна-пед. комплексы яслі-сад—базавая школа (3), яслі-сад—пач. школа, дзіцячы сад—пач. школа, 11 устаноў дашкольнай адукацыі, раённы сац.-пед. цэнтр, раённы цэнтр дзяцей і моладзі, раённы цэнтр карэкцыйна-развіваючага навучання і рэабілітацыі. Для заняткаў фізкультурай і спортам маецца 93 спарт. збудаванні, дзейнічае фізкультурна-аздараўленчы цэнтр Шумілінскага р-на. У дзіцяча-юнацкай спецыялізаванай школе алімпійскага рэзерву працуюць addзяленні па валеболе і грэка-рымскай барацьбе. Турыстычныя паслугі ажыццяўляюць 5 суб'ектаў аграэкатурызму. Сістэму аховы здароўя прадстаўляюць Шумілінская цэнтр. раённая бальніца, Обальская ўчастковая бальніца, Мікалаеўская бальніца сястрынскага догляду з амбулаторыяй урача агульнай практыкі, Светласельская лячэбная амбулаторыя, Мікіціхінская і Мішневіцкая амбулаторыі ўрача агульнай практыкі, 12 фельч.-акушэрскіх пунктаў, Шумілінскае addз. хуткай мед. дапамогі. Працуюць 5 дзярж. і 2 камерцыйныя аптэкі. Сац. абслугоўванне ажыццяўляе тэрытарыяльны цэнтр сац. штодзённага знаходжання грамадзян пажылога ўзросту і інвалідаў.

У раёне працуюць 38 устаноў культуры, у т.л. раённы Цэнтр культуры, 11 клубаў, 17 б-к, 3 клубы-бібліятэкі, гісторыка-краязнаўчы музей, музей Обальскага камсамольскага падполля, Дом рамёстваў і 2 сельскія філіялы, 2 дзіцячыя школы мастацтваў і 6 сельскіх філіялаў, аўтаклуб. 17 творчых калектываў маюць званне «народны», 7 – «узорны». У раёне 16 рэліг. абшчын, у т.л. 8 праваслаўных, 4 каталіцкія і 4 пратэстанцкія.

На тэр. раёна размешчаны 3 помнікі архітэктуры, 12 помнікаў археалогіі, уключаныя ў Дзярж. спіс гісторыка-культ. каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь, 68 воінскіх пахаванняў часоў Вял. Айч. вайны і 3 — ахвяр баявых дзеянняў на тэр. інш. дзяржаў, 31 помнік воінскай славы, 12 памятных месцаў, звязаных з Вял. Айч. вайной.

У раёне нарадзіўся парт. і дзярж. дзеяч Беларусі П.З.Калінін (б. хутар Альховікі, 1902—66). На Шуміліншчыне прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады сав. парт. і дзярж. дзеяча, Героя Сац. Працы М.В.Зімяніна (1914—95)».

Такім чынам, тэкст пра Шумілінскі раён арганізуецца з 6 складаных сінтаксічных цэлых і 10 абзацаў. У ім рэалізуюцца ўсе 9 пунктаў плана «Артыкул пра раён Беларусі», якія размяшчаліся ў адвольнай форме. Напрыклад, звесткі па колькасці населеных пунктаў даюцца раней за характарыстыку прыроды Шумілінскага раёна. У тэксце сустракаюцца элементы фактычнага матэрыялу,

якія не ўваходзілі ў план, – гісторыя Шумілінскага раёна і геральдыка Шумілінскага раёна.

Структуру энцыклапедычнага артыкула пра горад можна знайсці ў планах «Артыкулы пра горад сучасны (сярэдні і невялікі)», «Артыкул пра вялікі горад». На 2020 г. у горадзе Чашнікі жылі 8204 чалавекі (Дадатак Б, с. 71). Горад Чашнікі з’яўляецца горадам раённага падпарадкавання. Для гэтага неабходна, каб населены пункт меў звыш 6 тысяч чалавек, дзе знаходзіліся б прамысловыя прадпрыемствы, сетка ўстаноў сацыяльна-культурнага і бытавога прызначэння [33]. З гэтага вынікае, што горад невялікі, таму для аналізу кампазіцыі тэксту пра Чашнікі возьмем план «Артыкулы пра горад сучасны (сярэдні і невялікі)», які мае 7 пунктаў:

- 1) Назва ў беларускім арыгінальным напісанні, былая назва;
- 2) Геаграфічнае становішча;
- 3) Колькасць насельніцтва;
- 4) Эканоміка горада. Транспартнае становішча. Галоўныя галіны прамысловасці;
- 5) Вышэйшыя навучальныя ўстановы, найважнейшыя навуковыя ўстановы, бібліятэкі, музеі, тэатры, тэлецэнтры і інш.;
- 6) Помнікі архітэктуры;
- 7) Бібліяграфія [30, с.66].

У першым сказе артыкула пададзена **загалоўчанае слова – назва населенага пункта** (без былой назвы), потым ідзе характарыстыка *геаграфічнага становішча* Чашнікаў:

«**ЧАШНІКІ** – *горад, цэнтр Чашніцкага р-на, на р. Ула (левы прыток Зах. Дзвіны), за 95 км на ПдЗ ад Віцебска, 3 км ад чыг. ст. Чашнікі на лініі Орша—Лепель*».

Другі і трэці сказ утвараюць фразавыя адзінства, дзе даюцца назвы аўтадарог, праз якія праходзяць Чашнікі (указваецца частка фактычнага матэрыялу з чацвёртага пункта):

«Праз Чашнікі праходзяць рэсп. аўтадарогі Чашнікі—Бобр—Бабруйск (праз Клічаў), Багушэўск—Сянно—Лепель—Мядзел і Бешанковічы—Чашнікі».

Чацвёрты сказ называе колькасць жыхароў у горадзе (трэці пункт плана):
«8204 жыхары (2020)».

Далей у тэксце назіраюцца выключна складаныя сінтаксічныя цэлыя, у якіх могуць рэалізоўвацца ці не рэалізоўвацца патрабаванні «Метадычных указанняў» у залежнасці ад выбару аўтара або рэдактара.

Першым ідзе фрагмент пра гісторыю Чашнікаў, ён мае 3 абзацы. Гэты фрагмент таксама даволі вялізны, ён будзе размешчаны ў Дадатку Б, у якім знаходзіцца ўвесь тэкст артыкула, і выдзелены **паўтлустым шрыфтам**. Гістарычная даведка як элемент фактычнага матэрыялу пададзена ў плане

«Артыкул пра вялікі горад» [Тамсама, с.70], але паколькі выданне мае сваю спецыфіку, то ў кожным тэксце адлюстроўваецца сувязь населенага пункта з гістарычнымі падзеямі.

Пасля апісання гісторыі горада змяшчаецца *архітэктурная характарыстыка* горада:

«Арх.-планіровачную структуру горада вызначаюць вуліцы, якія складаюць радыяльную сетку: Савецкая, Ленінская, Луначарскага і інш. Чашнікі падзелены на 3 планіровачныя раёны: гіст., сучасны цэнтр, пасёлак папяровай ф-кі. Адм.-грамадскі і культ. цэнтр склаўся ў раёне вуліц Савецкая і Ленінская» (Дадатак Б, с. 75).

Затым у тэксце падаецца мікратэма з апісаннем прамысловасці:

«Прам-сць прадстаўлена прадпрыемствамі: ААТ «Чысты выток 1872», ААТ «Чашнікіспецвопратка», філіял «Папярдовая фабрыка «Чырвоная зорка» ААТ «Светлагорскі ЦКК».

Перадапошняя фразавая адзінства называе ўстановы адукацыі, культуры, аховы здароўя горада:

«Сістэму адукацыі прадстаўляюць гімназія, 2 сярэднія і 1 базавая школы, 5 ясляў-садоў. Дзейнічаюць раённы цэнтр дзяцей і моладзі, дзіцячая школа мастацтваў. Сярод устаноў культуры раённая цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма, раённы метадычны цэнтр культуры і нар. творчасці, гіст. музей. Працуюць установы аховы здароўя: бальніца, раённы цэнтр гігіены і эпідэміялогіі. Спарт. галіна прадстаўлена фізкультурна-спарт. клубам «Скіна», Чашніцкай ДЮСШ» .

Апошняя складанае сінтаксічнае цэлае падае звесткі пра архітэктурныя помнікі ў горадзе, знакамітых ураджэнцаў Чашнікаў:

«На тэр. сквера ў раёне вуліцы Савецкая ўстаноўлены памятны знак контр-адміралу В.М.Апанасенку. У Чашніках ёсць Алея Герояў, брацкія магілы сав. воінаў і партызан, якія загінулі ў Вял. Айч. вайну, пастаўлены помнікі загінуўшым землякам, а таксама воінам і партызанам, якія ўдзельнічалі ў вызваленні горада ад ням.-фаш. захопнікаў. У сярэдняй школе №1 устаноўлена мемарыяльная дошка ў гонар былых вучняў: Герояў Сав. Саюза Л.В.Буткевіча, Я.Г.Навіцкага, С.Ф.Пшоннага і падпольчыка А.П.Церашкова. У Чашніках нарадзіліся яўр. і рус. пісьменнік Р.Л.Рэлес, засл. работнік культуры Беларусі Р.Л.Каплан, засл. настаўнікі Беларусі В.П.Піваварава і Л.І.Скабіцкая. У Чашніках жыў І.К.Алфёраў, бацька нобелеўскага лаўрэата Ж.І.Алфёрава».

Бібліяграфія, якая адпавядае сёмаму пункту плана «Метадычных указанняў», звычайна падаецца ў канцы кожнага раздзела, пасля апошняга артыкула пра вёску. Больш падрабязна крытэрыі бібліяграфіі разглядаецца ў наступным раздзеле главы.

Тэкст пра горад Чашнікі мае 5 складаных сінтаксічных цэлых і 8 абзацаў. У гэтым артыкуле выкарыстоўваліся ўсе 7 пунктаў плана «Артыкулы пра горад сучасны (сярэдні і невялікі)». Элементы фактычнага матэрыялу, у адрозненне ад мінулага артыкула, размяшчаліся больш паслядоўна. Элементы (гісторыя Чашнікаў і архітэктурная пабудова Чашнікаў), якія не ўваходзілі ў план, знаходзіліся пасля падачы колькасці насельніцтва ў горадзе.

Кампазіцыя энцыклапедычных артыкулаў пра гарадскі пасёлак і вёску апісана ў плане з назвай «Артыкул пра гарадскі і рабочы пасёлак, прыстань, вёску Беларусі». Ён складаецца з 12 пунктаў:

- 1) Назва населенага пункта;
- 2) Адміністрацыйна-гаспадарчае значэнне;
- 3) Геаграфічнае становішча;
- 4) Транспартнае становішча;
- 5) Колькасць жыхароў (і двароў для вёсак);
- 6) Найбольш важныя гістарычныя падзеі;
- 7) Звесткі пра колькасць мірных жыхароў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну;
- 8) Прадпрыемствы;
- 9) Навучальныя і асветныя ўстановы, установы аховы здароўя, бытавыя і іншыя арганізацыі;
- 10) Брацкія магілы савецкіх воінаў і партызанаў, магілы ахвяр фашызму;
- 11) Гістарычныя, архітэктурныя і скульптурныя помнікі;
- 12) Звесткі пра выдатных дзеячаў, якія маюць дачыненне да гэтага населенага пункта [Тамсама, с.66].

Згодна з гэтым планам прапануем рэдактарскі аналіз кампазіцыі энцыклапедычнага артыкула пра гарадскі пасёлак Шуміліна.

У першым сказе тэксту пра гарадскі пасёлак, побач з **загалоўным словам**, якое пададзена **назвай населенага пункта** (першы пункт у плане), апісваецца *адміністрацыйна-гаспадарчае значэнне* (другі пункт) гарадскога пасёлка, характарызуецца яго *геаграфічнае і транспартнае становішча* (трэці і чацвёрты пункты):

«ШУМІЛІНА — гарадскі пасёлак, цэнтр раёна, на р. Сучанка (прыток р. Чарніца), за 40 км на ПнЗ ад Віцебска, на аўтадарогах Віцебск—Полацк і Бешанковічы—Сіроціна, чыг. станцыя на лініі Віцебск—Полацк» (Дадатак В, с.76).

Другі сказ працягвае характарыстыку географічнага становішча гарадскога пасёлка:

«На ПнУ і З праходзяць меліярацыйныя каналы, на паўд. ускраіне штучнае воз. Шумілінскае».

Трэці сказ пералічвае колькасць жыхароў Шуміліна (пяты пункт):

«7,4 тыс. чал. (2021)».

Астатняя частка тэксту складаецца пераважна са складаных сінтаксічных цэлых, мікратэмы якіх перадаюць іншыя пункты плана.

Тэкставы адпаведнік з 4 абзацаў, у якім адлюстроўваюцца найбольш важныя гістарычныя падзеі гарадскога пасёлка, ізноў атрымаўся аб'ёмным, таму гэты фрагмент разам з усім тэкстам будзе размешчаны ў Дадатку В і падкрэслены хвалістай лініяй. Фрагмент дае звесткі пра колькасць мірных жыхароў, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну (сёмы пункт плана):

«У Вял. Айч. вайну з 8.7.1941 г. да 23.6.1944 г. акупіравана ням. фаш. захопнікамі, якія ў Шуміліне і раёне загубілі 1,5 тыс. чал.».

Лейтматывам гэтага складанага сінтаксічнага цэлага выступае інфармацыя пра навучальныя і асветныя ўстановы, установы аховы здароўя, бытавыя і іншыя арганізацыі (дзявяты пункт). Такі тып інфармацыі з рознымі данымі і факталагічнымі звесткамі паўтараецца на працягу ўсяго ўрыўка:

«У 1998 г. 6 тыс. жыхароў, дзейнічалі камбінат быт. абслугоўвання, раённае аб'яднанне сельгастэхнікі, торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох», лясніцтва, сыраробны з-д, вінзавод, хлебазавод, міжкалгаснае будаўнічае прадпрыемства, 2 сярэднія, муз. і дзіцяча-юнацкая спарт. школы, Дом дзіцячай творчасці, Дом культуры, клуб, 2 б-кі, 2 бальніцы, кінатэатр, 4 дзіцячыя яслі-сады».

Далей ідзе абзац, у якім умоўна можна вылучыць тры мікратэмы – архітэктурная пабудова гарадскога пасёлка, весткі пра скульптурны помнік (адзінаццаты пункт плана), **прыродны статус гарадскога пасёлка**. Першая мікратэма стварае складанае сінтаксічнае цэлае, у якім падаецца планіроўка пасёлка, другая і трэцяя мікратэмы фарміруюць складанае сінтаксічнае цэлае, дзе характарызуюцца культурныя дасягненні населенага пункта:

«Тэр. пасёлка чыгункай падзелена на 2 часткі — паўн. і паўд., звязаныя паміж сабой вуліцай Сіпко. Асн. вуліцы: Суворова, Кароткіна, Юбілейная, Энгельса, Луначарскага. Пераважае аднапавярховая індывідуальная забудова сядзібнага тыпу. 2- і 3-павярховая забудова сканцэнтравана ў цэнтр. частцы пасёлка і ў жылым пасёлку торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох». Вытв. зона размешчана пераважна ў паўн. частцы. Зона адпачынку — воз. Лескавічы. У 2001 г. пабудаваны касцёл Маці Божай Фацімскай, перад якім пастаўлены помнік Яну Паўлу ІІ. У 2007 г. гар. пасёлак атрымаў нефармальны статус «салаўінага» гораду. Па падліках валанцёраў грамадскай арг-цыі «Ахова птушак Бацькаўшчыны» тут зафіксаваны галасы больш за 200 салаўёў».

У наступным фразавым адзінстве перадаецца матэрыял з восьмага і дзявятага пунктаў плана:

«Дзейнічаюць ТАА «Вежа» (выпускае алкагольныя і безалкагольныя напіткі), вытв. УП «Славянскі прадукт» (гарэлачная прадукцыя), «Альянс пласт

рэсурс» (палімерная тара), вытв. цэх ААТ «Малако» г. Віцебск па вырабе цвёрдых сыроў і інш. У раёне 2 сярэднія школы, дзіцячая юнацкая спецыялізаваная школа алімпійскага рэзерву, дзіцячая школа мастацтваў, раённы Цэнтр культуры і Дом рамёстваў, гісторыка краязнаўчы музей, 2 б кі, лясгас. Выдаецца газ. «Герой працы»».

У апошнім складаным сінтаксічным цэлым у тэксце называюцца брацкія магілы савецкіх воінаў і партызанаў, магілы ахвяр фашызму (дзясяты пункт плана).

«Брацкая магіла партызан і ахвяр фашызму, у якой пахаваны партызаны і іх сем'і, расстраляныя ням. фаш. захопнікамі ў Вял. Айч. вайну. У 1975 г. на магіле ўстаноўлены абеліск. У гар. парку на вайсковых могілках пахаваны 63 сав. воіны, якія загінулі ў баях за вызваленне раёна ад ням. фаш. захопнікаў. Сярод пахаваных Герой Сав. Саюза А.Е.Талмачоў (1925—44). Памятны знак воінам інтэрнацыяналістам».

Абзац з адным завяршальным сказам дае звесткі пра выдатных дзеячаў, якія маюць дачыненне да населенага пункта (дванаццаты пункт плана):

«Шуміліна – радзіма Героя Сав. Саюза П.А.Акуцыёнка (1923—43), які вызначыўся пры вызваленні г.п. Лоеў Гомельскай вобл., Героя Сац. Працы Я.Т.Чарвякова».

Тэкст пра гарадскі пасёлак Шуміліна мае 5 складаных сінтаксічных цэлых і 9 абзацаў. У гэтым артыкуле ў той ці іншай ступені выкарыстоўваліся ўсе 12 пунктаў плана «Артыкула пра гарадскі і рабочы пасёлак, прыстань, вёску Беларусі». У адным з фразавых адзінстваў знаходзіўся тэкставы лейтматыў, гэта значыць, што інфармацыя пра навучальныя і асветныя ўстановы, установы аховы здароўя, бытавыя і іншыя арганізацыі паўтараецца на працягу ўсяго складанага сінтаксічнага цэлага. Элементы фактычнага матэрыялу размяшчаліся паслядоўна. Звесткі пра архітэктурную пабудову Шуміліна, якія не ўваходзілі ў план, знаходзіліся пасля апісання гістарычных падзей гарадскога пасёлка.

Напрыканцы, згодна з тым жа планам, прапануем рэдактарскі аналіз кампазіцыі энцыклапедычнага артыкула пра вёску Харакова.

У першым сказе артыкула, побач з **загалоўчным словам**, якое пададзена **назвай населенага пункта** (першы пункт у плане), апісваецца адміністрацыйна-гаспадарчае значэнне (другі пункт) вёскі, пачынаецца характарыстыка яе геаграфічнага становішча (трэці пункт):

«**ХАРАКОВА** – вёска ў Каўлякоўскім с/с, за 38 км на ПдЗ ад г.п. Шуміліна, 36 км ад чыг. ст. Шуміліна на лініі Віцебск — Полацк, 56 км ад Віцебска».

Другі сказ працягвае апісанне геаграфічнага становішча вёскі:

«На 3 ад вёскі працякае р. Зах. Дзвіна (упадае ў Балтыйскае мора), на ПдУ забалочаны ўчастак тэрыторыі, на ПнУ і У лясны сасновы масіў».

У трэцім сказе падаюцца звесткі пра *транспартнае становішча* вёскі (чацвёрты пункт):

«Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясц. дарозе праз г.п. Бешанковічы і далей па шашы Шуміліна — Бешанковічы».

У чацвёртым сказе пералічваецца колькасць *гаспадарак* (у выдавецтве «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» неафіцыйна прынята: пры ўказанні звестак аб населеным пункце, якія пачынаюць датавацца з 1971 года, ужываць слова «гаспадаркі», а не «двары») і *жыхароў* у населеным пункце (пяты пункт):

«3 гаспадаркі, 3 жыхары (2021)».

Для выкладу *найбольш важных гістарычных падзей* вёскі (шосты пункт) і раскрыцця гэтай мікратэмы выкарыстоўваецца складанае сінтаксічнае цэлае, у якім таксама паказваюцца змены *адміністрацыйна-гаспадарчага значэння* вёскі і *колькасць жыхароў (і двароў (напрыканцы гаспадарак) для вёсак)* у розныя перыяды існавання населенага пункта.

«У канцы 18 ст. вёска адносілася да маёнтка Бешанковічы, уладанне Агінскіх, у Полацкім ваяв. ВКЛ. Пасля 1-га падзелу Рэчы Паспалітай (1772) у складзе Рас. імперыі. У 1785 г. ў Полацкім павеце Магілёўскай губ., 4 двары, 24 жыхары. 3 ліпеня 1812 г. да 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. У 1910 г. в. Харакава ў Міхайлаўшчынскай вол. і Бешанковіцкім праваслаўным прыходзе Полацкага павета Віцебскай губ., 8 двароў, 25 жыхароў, 30 дзес. зямлі. 3 18.2.1918 г. да 3.3.1918 г. акупіравана войскамі кайзераўскай Германіі. 3 10.3.1924 г. ў складзе БССР. 3 17.7.1924 г. ў Бешанковіцкім р-не Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. У 1925 г. в. Харакова, 10 двароў, 13 жыхароў. Паводле перапісу 1926 г. в. Харакова ў Бешанковіцкім с/с, 10 двароў, 49 жыхароў. У Вял. Айч. вайну з ліп. 1941 г. да 25.6.1944 г. акупіравана ням.-фаш. захопнікамі. У 1960 г. 70 жыхароў, у 1970 г. 56 жыхароў. У 1977 г. ў калгасе імя Конанава. У 1979 г. 45 жыхароў. 3 13.1.1984 г. ў Каўлякоўскім с/с. 3 18.7.1985 г. ў Шумілінскім р-не».

У склад фразавога адзінства ўваходзіць бяззлучнікавы складаны сказ. Характар інфармацыі другой яго часткі ўмоўна суадносіцца з *дзявятым пунктам плана «Метадычных указанняў»*:

«3 18.7.1985 г. ў Шумілінскім р-не, працаваў магазін».

Пасля яго фразовае адзінства працягваецца:

«У 1998 г. 8 гаспадарак, 14 жыхароў, у калгасе імя Леніна. У 2015 г. 4 жыхары. У 2017 г. ў складзе ААТ «Прыдзвінскі», 2 гаспадаркі, 2 жыхары».

У канцы тэксту пра Харакова сустракаецца новае складанае сінтаксічнае цэлае, мікратэмай якога з'яўляецца *архітэктурная характарыстыка* вёскі:

«Планіроўка вёскі ў адну прамалінейную вуліцу амаль мерыдыяльнай арыентацыі з Пн на Пд, якая праходзіць уздоўж берага ракі. Забудавана з усх. боку драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу».

Такім чынам, у энцыклапедычным артыкуле выкарыстоўваюцца толькі сем пунктаў плана «Метадычных указанняў». Адсутнасць звестак па пэўных пунктах абумоўлена геаграфічнымі, эканамічнымі, гістарычнымі прычынамі. Разам з тым аўтар адхіляецца ад плана і дае *архітэктурную характарыстыку* вёскі.

Усе паданалізныя варыянты энцыклапедычных артыкулаў не могуць з’яўляцца канчатковымі. Усе аўтарскія тэксты, якія апрацоўваліся або ствараліся навуковымі рэдактарамі разнастайных катэгорый, перадаюцца ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю выдавецтва. Яе супрацоўнікі паводле абгрунтаванага меркавання могуць скарачаць артыкул і нават змяняць яго кампазіцыю. Такім чынам, кампазіцыйная будова артыкула можа быць фіксаванай і падпарадкоўвацца метадычным указанням канкрэтнага выдання. Аднак яна павінна ўключацца ў гіпера-гіпанімічную таксаномію рэдагавання асобных відаў літаратуры. Можна канстатаваць той факт, што выдавецтва, якое мае аўтарытэтныя традыцыі ў сферы кнігавытворчасці, з’яўляецца на Беларусі своеасаблівым заканадаўцам у практыцы рэдагавання, што служыць падставай для стварэння тэарэтычнага грунту ў сферы апрацоўкі тэкстаў, асабліва ў кагнітыўным рэчышчы, дзе тэкст, паводле прафесара В. Іўчанкава, разглядаецца як іерархізаваная камунікатыўная з’ява, дакладныя складнікі якой выяўляюцца толькі пры дыскурсным аналізе маўлення [18; 19].

У цэлым аўтару Аляксандру Сімончыку і супрацоўніку выдавецтва Юрыю Бажэнаву ўдалося вытрымаць класічныя патрабаванні да напісання артыкулаў, найбольшую складанасць выклікала падрыхтоўка артыкула пра вёску, паколькі звестак пра яе не так шмат.

2.2 Бібліяграфія як структурны кампанент энцыклапедычнага выдання «Гарады і вёскі Беларусі»

Крыніцы і літаратура ў энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» падаюцца ў канцы кожнага раздзела, пасля апошняга артыкула пра вёску.

Пад бібліяграфіяй разумеюць як асаблівы від дзейнасці па апісанні дакументаў, так і вынікі гэтай дзейнасці – разнастайныя бібліяграфічныя выданні, спісы і г. д. [42, с.101].

Паводле грамадскага прызначэння бібліяграфію ў энцыклапедычным артыкуле можна аднесці да навукова-дапаможнага віду. Навукова-дапаможная

бібліяграфія – спіс крыніц, выкарыстаных навукоўцам пры напісанні даследавання, спіс публікацый пэўнай асобы і г. д. [Тамсама, с.103].

Бібліяграфія выдання «Гарады і вёскі Беларусі» пададзена ў выглядзе бібліяграфічнага спіса – сукупнасці бібліяграфічных апісанняў дакументаў, адабраных па пэўным крытэрыі [Тамсама, с.104].

Бібліяграфічны спіс уяўляе сабой сукупнасць апісанняў дакументаў, адабраных па пэўным крытэрыі. Можа таксама называцца спісам літаратуры, спісам выкарыстаных крыніц, спісам цытаваных крыніц і проста бібліяграфіяй [Тамсама, с.115].

На думку С. В. Шамякінай [Тамсама, с.4], у залежнасці ад таго, у склад якога выдання ўваходзіць бібліяграфічны спіс, ён можа быць прыартыкульным, прыкніжным, прычасопісным і г. д. [Тамсама, с.115]. У нашым выпадку ён з’яўляецца прыартыкульным.

Звесткі пра друкаваныя выданні, уключаныя ў бібліяграфічны спіс, размяшчаюцца ў пэўнай паслядоўнасці. Для прыартыкульнага бібліяграфічнага спіса Чашніцкага раёна выкарыстоўваюцца наступныя віды паслядоўнасці бібліяграфічных запісаў у спісе: сістэматычная, алфавітная, храналагічная, па тыпах дакументаў. Пры сістэматычнай паслядоўнасці дакументы размяшчаюцца адпаведна з главамі ці раздзеламі работы або з найважнейшымі праблемамі тэмы. Унутры раздзела апісанні даюцца ў алфавітным ці храналагічным парадку [Тамсама, с. 117]. У нашым выпадку раздзелам выдання з’яўляецца назва раёна. Напрыклад, «*Чашніцкі раён*». Пры алфавітнай паслядоўнасці бібліяграфічныя апісанні размяшчаюцца па алфавіце прозвішчаў аўтараў ці назваў кніг і артыкулаў (калі аўтар не ўказаны) [Тамсама, с.116]. Такім прынцыпам кіруюцца пры падачы крыніц з архіваў, бібліяграфічныя апісанні размяшчаюцца па алфавіце назваў архіваў (Дадатак Д, с.79):

«Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 30, воп. 1, спр. 1452, 1453, 1463, 6008, 6016, 6022, 6030, 6037, 6039, 6087, 6210, 6401; ф. 1029, воп. 1, спр. 13.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, ф. КМФ-5, воп. 1, спр. 231, 247, 249; ф. 142, воп. 1, спр. 39, 40, 42, 49, 50; ф. 1727, воп. 1, спр. 23; ф. 1774, воп. 1, спр. 6; ф. 1875, воп. 1, спр. 5; ф. 1928, воп. 1, спр. 281; ф. 2117, воп. 1, спр. 12; ф. 2221, воп. 1, спр. 42; ф. 2635, воп. 1, спр. 624, 704, 724, 763, 826» (Дадатак Д, с.79).

Матэрыялы ў храналагічнай паслядоўнасці выкарыстоўваюцца ў асноўным у доследах гістарычнага плану, прысвечаных развіццю навукі, дзейнасці пэўнай галіны ці асобы. Звесткі размяшчаюцца па гадах публікацый, а ў межах года – па алфавіце прозвішчаў аўтараў і назваў кніг [Тамсама, с. 117]. Гэта асноўны прынцып размяшчэння звестак у бібліяграфічным спісе энцыклапедыі. У такім бібліяграфічным апісанні даецца назва літаратуры, горад і год яе публікацыі. Рускія і беларускія спасылкі не аддзяляюцца, а ідуць разам:

«Административно-территориальное устройство БССР. Т. 1 (1917—1941 гг.). Минск, 1985. Т. 2 (1944—1980 гг.). Минск, 1987.

Ткачоў М.А. Замкі і людзі. Мінск, 1991.

Насевіч В.Л. Род князёў Друцкіх у гісторыі Вялікага Княства Літоўскага (XIV—XVI стст.) // Старонкі гісторыі Беларусі. Мінск, 1992.

Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Мінск, 1993.

Архітэктура Беларусі: энцыклапедычны даведнік. Мінск, 1993» (Дадатак Д, с.81).

Калі ажыццяўляецца прынцып «па тыпах дакументаў», то бібліяграфічныя апісанні ў спісе літаратуры падаюцца па тыпах выданняў. У энцыклапедычным бібліяграфічным спісе на першым месцы стаяць крыніцы з архіваў, затым ідзе астатняя літаратура. Такую з’яву можна пабачыць у дадатку Д, дзе знаходзіцца бібліяграфічны спіс Чашніцкага раёна.

Існуюць таксама правілы размяшчэння апісанняў дакументаў у бібліяграфічным спісе згодна з сістэмай пісьменнасці (і адпаведна – мовай), ужытай пры публікацыі дакумента.

У Беларусі першымі ў спісе размяшчаюцца крыніцы, напісаныя кірылічным алфавітам (на беларускай, рускай, украінскай і іншых мовах); другімі па чарзе змяшчаюцца выданні на лацінцы (на англійскай, французскай, нямецкай і іншых мовах); трэцімі апісваюцца дакументы на мовах народаў, якія карыстаюцца асаблівай графікай (іерогліфамі, арабскай пісьменнасцю і г. д.).

У бібліяграфічным спісе Чашніцкага раёна адсутнічаюць дакументы з асаблівай графікай, адзін слоўнік даецца на лацінцы, усе астатнія крыніцы напісаныя кірылічным алфавітам:

«Вялікі гістарычны атлас Беларусі. Т. 1. Мінск, 2009.

Статистический ежегодник Витебской области. Минск, 2018.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 1—15. Warszawa, 1880—1904» (Дадатак Д, с.79).

Бібліяграфічным спіс энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» падае неабходныя звесткі ў правільным афармленні. Ён з’яўляецца адным з галоўных доказаў адсутнасці плагіяту ў вучэбнай ці навуковай рабоце. Таксама спіс можа стаць крыніцай, дзякуючы якой чытач работы пры неабходнасці знойдзе дадатковыя звесткі па тэме даследавання [Тамсама, с. 117].

Усяго ў вышэйзгаданым спісе сустракаюцца 49 крыніц, сярод іх 2 сістэматызаваныя крыніцы з Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі, 47 літаратурных крыніц, 31 крыніца напісана на рускай мове, 17 – на беларускай, 1 – на польскай.

2.3 Спіс скарачэнняў у кампазіцыі выданні «Гарады і вёскі Беларусі»

У трэцім раздзеле другой главы разглядаецца апошні элемент стварэння энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» – спіс скарачэнняў.

Перш чым апісваць працэдуру скарачэнняў, трэба адзначыць, што спіс скарачэнняў з’яўляецца часткай апарату выдання. Даследчык І. А. Жаркоў у працы «Тэхналогія рэдакцыйна-выдавецкай справы» вылучае спіс скарачэнняў у трэцюю групу элементаў апарату выдання: «**Элементы, якія дапаўняюць і тлумачаць асноўны тэкст:** эпіграф, прысвячэнне, прадмова, уступны артыкул (уступны, даведачны, слоўнікавы), пасляслоўе, рэзюмэ, заўвагі, каментарыі, бібліяграфічныя спісы, спасылкі, зноскі, **спісы скарачэнняў**, дадаткі» [15].

Пералічым усе спосабы скарачэнняў згодна са стандартам «Бібліяграфічны запіс. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове. Агульныя патрабаванні і правілы», а потым зробім рэдактарскі аналіз спіса скарачэнняў выдання «Гарады і вёскі Беларусі».

Скарачэнню падлягаюць розныя часціны мовы. Для ўсіх граматычных формаў аднаго і таго ж слова прымяняецца адно і тое ж скарачэнне, незалежна ад роду, ліку, склону, асобы і часу. Дазваляецца выкарыстоўваць агульнапрынятыя скарачэнні, напрыклад: *вышэйшая навучальная ўстанова – ВНУ; да нашай эры – да н. э.; сантыметр – см.* [5, с. 2].

Пры скарачэнні слоў прымяняюць прыёмы адкідвання, сцяжэння, апушчэння літар з сярэдзіны слова, ці спалучэнне гэтых прыёмаў, але, незалежна ад прыёму, скарачаць дапускаецца не менш чым да дзвюх літар, напрыклад: *ілюстрацыя – іл.; інстытут – ін-т..*

Скарачэнне слова да адной пачатковай літары дапускаецца толькі для агульнапрынятых скарачэнняў і асобных слоў, напрыклад: *год (гады) – г., гг.; старонка – с..*

Скарачэнні, якія прыняты для назоўнікаў, распаўсюджваюцца на ўтвораныя ад іх прыметнікі, дзеясловы і дзеепрыметнікі, напрыклад: *апрацоўка, апрацаваў, апрацаваны – апрац..*

У прыметніках і дзеепрыметніках могуць адкідвацца такія фрагменты, як *-аваны, -ейскі, -ічны, -адскі, -ельны, -ічы, -ажны, -ельскі, -кі, -азскі, -енныя, -ні, -айскі, -енскі, -ны, -альны, -ентальны, -овы, -альскі, -ены, -одскі, -анскі, -енчы, -орскі, -аны, -енькі, -оўскі, -анькі, -ерскі, -скі, -арскі, -ецкі, -ыйны, -аскі, -ійскі, -ычны, -аўскі, -інскі, -ыяльны, -аўчы, -ірскі, -энькі, -ацкі, -іцкі.*

Прыметнікі, якія заканчваюцца на *-графічны, -лагічны, -намічны*, уразаюцца з дапамогай ліквідацыі наступных частак слова: *-афічны, -агічны, -амічны*, напрыклад: *геаграфічны – геагр.; біялагічны – біял.; астранамічны – астран..*

Калі частцы слова, якая адкінута, папярэднічаюць літары «й», «ў» ці галосная літара, то пры скарачэнні слова неабходна захаваць наступную за ёй зычную, напрыклад: *калійны – калійн.; вярхоўны – вярхоўн.; ахоўны – ахоўн.* Пры літары «ь» слова павінна заканчвацца на зычную, якая ёй папярэднічае, напрыклад: *сельскі – сел.; восеньскі – восен.* Пры падвоенай зычнай неабходна захаваць адну з зычных, напрыклад: *ваенны – ваен.; насенны – насен.*

Калі слова можна скараціць адкідваннем рознай колькасці літар, то пры яго скарачэнні належыць апусціць максімальную іх колькасць, напрыклад: *эксперыментальны – эксперыментал., эксперымент., эксперым.* Належыць скараціць: *эксперым.*

Больш поўны варыянт скарачэння прымяняецца, калі пры чытанні кароткай формы ўзнікаюць цяжкасці ў разуменні тэксту бібліяграфічнага запісу, напрыклад: *камічны – каміч.; клінічны – клініч.; статычны – статыч.*

Прыметнікі і дзеепрыметнікі ў кароткай форме перадаюцца таксама, як і ў поўнай форме, напрыклад: *выдадзены, выдадзена – выд.; створаная, створана – створ.*

Словы, якія адрозніваюцца толькі прыстаўкамі, скарачаюцца аднолькава, напрыклад: *школьны – шк.; народны – нар.; аўтар – аўт.; дашкольны – дашк.; міжнародны – міжнар.; сааўтар – сааўт.*

У складаных словах, якія пішуцца злітна, скарачаюць першую альбо апошнюю частку слова ці пакідаюць першыя літары слоў, што ўтвараюць складанае слова, напрыклад: *мікрафіша – мфіша; відэафанаграма – відэафанагр.*

Складаныя словы, якія пішуцца праз дэфіс, скарачаюцца шляхам адкідвання літар у кожнай частцы, напрыклад: *фізіка-матэматычны – фіз.-мат.; прафесійна-тэхнічны – праф.-тэхн.*

У словазлучэнні скарачаюць кожнае слова паасобку, напрыклад: *дапаможная картка – дапам. карт.*

Слова ў асобных устойлівых словазлучэннях скарачаецца толькі ў складзе пэўнага словазлучэння, напрыклад: *тытульны ліст – тыт. л.; выхадныя даныя – вых. дан.*

Вялікія і малыя літары, а таксама кропкі прымяняюцца ў адпаведнасці з правапісам беларускай мовы.

Кропка не ставіцца, калі скарачэнне ўтворана прыёмам сцяжэння ці калі скарачаная форма заканчваецца на тую ж літару, што і поўнае слова, напрыклад: *выдавецтва – выд-ва.*

Абрэвіатурнае скарачэнне запісваецца вялікімі літарамі без кропак, напрыклад: *акцыянернае таварыства – АТ* [Тамсама, с. 2-3].

Спіс скарачэнняў выдання «Гарады і вёскі Беларусі» мае 227 паняццяў. Гэта могуць быць словы, словазлучэнні, назвы ўстаноў, узнагарод, кірункі свету

і т.п. Навуковыя рэдактары розных катэгорый абавязаны скарачаць пералічаныя паняцці ў кожным энцыклапедычным артыкуле для эканоміі месца.

Прааналізуем адпаведнасць прыведзеным правілам скарачэння лексем у выданні «Гарады і вёскі Беларусі» (Дадатак Е, с.81- 87).

Актыўна выкарыстоўваюцца прыёмы адкідвання, апускання літар з сярэдзіны слова: «*т-ва – таварыства*», «*ф-ка – фабрыка*», «*ф-т – факультэт*», «*гв. – гвардзейскі*», «*пл. – плошча*», «*чл. – член*».

Рэалізоўваецца прынцып скарачэння слова да адной пачатковай літары: «*б. – былы (пры назве)*», «*в. – вёска (пры назве ў адз. ліку)*», «*н. – нарадзіўся*», «*р. – рака (пры назве)*».

Можна назіраць прынцып, калі прыметнікі, якія заканчваюцца на *-чны*, скарачаюцца адкідваннем частак слова: «*геагр. – географічны*», «*гіст. – гістарычны*», «*муз. – музычны*», «*тэхн. – тэхнічны*», «*чыг. – чыгуначны*»)).

Сустракаюцца словы, якія адрозніваюцца толькі прыстаўкамі і скарачаюцца аднолькава: «*нац. – нацыянальны*», «*шматнац. – шматнацыянальны*».

Дзееспрыметнікі скарачаюцца як і ў поўнай форме: «*надрук. – надрукавана*», «*засн. – заснаваны*».

У спісе скарачэнняў прысутнічаюць складаныя словы, якія пішуцца праз дэфіс: «*ген.-лейт. – генерал-лейтэнант*», «*с.-д. – сацыял-дэмакратычны*».

Назіраецца вялікая колькасць абрэвіятурных скарачэнняў: «*ААБ – акцыянерны ашчадны банк*», «*КСУП, КУСП – камунальнае сельскагаспадарчае ўнітарнае прадпрыемства*», «*МТС – машынна-трактарная станцыя*», «*НАН – Нацыянальная акадэмія навук*», «*СВП – сельскагаспадарчае вытворчае прадпрыемства*».

Кірункі свету скарачаюцца па іншых правілах. У залежным слове словазлучэння адкідваюцца літары, пасля адкідвання захоўваюцца дзве літары без злучка, першая пішацца з вялікай літары, другая – з малой. Галоўнае слова скарачаецца да адной пачатковай літары, якая набіраецца вялікай літарай. Напрыклад, «*ПдЗ – паўднёвы захад*», «*ПдУ – паўднёвы ўсход*», «*ПнЗ – паўночны захад*», «*ПнУ – паўночны ўсход*».

Такім чынам, супрацоўнікі выдавецтва выканалі патрабаванні, названыя ў стандарце «Бібліяграфічны запіс. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове. Агульныя патрабаванні і правілы», і здолелі падрыхтаваць якасны спіс скарачэнняў для навуковых рэдактараў розных катэгорый, які паскорыць іх працу з тэкстамі.

Высновы па главе 2

Структура энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» базуецца на трох элементах – раздзел, бібліяграфія, спіс скарачэнняў. Усе элементы таксама маюць уласную кампазіцыю.

Для кожнага раздзела замацаваны пэўны раён Віцебскай вобласці, у гэтай кнізе будзе пяць раздзелаў, усе яны размяшчаюцца ў алфавітным парадку. Назвы раздзелаў – «*Талочынскі раён*», «*Ушачскі раён*», «*Чашніцкі раён*», «*Шаркаўшчынскі раён*», «*Шумілінскі раён*».

У раздзеле прысутнічаюць чатыры тыпы артыкулаў: артыкул пра раён, артыкул пра горад, артыкул пра гарадскі пасёлак (у выпадку, калі ў раёне адсутнічае горад), артыкул пра вёску. Найбольшую колькасць абгульненых звестак маюць артыкулы пра раёны, таму ў раздзелах яны знаходзяцца першымі, затым ідуць артыкулы пра гарады або гарадскія пасёлкі (калі ў раёне адсутнічае горад), у канцы размяшчаюцца артыкулы пра вёскі.

Паданалізныя варыянты энцыклапедычных артыкулаў не могуць з’яўляцца канчатковымі. Усе аўтарскія тэксты, якія апрацоўваліся або пісаліся навуковымі рэдактарамі разнастайных катэгорый, перадаюцца ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю выдавецтва. Яе супрацоўнікі паводле свайго меркавання могуць выпраўляць, скарачаць і нават змяняць будову артыкулаў.

У тэкстах энцыклапедычных артыкулаў назіраецца высокачастотная колькасць абзацаў і складаных сінтаксічных цэлых, пададзеных у сціслым выглядзе, якія садзейнічаюць раскрыццю мікратэм.

Бібліяграфічны спіс выдання мае сістэматычную паслядоўнасць, таму крыніцы і літаратура размяшчаюцца пасля кожнага раздзела энцыклапедыі. Унутры раздзела паслядоўнасць апісанняў даецца па трох прынцыпах: алфавітным, храналагічным, «па тыпах дакументаў».

Спіс скарачэнняў выдання «Гарады і вёскі Беларусі» мае 227 паняццяў, размешчаных у алфавітным парадку. Спіс складзены ў адпаведнасці з дзяржаўным стандартам «Бібліяграфічны запіс. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове. Агульныя патрабаванні і правілы». Асноўнае прызначэнне спіса – скарачэнне колькасці знакаў у тэксце для эканоміі месца.

Элементы структуры энцыклапедыі, зыходзячы з вышэйзгаданага, узаемазвязаныя. Без раздзелаў немагчыма сістэматызаваць інфармацыю, без бібліяграфіі нельга будзе пацвердзіць навуковасць выдання, без спіса скарачэнняў артыкулы перастануць адпавядаць патрабаванням аб’ёму.

ГЛАВА 3

ФОРМЫ РЕДАКТАРСКОЙ РАБОТЫ НАД АРТИКУЛАМИ ЭНЦИКЛОПЕДИИ «ГРАДЫ И ВЁСКИ БЕЛАРУСИ» (НА ПРИКЛАДАХ АРТИКУЛАУ ПРА ШУМІЛІНСКІ РАЁН)

Пры падрыхтоўцы выдання загадчык рэдакцыі рэгулярна праводзіць планёркі, на якіх ён чытае паняцці са слоўніка і размяркоўвае іх паміж навуковымі рэдактарамі розных катэгорый. Па атрыманых паняццях рэдактару неабходна падрыхтаваць артыкулы. Існуе некалькі спосабаў напісання артыкулаў: рэдактар можа напісаць артыкул самастойна, перапісаць яго з папярэдніх энцыклапедый, звярнуцца да навукоўца, пазваніць або напісаць у арганізацыю, здольную даць інфармацыю для артыкула. У некаторых выпадках, калі інфармацыі для артыкула недастаткова, рэдактар мае права яго зняць і не даваць у энцыклапедыю.

Энцыклапедычныя артыкулы пра Шумілінскі раён, якія разглядаюцца ў гэтай главе, напісаны Аляксандрам Сімончыкам, навуковым супрацоўнікам аддзела архітэктуры Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы НАН Беларусі. Гэта паскарае працу рэдактара. Яму неабходна выправіць хібы і памылкі, якія дапусціў Сімончык, абмеркаваць з аўтарам незразумелыя моманты, звярнуцца ў райвыканкам для атрымання ілюстрацыйных матэрыялаў. Пасля ўсіх гэтых дзеянняў рэдактар павінен перадаць тэкст у рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю.

Характарызуецца працэс рэдактарскай апрацоўкі энцыклапедычных артыкулаў, агучваюцца патрабаванні да афармлення заказаў на друкаванне ілюстрацый, паказваюцца змены ў тэксце, праведзеныя рэдакцыяй літаратурнага і навуковага кантролю.

3.1 Рэдактарская апрацоўка энцыклапедычных артыкулаў

Методыка рэдагавання адрознівае тры віды рэдактарскага чытання: азнаямляльнае, паглыбленае і кантрольнае [32, с. 29].

Мэта азнаямляльнага чытання – ацэнка цэласнасці тэкставай канструкцыі. На думку К.М. Накаракавай, азнаямляльнае чытанне – чытанне хуткае, спыняцца, адцягваць увагу на прыватныя моманты не трэба [Тамсама]. Рэдактар праводзіць азнаямляльнае чытанне ў той момант, калі аўтар дасылае ў

выдавецтва рукапіс з тэкстам. Рукапіс неабходна прадставіць у двух варыянтах – друкаваным і электронным.

Пры паглыбленым чытанні ўвага рэдактара павінна быць накіравана на ўспрыманне кожнага слова, кожнага знака тэксту. Паглыбленае чытанне дае магчымасць вярнуцца да прачытанага, суаднесці адзін з адным фрагменты тэксту, вызначыць неабходнасці падрабязнасцяў. Рэдактар выдавецтва падчас такога чытання правярае фактычныя звесткі, выпраўляе арфаграфічныя і пунктуацыйныя памылкі. Пасля гэтага ён аддае тэксты ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю.

Кантрольнае (шліфавальнае) чытанне – завяршальны этап работы рэдактара над тэкстам, хуткае чытанне ўсяго тэксту або выбарчае чытанне – праверка ўласных імёнаў, дакладнасці лічбавых даных і дат, аднолькавасці падачы фактычнага матэрыялу [Тамсама, с. 30]. Рэдактар выдавецтва ажыццяўляе кантрольнае чытанне пасля таго, як супрацоўнікі рэдакцыі літаратурнага і навуковага кантролю здзейснілі ўласную апрацоўку тэксту.

Падчас паглыбленага чытання рэдактар праводзіць праўку-вычытку і праўку-апрацоўку. П. П. Жаўняровіч адзначае, што самая вялікая ўвага ў час праўкі-вычыткі надаецца візуальным (бачным на вока) памылкам: падмене літар з падобным напісаннем ці літар, размешчаных побач на клавіятуры; перастаноўцы літар; пропуску літар і складоў; лішнім літарам; адсутнасці прабелаў і іншае [16]. Праўка-апрацоўка накіравана на скарачэнне, дапаўненне, удасканаленне кампазіцыі. У працэсе гэтага віду праўкі ліквідуюцца фактычныя памылкі, хібы ў выбары моўных сродкаў, недахопы стылю [Тамсама].

Цяпер абагулім уласны вопыт рэдагавання і ажыццявім паглыбленае чытанне энцыклапедычных артыкулаў пра вёскі Таўкачова 2, Тропіна, Убоіна. Для зручнасці пры чытанні будуць брацца абзацы, а не сказы.

«ТАЎКАЧОВА 2 – вёска Обальскага с/с, за 35 км на ПнЗ ад раенага цэнтра Шуміліна, 14 км ад чыгуначнай станцыі Обаль на лініі Віцебск-Полацк, 78 км ад Віцебска. На Пд ад вёскі працякае р. Обаль, прыток р. Зах. Дзвіна. З Пн і У працякае ручай, прыток р. Обаль. На З – участак леса. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясцовай дарозе праз в. Пагіршчына і далей па шашы Шуміліна-Полацк. 2 гаспадаркі, 2 жыхары (1.1.2017 г.)» (Дадатак Ж, с. 87-88).

У першай частцы тэксту неабходна правесці замену дэфісаў («-») на працяжнікі («—»), выправіць арфаграфічныя памылкі («раенага» на «раённага», «вёскі» на «вёскі», «ажыццяўляюца» на «ажыццяўляюцца»), правесці стылістычную праўку (замест выразу «вёска Обальскага с/с» ужыць новую склонава-прыназоўнікавую канструкцыю «вёска ў Обальскім с/с»), скараціць словазлучэнні «па мясцовай дарозе» («па мясц. дарозе»), «чыгуначная станцыя»

(«чыг. ст.»), аднавіць фактычныя звесткі і ўказаць новыя (высветлілася, што на 2021 год у вёсцы ніхто не жыве).

«На 1910 г. веска ў Петра-Паўлаўскай воласці і Ігуменаобальскага праваслаўнага прыхода Полацкага уезда Віцебскай губерні, 9 двароў, 69 жыхароў, вёскам належала 144 дзесяціны зямлі. У ліст. 1917 г. ўсталявана сав. ўлада; з 18.02.1918 г па 3.3.1918 г. акупіравана вайскамі кайзераўскай Германіі; з 10.3.1924 г. у складзе БССР. На 1920 г. веска Таўкачова II ў Полацкім уездзе Петра-Паўлаўскай воласці Шапчынскім таварыстве, 61 жыхар. З 17.07.1924 г. у Сіроцінскім раёне (да 26.07.1930 г. Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. Віцебскай вобласці). На 1926 г. працуе кравец. З 1930 па 6.1941 г. у складзе арганізаванага калгаса імя Сталіна. На 1940 г. у складзе Клетчынскага с/с Сіроцінскага раёна Віцебскай вобласці. З ліпеня 1941 г. да чэрвеня 1944 г. акупіравана нямецкімі фашыстамі. На 1.1.1960 г. у Сіроцінскім раёне, Клетчынскім с/с, 49 жыхароў. Да 22.11.1961 г. у складзе Сіроцінскага раёна, з 23.11.1961 г. у Шумілінскім раёне (з 25.12.1962 г. да 30.07.1966 г. у Полацкім раёне). На 15.01.1970 г. веска ў Шумілінскім раёне Клетчынскім с/с, 40 жыхароў. На 1977 г. у складзе калгаса «Расія» Лявонаўскага с/с. На 1.1.1979 г. веска ў Шумілінскім раёне Лявонаўскім с/с, 26 жыхароў. На 1.01.1998 г. 10 гаспадарак, 12 жыхароў, у калгасе «Расія» Лявонаўскага с/с. Планіроўка Г-падобная. Да плаўна выгнутай вуліцы, якая праходзіць уздоўж берага ручая і арыентавана мерадыяльна на поўдні з усходняга боку далучаецца другая вуліца. Жылая забудова драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. У 2015 г. у Талкачова-2, 4 жыхара ў Обальскім с/с. На 2009 г. у складзе Обальскага с/с. На 1.1.2017 г. у складзе КСУП «Вульскі»».

У другой частцы тэксту назіраюцца шматлікія арфаграфічныя і марфалагічныя памылкі ў словах і словазлучэннях: «вёска» («веска»), «Петрапаўлаўская воласць» («Петра-Паўлаўская воласць»), «Ігумена-Обальскі праваслаўны прыход» («Ігуменаобальскі праваслаўны прыход»), «войскамі» («вайскамі»), «бэрага» («бэрега»), «мерыдыянальна» («мерадыяльна»), «4 жыхары» («4 жыхара»). Не ўлічваецца правіла, што пры скарачэнні словаформаў «гады», «годзе» захоўваецца напісанне «ў». Таксама пры працы з тэкстам рэдактару неабходна павялічыць або паменшыць прабел пры яго адсутнасці, замяніць рымскую лічбу ў назве вёскі («Таўкачова II»), ліквідаваць лічбу «0» пры ўказанні месяцаў (напрыклад, «На 18.02.1918»).

Наступны артыкул прысвечаны вёсцы Тропіна.

«ТРОПІНА – вёска Сіроцінскага с/с вёска, за 9 км на Пн ад раённага цэнтра Шуміліна і 6 км ад чыгуначнай станцыі Шуміліна на лініі Віцебск-Полацк, 50 км ад Віцебска. На ПнУ працякае ручай, прыток р. Чэрніца. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па шашы Шуміліна-Сураўні, якая праходзіць праз веску. 2 гаспадаркі, 3 жыхары (01.10.2017 г.)».

Як бачым, недахопы (ужыванне дэфісаў замест працяжнікаў, памылкі ў словах «вёска», «ажыццяўляюцца», адсутнасць скарачэння ў словазлучэнні «чыгуначная станцыя», састарэлая інфармацыя) першага артыкула паўтараюцца і ў новым тэксце. У словазлучэнні «вёска Сіроцінскага с/с» перад прыметнікам «Сіроцінскі» дадаецца прыназоўнік «ў» («вёска ў Сіроцінскім с/с»).

«У канцы 18 ст. вёска Тропіна мела назву Тропы, адносіцца да маентка Чарніца, уладанне дзяржавы, у Полацкім павеце ВКЛ. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. у складзе Расійскай імперыі. З 7. 1812 г. по 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. На 1910 г. вёска Тропіна Сіроцінскага праваслаўнага прыхода і Ловажскай воласці Полацкага уезда Віцебскай губерні, 17 двароў, 99 жыхароў. Да вёскі адносілася 85 дзесяцін зямлі. У ліст. 1917 г. ўсталявана сав. ўлада; з 18.02.1918 г. па 3.3.1918 г. акупіравана вайскамі кайзераўскай Германіі; з 10.3.1924 г. у складзе БССР. З 17.07.1924 г. у Сіроцінскім раёне (да 26.07.1930 г. Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. Віцебскай вобласці). На 1920 г. вёска Тропіна ў Полацкім уездзе Лаўжанскай воласці Чарнецкім таварыстве, 139 жыхароў. На 1.1.1925 г. вёска Тропіна, 20 гаспадарак, 197 жыхароў, працуе цыляр. Паводле перапісу 1926 г. вёска Тропіна Сіроцінскага с/с, 20 гаспадарак, 100 жыхароў. На 1926 г. працуе сталярная майстэрня. У 1929 г. праведзена калектывізацыя, сяляне вёскі ўступілі ў калгас «Новая справа». На 1940 г. у складзе Сіроцінскага с/с Сіроцінскага раёна Віцебскай вобласці, 30 двароў, 120 жыхароў. На 1.1.1933 г. працуе Тропінская пачатковая аднакамплектная савецкая школа I ступені. З ліпеня 1941 г. да 23 чэрвеня 1944 г. акупіравана нямецкімі фашыстамі, якія ў лютым 1944 г. спалілі вёску (30 двароў). З 1944 г. у складзе адноўленага калгас «Новая справа». На 1.1.1960 г. у Сіроцінскім раёне, Сіроцінскім с/с, 116 жыхароў. Да 22.11.1961 г. у складзе Сіроцінскага раёна, з 23.11.1961 г. у Шумілінскім раёне (з 25.12.1962 па 30.7.1966 г. у Віцебскім раёне). На 15.01.1970 г. вёска ў Шумілінскім раёне Сіроцінскім с/с, 81 жыхароў. На 1977 г. у складзе калгаса імя М. С. Урыцкага Сіроцінскага с/с. На 1.1.1979 г. вёска ў Шумілінскім раёне Сіроцінскім с/с, 49 жыхароў. За 0,6 км на Пн ад вёскі злева ад дарогі на Сіроціна знаходзяцца вайсковыя могілкі, на якіх пахаваны 1437 савецкіх воінаў 179-й, 306-й, 357-й стралковых, 90-й знішчальнай авіяцыйнай і іншых дывізій, 10-й гвардэйскай танкавай і 31-й мінамётнай брыгад, 376-га і 480-га гаўбічнага артылерыскіх палкоў 43-й арміі, якія загінулі пад час Беларускай наступальнай аперацыі. Сярод пахаваных, якія загінулі ў баях у 1944 г., былі – Героі Савецкага Саюза Ф.Т.Афанасьёў, П.М.Герасіменка, М.Н.Хаменкаў, Асман Якубаў. У 1976 г. узведзены мемарыяльны комплекс – архітэктурна-скульптурная кампазіцыя. На 1.01.1998 г. 12 гаспадарак, 18 жыхароў, у калгасе імя Урыцкага Сіроцінскага с/с. Планіровачна вёска Г-падобная. Галоўная прамалінейная вуліца шыротнай арыентацыі далучаецца да заходняга боку шашы. Другая вуліца далучаецца да

яе паўдневага боку і з'яўляецца адрэзкам шашы, якая на тэрыторыі вескі праходзіць у напрамку, бліжым да мерыдыяльнага. Жылая забудова драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. На 2009 г. у складзе Сіроцінскага с/с. У 2015 г. 12 жыхара. На 01.10.2017 г. у складзе КСУП «Сіроцінскі»».

У гэтым фрагменце тэксту памылкі прысутнічаюць як у вышэйпералічаных словах і словаформах, так і ў новых – «веска» (трэба «вёскі»), «вайскамі» (трэба «войскамі»), «маентка» (трэба «маэнтка»), «гвардэйскай» (трэба «гвардзейскай»), «мінаметнай» (трэба «мінаметнай»), «паўдневага» (трэба «паўднёвага») і г.д. Не выконваецца правіла, згодна з якім пры скарачэнні і словаформаў, што заканчваюцца на галосную літару, захоўваецца напісанне «ў». Рэдактару таксама неабходна выправіць абдрукоўкі («танквай», «артылерыскіх», «аперацыі», «по») і лексічную памылку, звязаную з ужываннем слова «ўезд» у рускамоўным значэнні (у беларускай мове выкарыстоўваецца слова «павет»), скараціць некаторыя словы і словаформы згодна са спісам (напрыклад, «гвардзейскі», «вёска», «першага»), павялічыць або паменшыць прабелы паміж словамі пры іх адсутнасці, ліквідаваць лічбу «0» пры ўказанні месяцаў, замяніць рымскую лічбу («1-й ступені», а не «I ступені»). Патрэбна стылістычная праўка ў сказе «Паводле перапісу 1926 г. веска Тропіна Сіроцінскага с/с, 20 гаспадарак, 100 жыхароў», дзе слова «гаспадаркі» замяняецца на «двары», паколькі пры ўказанні звестак аб населеным пункце, якія датуюцца да 1970 года, у тэксце выкарыстоўваецца другі варыянт.

Апошні паданалізны тэкст прысвечаны вёсцы Убоіна.

«УБОІНА, УБОЙНА – вёска Обальскага с/с (да 1931 г. веска мела назву Убоіна I), за 36 км на З ад раенага цэнтра Шуміліна, 16 км ад чыгуначнай станцыі Обаль на лініі Віцебск-Полацк, 80 км ад Віцебска. На ПдЗ ад вескі працякае р. Зах. Дзвіна (упадае у Балтыйскае мора). На ПдУ і Пд праз веску працякае р. Прудок, прыток р. Зах. Дзвіна. Ва ўсходнім напрамку – лясны масіў. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясцовай дарозе праз в. Лявонава, далей па шашы Мікалаева-Обаль і шашы Шуміліна-Полацк. 8 гаспадарак, 8 жыхароў (1.1.2017 г.)».

Перш за ўсё трэба вызначыць адзіную назву вёскі, пасля працяглых кансультацый з аўтарам і супрацоўнікамі літаратурнага і навуковага кантролю (супрацоўнікі гэтай рэдакцыі яшчэ не чыталі тэкст) высветлілася, што мэтазгодна пакідаць назву «Убоіна». Потым рэдактар замяняе дэфісы («-») на працяжнікі («—»), выпраўляе арфаграфічныя памылкі, скарачае словазлучэнне «па мясцовай дарозе», указвае новыя фактычныя звесткі (высветлілася, што на 2021 год у вёсцы знаходзіцца 5 гаспадарак і 5 жыхароў).

«У канцы 18 ст. веска Убоіна мела назву Убойна, адносіцца да маентка Обаль, уладанне езуітаў, у Полацкім павеце ВКЛ. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. у складзе Расійскай імперыі. За 1783-1785 гг. ўзгадваецца

як веска Убойна ў складзе Полацкага павета Магілёўскай губерні. 13 двароў, 79 жыхароў. З 7. 1812 г. по 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. На 1890 г. дзенічае школа граматы. На 1906 г. дзейнічае царкоўна прыходская школа. На 1910 г. у Петра-Паўлаўскай воласці і Ігуменаобальскага праваслаўнага прыхода Полацкага уезда Віцебскай губерні, былі побач 3 вёскі з назвай Убойна, у якіх разам было 20 двароў, каля 180 жыхароў. Да вёсак адносілася 180 дзесяцін зямлі. Адносіліся да Ігуменаобальскага прыхода. У ліст. 1917 г. ўсталявана сав. ўлада; з 18.02.1918 г. па 3.3.1918 г. акупіравана вайскамі кайзераўскай Германіі; з 10.3.1924 г. у складзе БССР. У весцы адбылося першае ў раенне выступленне салдат ААТраць каманднага састава, якія займаліся аховай маста праз раку Заходняя Дзвіна. На 1920 г. тры аднайменныя вёскі ў Полацкім уездзе Петра-Паўлаўскай воласці Шашынскім таварыстве, Убовіна I, 117 жыхароў, Убовіна II, 40 жыхароў, Убовіна III, 59 жыхароў, у апошняй весцы працуе смолаваранны завод. З 17.07.1924 г. у Сіроцінскім раёне (да 26.07.1930 г. Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. Віцебскай вобласці). На 1.1.1925 г. развіты ўласны бакалейны гандаль. На 1926 г. працуе аўчынная майстэрня. На 1933 г. працуе кузня па рамонту с/г інвентару, падпарадкоўваецца калгасу «Заходняя Дзвіна». Да 6.1941 г. арганізаваны і дзейнічаюць калгасы «Заходняя Дзвіна» і «Паріжская камуна». На 1940 г. у Клетчынскім с/с Сіроцінскага раёна Віцебскай вобласці, 27 гаспадарак, 156 жыхароў. У кастрычніку 1943 г. і студзені 1944 г. спалена нямецкімі фашыстамі. Сельскія жыхары у 1943 г. перабраліся ў лес і жылі ў зямлянках і шалашах поўнасю да вызвалення. З 1944 па 1963 г. у складзе адноўленага калгаса «Паріжская камуна» Клетчынскага с/с Сіроцінскага (з 9.9.1946 г. – Вульскага, з 16.12.1956 – Сіроцінскага, з 23.11.1961 – Шумілінскага, з 25.12.1962 – Полацкага) раёна Віцебскай вобласці. З 1963 у складзе калгаса імя Мічурына (з 1967 г. цэнтральная сядзіба в. Лявонава) Клетчынскага с/с Полацкага (з 30.7.1966 г. Шумілінскага) раёна (з 26.03.1973 – Лявонаўскага, з 8.2.2000 – Обальскага). На 1.1.1960 г. у Сіроцінскім раёне, Клетчынскім с/с, 109 жыхароў. Да 22.11.1961 г. у складзе Сіроцінскага раёна, з 23.11.1961 г. у Шумілінскім раёне (з 25.12.1962 г. да 30.07.1966 г. у Полацкім раёне). На 15.01.1970 г. веска ў Шумілінскім раёне Клетчынскім с/с, 68 жыхароў. На 1977 г. цэнтр калгаса імя І. У. Мічурына Лявонаўскага с/с. На 1.1.1979 г. веска ў Шумілінскім раёне Лявонаўскім с/с, 72 жыхары. Дзейнічалі ферма буйна-рагатай жывёлы і магазін. На 1.01.1998 г. 21 гаспадарка, 36 жыхароў, вёска ў калгасе імя Мічурына Лявонаўскага с/с. Галоўная прамалінейная вуліца праходзіць уздоўж берага ракі Зах. Дзвіна і арыентавана з ПнЗ на ПдУ, на Пд падыходзіць да берага р. Прудок. На ПнУ ад яе другая кароткая вуліца праходзіць амаль шыротна. Яны звязаны паміж сабой папярочнай вуліцай на Пн. На ПдУ, на другім беразе р. Прудок частка забудовы размешчана безсістэмна. У весцы знаходзяцца бцдынкі магазіна, фельчарска-акушэрскага пункта. Жылая

забудова пераважна драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. Вытворчы сектар – ва ўсходняй ускраіне вескі. Тут размешчана жывелагадоўчая ферма. У цэнтры вескі знаходзіцца брацкая магіла савецкіх воінаў, у якой пахавана 35 воінаў, якія загінулі у Вялікую Айчынную вайну. У 1965 г. на магіле пастаўлены абеліск. На будынку бібліятэкі у 1969 г. устаноўлена мемарыяльная дошка Любаві Дзянісаўне Бараўкавай, партызанкі, якая загінула ў барацьбе ААТраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў. На 2009 г. у складзе Обальскага с/с. У 2015 г. у Обальскім сельсавеце, 9 жыхароў. На 1.1.2017 г. у складзе КСУП «Вульскі» (Тамсама, с.90-91).

Тут сустракаюцца як вышэйзгаданыя недахопы, так і новыя. У тэксце можна назіраць памылкі пры напісанні слоў «бессістэмна» («безсістэмна»), «буйной рагатай» («буйна-рагатай»), «згадваецца» («узгадваецца») «жывёлагадоўчая» («жывелагадоўчая»), «Парыжская камуна» («Паріжская камуна»), «смалакурны» («смолаваранны»), «царкоўна-прыходская» («царкоўна прыходская»), прысутнічаюць абдрукоўкі ў словах «будынкі» («бцдынкі»), «дзеінічае» («дзенічае»), «падыходзіць» («падзыходзіць»), «раёне» («раенне»), «супраць» («ААТраць») і іншыя.

Калі рэдактар у чарговы раз праводзіць праўку-вычытку і праўку-апрацоўку, то ён ужо валодае ўсімі аперацыямі, якія сустракаліся яму пры разглядзе папярэдніх тэкстаў, гэта паскарае працэс паглыбленага чытання.

Такім чынам, аўтарскі рукапіс Аляксандра Сімончыка мае шматлікую колькасць недахопаў, якія неабходна выправіць да пачатку працы кантралёраў з тэкстамі. Перад тым як аддаваць рукапіс у рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю, супрацоўнік выдавецтва павінен здзейсніць уласную апрацоўку тэкстаў рукапісу. Пры паглыбленым чытанні рэдактар мае права кансультавацца і з аўтарам, і з кантралёрамі.

3.2 Механізм афармлення заказаў на друкаванне ілюстрацый: арганічнасць уключэння ў структуру тэксту

Пасля таго, як энцыклапедычныя артыкулы прайшлі апрацоўку і былі перададзены ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю, рэдактару неабходна аформіць заказ на друкаванне ілюстрацый. Ён у сваю чаргу адпраўляецца ў рэдакцыю мастацка-тэхнічнай падрыхтоўкі выданняў і літаратурнага і навуковага кантролю.

У энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» ўмоўна можна вылучыць наступныя віды ілюстрацый:

- **фотаздымкі** ці **партрэты** людзей, гэтыя людзі звязаны з населеным пунктам, што апісваецца ў энцыклапедычным артыкуле;
- **ілюстрацыі будынкаў** (вонкавыя ці ўнутраныя) і **помнікаў** (культурных, архітэктурных ці іншых відаў помнікаў);
- **ілюстрацыі пейзажаў** (напрыклад, азёраў, рэк, паркаў і г.д.).

Зараз прааналізуем структуру бланкаў заказаў. Спачатку ў ім ідзе своеасаблівы тытульны ліст з двух радкоў, якія выраўноўваюцца па цэнтры: на першым радку слова «**ЗАКАЗ**» набіраецца вялікімі літарамі паўтлустым шрыфтам, на другім радку словы «**на друкаванне ілюстрацый**» пішуцца маленькімі літарамі **паўтлустым шрыфтам** (Дадатак 3).

Затым у бланку можна назіраць такія раздзелы, як «*Рэдакцыя*», «*Выданне*»; «*№*»; «*Унутрытэкставая ілюстрацыя, уклейка*»; «*Крыніца ілюстрацыі*»; «*Рысунак (па слоўніку ілюстрацый)*». За раздзелаў «*Рысунак*» рэдактар загружае непасрэдна самую ілюстрацыю, а пазней, у залежнасці ад тыпу ілюстрацыі, могуць ісці **адзін** або **два** пустыя **радкі**. Рэдактар запаўняе **адзін радок**, калі ў артыкуле плануецца ілюстрацыя **будынка, помніка ці пейзажу**. Напрыклад, «*Будынак «Беларусбанка» г.п. Шуміліна*», «*Помнік прыроды Вялікі (Чортаў) камень у в. Горкі*», «*Уборка шматгадовых траў у СУП «Лаўжанскае»*». Рэдактар запаўняе **два радкі**, калі ў артыкуле плануецца **фотаздымак ці партрэт** чалавека. У першай графе перадаецца поўнае імя чалавека па наступнай схеме: *прозвішча – імя – імя на бацьку*. Пасля *імя на бацьку* ставіцца кропка. Напрыклад, «*Сіпко Антон Уладзіміравіч*». У другой графе *імя і імя на бацьку* скарачаюцца, поўным застаецца толькі *прозвішча*. Схема размяшчэння таксама змяняецца: **скарочанае імя – скарочанае імя на бацьку – прозвішча**. Словы ў гэтай графе рэдактар павінен вылучыць **паўтлустым шрыфтам**, апошняя кропка пры гэтым не вылучаецца. Напрыклад, «**А.У. Сіпко**».

Пасля запоўненых радкоў ідуць апошнія раздзелы: «*Навуковы рэдактар*» і «*Мастацкі рэдактар*» (размяшчаюцца на адным радку, побач з імі ўнізе размяшчаюцца даты працы з бланкамі), «*Загадчык рэдакцыі*» і «*Загадчык рэд. ілюстрацый*» (таксама размяшчаюцца на адным радку); «*Рэдакцыя навуковага і літаратурнага кантролю*» (НК і ЛК), раздзелы-дубляжы «*Рэдакцыя*», «*Выданне*», «*Рэдактар*» (маецца на ўвазе дубляж раздзела «*Навуковы рэдактар*»), «*Колькасць ілюстрацый / залік у знаках: новых ___/___, архіўных ___/___*», дубляж раздзела «*Заг. рэд. ілюстрацый*».

Прызначэнне раздзелаў бланка мае вялікае значэнне для арганізацыі працы выдавецтва і яе канчатковага медыйнага прадукту. Гэта закранае фактары экстралінгвістычнай дзейнасці, а менавіта арганізацыйна-вытворчай і маркетынгавай.

У раздзеле «*Рэдакцыя*» ўказваецца рэдакцыя, якая робіць заказ на друк ілюстрацыі. Напрыклад, «*рэдакцыя гістарычных навук*».

Будучая энцыклапедыя, дзе будзе размешчана ілюстрацыя, называецца ў графе «Выданне». Напрыклад, «Гарады і вёскі Беларусі. Віцебская вобласць. Кніга 5».

Параграф «№» адлюстроўвае пэўны населены пункт, звязаны з вышэйпералічанымі відамі ілюстрацый. Напрыклад, «вёска Шодзікі, Шумілінскі раён».

Мастацкі рэдактар разумее спосаб размяшчэння ілюстрацыі ў тэксце з дапамогай раздзела «Унутрытэкставая ілюстрацыя, уклейка».

«Крыніца ілюстрацыі» раскрывае аб'ект, які «ідэнтыфікуе паходжанне інфармацыі» [23]. Напрыклад, «Аўтар», «Інтэрнэт», «Райвыканкам».

У раздзеле «Рысунак (на слоўніку ілюстрацый)» даецца нумар з назвай ілюстрацыі ў адпаведным слоўніку. Для выдання «Гарады і вёскі Беларусі» падрыхтоўка слоўніка ілюстрацый не практыкуецца, таму звычайна гэты радок пакідаюць пустым.

Раздзелы «Навуковы рэдактар» і «Мастацкі рэдактар», «Загадчык рэдакцыі» і «Загадчык рэд. ілюстрацый» (маецца на ўвазе загадчык рэдакцыі мастацка-тэхнічнай падрыхтоўкі выданняў), «Рэдакцыя навуковага і літаратурнага кантролю (НК і ЛК)» прызначаны для подпісаў людзей, якія займаюць гэтыя пасады.

У раздзеле «Колькасць ілюстрацый / залік у знаках: новых ____/____, архіўных ____/____» рэдактар піша, колькі ілюстрацый ён падрыхтаваў у адным заказе (звычайна гэта адна ілюстрацыя). Ілюстрацыі могуць быць новымі і архіўнымі. Новыя ілюстрацыі даюць аўтары ці райвыканкамы, рэдактар можа знайсці іх у інтэрнэце. Архіўныя ілюстрацыі бяруцца з ранейшых энцыклапедый. За адну новую ілюстрацыю рэдактар атрымлівае 200 знакаў, агульная колькасць якіх вызначае эфектыўнасць работы навуковых рэдактараў розных катэгорый.

У выпадку, калі заказ на друкаванне ілюстрацый не атрымлівае адабрэння, рэдактар павінен знайсці выяву больш высокай якасці, а потым аформіць новы заказ.

3.3 Кантрольнае чытанне энцыклапедычных артыкулаў

Рэдактар здзяйсняе кантрольнае чытанне артыкулаў пасля таго, як члены рэдакцыі навуковага і літаратурнага кантролю прыносяць апрацаваны рукапіс у выглядзе раздрукаваных лістоў.

Пры кантрольным чытанні ацэньваецца мэтазгоднасць выкарыстання ўсіх тэкставых фрагментаў, правяраецца аднастайнасць падачы фактычнага

матэрыялу і іншых найменняў і суаднясенне загаловачнага комплексу і ілюстрацый з тэкстам [17, с. 83].

Для кантрольнага чытання возьмем паданалізны энцыклапедычны артыкул пра вёску Таўкачова 2.

Тэкст пра вёску Таўкачова 2 да рэдактарскай апрацоўкі кантралёраў змяшчаў 2023 знакі з улікам прабелаў (Дадатак Ж), пасля яе ў тэксце засталася 1489 знакаў (Дадатак І). Параўнаем сказы з рукапісу і апрацаваныя сказы, каб упэўніцца ў памяншэнні аб'ёму тэксту.

Рукапісны варыянт:

«На 1910 г. веска ў Петра-Паўлаўскай воласці і Ігуменаобальскага праваслаўнага прыхода Полацкага уезда Віцебскай губерні, 9 двароў, 69 жыхароў, вёскам належала 144 дзесяціны зямлі» (Дадатак Ж, с. 88).

Варыянт з рэдактарскай апрацоўкай:

«У 1910 г. вёска ў Петрапаўлаўскай вол. і Ігумена-Обальскім праваслаўным прыходзе Полацкага павета Віцебскай губ., 9 двароў, 69 жыхароў, 144 дзес. зямлі» (Дадатак І, с. 93).

Рукапісны варыянт:

«На 1920 г. веска Таўкачова II ў Полацкім уездзе Петра-Паўлаўскай воласці Шапчынскім таварыстве, 61 жыхар» (Дадатак Ж, с. 88).

Варыянт з рэдактарскай апрацоўкай:

«У 1920 г. в. Таўкачова-2 у Шапчынскім т-ве, 61 жыхар» (Дадатак І, с. 93).

Рукапісны варыянт:

«З 1930 па 6.1941 г. у складзе арганізаванага калгаса імя Сталіна» (Дадатак Ж, с.88).

Варыянт з рэдактарскай апрацоўкай:

«З 1930 г. ў калгасе імя Сталіна» (Дадатак І, с. 93).

Якая праўка-скарачэнне дазволіла пазбавіць тэкст ад расцягнутасці, паўтораў, шматслоўя, недарэчнай апісальнасці. Складаныя сінтаксічныя канструкцыі пераўтварыліся ў больш простыя, сказы сталі лаканічнымі. Пры гэтым кампазіцыя і паслядоўнасць выкладу ў энцыклапедычным артыкуле не былі парушаны.

Высновы па главе 3

Рэдактар выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» пры рабоце з аўтарскім рукапісам ажыццяўляе азнаямляльнае, паглыбленае і кантрольнае чытанні. Азнаямляльнае і паглыбленае чытанні праводзяцца да таго моманту, як рэдактар аднясе рукапіс у рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю.

У нашым выпадку пры азнаямляльным чытанні адбываецца знаёмства з аўтарскай задумай Аляксандра Сімончыка, яго манерай выкладу інфармацыі, жанравай прыналежнасцю і зместам тэкстаў пра Шумілінскі раён.

Паглыбленае чытанне праводзіцца для ацэнкі кожнай тэкставай адзінкі як сэнсава значнай для ўспрымання ўсяго тэксту ў якасці сістэмнай і цэласнай з’явы, для аналізу структуры і кампазіцыі аўтарскага твора (выдання), высвятлення прычын неадпаведнасці тэксту пэўным нормам і патрабаванням (маўленчым, стылістычным, лагічным, факталагічным, жанравым і г. д.)

Рэдактар выдавецтва падчас такога чытання правярае фактычныя звесткі, выпраўляе памылкі, знаходзіць абдрукоўкі, абмяркоўвае ўсё гэта з аўтарам. Пасля гэтага ён аддае тэксты ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю.

Пры кантрольным чытанні рэдактар вывучае апрацаваны рукапіс у выглядзе раздрукаваных лістоў. Рэдактар прачытвае энцыклапедычныя артыкулы з мэтай праверкі дат, імён і прозвішч, геаграфічных назваў.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Па выніках даследавання можна зрабіць выснову, што энцыклапедыя ўяўляе сабой даволі разнастайны, поліфункцыянальны жанр даведачнай літаратуры. Складанасць падрыхтоўкі энцыклапедыі заключаецца ў тым, што навуковыя рэдактары, у прыватнасці выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», не могуць у поўнай ступені самастойна падрыхтаваць тэксты артыкулаў. З аднаго боку, рэдактар залежыць ад аўтараў і розных арганізацый, якія рыхтуюць тэксты артыкулаў, з другога боку, ад супрацоўнікаў рэдакцыі літаратурнага і навуковага кантролю, якія скарачаюць тэкст і памяншаюць аб'ём работы рэдактара.

Энцыклапедыя – жанр даведачнай літаратуры, аснову якога складае інфармацыйны артыкул са звесткамі. Асаблівасцю характару інфармацыі энцыклапедычнага выдання «Гарады і вёскі Беларусі» з'яўляюцца звесткі, якія адбіраюцца і адаптуюцца згодна з чытацкім адрасам навуковымі рэдактарамі выдавецтва. Звесткі падаюцца па асновах краязнаўства Беларусі, выкладзеныя ў выглядзе артыкулаў. Асноўнымі характарыстыкамі энцыклапедычнага артыкула з'яўляюцца сцісласць, лагічная паслядоўнасць і дакладнасць выкладу думкі.

Аналіз выдання «Гарады і вёскі Беларусі» дазволіў зразумець функцыі кожнай энцыклапедыі. Энцыклапедыі маюць інфармацыйную, асветніцкую, навукова-даследчую, ідэалагічную функцыі.

Чытацкая аўдыторыя энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» – гэта перш за ўсё ўпраўленчыя кадры і спецыялісты розных сфер жыццядзейнасці, гісторыкі і краязнаўцы, навуковыя супрацоўнікі, выкладчыкі школ і ВНУ, шырокая колькасць грамадзян Беларусі.

Кампазіцыя энцыклапедыі «Гарады і вёскі Беларусі» будзецца на трох элементах – раздзел, бібліяграфія, спіс скарачэнняў, якія маюць уласную элементную структуру.

Для кожнага раздзела замацаваны пэўны раён Віцебскай вобласці, у гэтай кнізе пяць раздзелаў, усе яны размяшчаюцца ў алфавітным парадку: «*Талочынскі раён*», «*Ушачскі раён*», «*Чашніцкі раён*», «*Шаркаўшчынскі раён*», «*Шумілінскі раён*».

У раздзеле прысутнічаюць чатыры тыпы артыкулаў: артыкул пра раён, артыкул пра горад, артыкул пра гарадскі пасёлак (у выпадку, калі ў раёне адсутнічае горад), артыкул пра вёску. Найбольшую колькасць абагульненых звестак маюць артыкулы пра раёны, таму ў раздзелах яны знаходзяцца першымі, затым ідуць артыкулы пра гарады або гарадскія пасёлкі (калі ў раёне адсутнічае горад), у канцы размяшчаюцца артыкулы пра вёскі.

У тэкстах энцыклапедычных артыкулаў можна назіраць шматлікую колькасць абзацаў і складаных сінтаксічных цэлых у сціслым выглядзе, якія садзейнічаюць раскрыццю мікратэм.

Паданалізныя варыянты энцыклапедычных артыкулаў не могуць з'яўляцца канчатковымі. Усе аўтарскія тэксты, якія апрацоўваліся або пісаліся навуковымі рэдактарамі разнастайных катэгорый, перадаюцца ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю выдавецтва. Яе супрацоўнікі паводле свайго меркавання могуць выпраўляць, скарачаць і нават змяняць будову артыкулаў.

Бібліяграфічны спіс выдання мае сістэматычную паслядоўнасць, таму крыніцы і літаратура размяшчаюцца пасля кожнага раздзела энцыклапедыі. Унутры раздзела паслядоўнасць апісанняў даецца па трох прынцыпах: алфавітным, храналагічным, «па тыпах дакументаў».

Спіс скарачэнняў выдання «Гарады і вёскі Беларусі» мае 227 паняццяў, размешчаных у алфавітным парадку. Спіс складзены ў адпаведнасці з дзяржаўным стандартам «Бібліяграфічны запіс. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове. Агульныя патрабаванні і правілы». Асноўнае прызначэнне спіса – скарачэнне колькасці знакаў у тэксце для эканоміі месца.

Элементы структуры энцыклапедыі ўзаемазвязаныя. Без раздзелаў немагчыма сістэматызаваць інфармацыю, без бібліяграфіі нельга будзе пацвердзіць навуковасць выдання, без спіса скарачэнняў артыкулы перастануць адпавядаць патрабаванням аб'ёму.

З дапамогай дыяхроннага аналізу было высветлена, што значэнне тэрміна «энцыклапедыя» мянялася на працягу розных перыядаў гісторыі чалавецтва. У антычнасці пад ім разумелі «*сем вольных мастацтваў*», да якіх адносіліся граматыка, рыторыка, логіка, арыфметыка, геаметрыя, астраномія і музыка. У XVI стагоддзі на тэрыторыі Заходняй Еўропы тэрмін сталі ўжываць у сэнсе, бліжэй да «зборніка рознабаковага зместу», маючы на ўвазе і класіфікацыю ведаў. Перыяд XVI – XVII стст. характарызуецца распрацоўкай тэрміналагічнай базы энцыклапедычнага выдання, якая стала нагадваць сучасную, а з сярэдзіны XVIII стагоддзя тэрмін ужываецца ў сучасным значэнні.

Ва ўсе часы для шматлікіх энцыклапедый была характэрна вялікая колькасць тамоў альбо кніг, некаторыя працы рыхтаваліся гадамі дзесяцігоддзямі, рэдактар доўгі час павінен быў працаваць з вялікай колькасцю энцыклапедычных артыкулаў.

Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» пад рознымі формамі існавання здолела падрыхтаваць не толькі велізарную колькасць даведачнай літаратуры, але і выданні, у якіх асвятлялася метадыка рэдагавання энцыклапедыі – «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» і «Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай

Энцыклапедыі», дзе супрацоўнікі выдавецтва розных гадоў далі характарыстыку этапам працы над энцыклапедыяй, назвалі патрабаванні да тэкстаў артыкулаў, апісалі сумесную работу аўтара і рэдактара.

Правілы ў двух варыянтах «Метадычных указаннях» часам маюць розную трактоўку. Пры ўзнікненні пытанняў, звязаных з падрыхтоўкай іншых энцыклапедычных выданняў, рэдактар павінен прачытаць абодва варыянты трактоўкі правіла, а потым, улічваючы спецыфіку выдання, абраць адпаведную трактоўку.

Рэдактар выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» пры рабоце з аўтарскім рукапісам ажыццяўляе азнаямляльнае, паглыбленае і кантрольнае чытанні. Азнаямляльнае і паглыбленае чытанні праводзяцца да таго моманту, як рэдактар аднясе рукапіс у рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю.

У нашым выпадку пры азнаямляльным чытанні адбываецца знаёмства з аўтарскай задумай Аляксандра Сімончыка, яго манерай выкладу інфармацыі, жанравай прыналежнасцю і зместам тэкстаў пра Шумілінскі раён.

Паглыбленае чытанне праводзіцца для ацэнкі кожнай тэкставай адзінкі як сэнсава значнай для ўспрымання ўсяго тэксту ў якасці сістэмнай і цэласнай з’явы, для аналізу структуры і кампазіцыі аўтарскага твора (выдання), высвятлення прычын неадпаведнасці тэксту пэўным нормам і патрабаванням (маўленчым, стылістычным, лагічным, факталагічным, жанравым і г. д.).

Такім чынам, рукапіс Аляксандра Сімончыка мае шматлікую колькасць недахопаў, якія неабходна выправіць да пачатку працы кантралёраў з тэкстамі. Перад тым, як аддаваць рукапіс у рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю, супрацоўнік выдавецтва павінен здзейсніць уласную апрацоўку тэкстаў рукапісу. Пры паглыбленым чытанні рэдактар мае права кансультавацца і з аўтарам, і з кантралёрамі.

Рэдактар выдавецтва падчас такога чытання правярае фактычны матэрыял, праводзіць арталагічную зверку (выпраўляе памылкі, абдрукоўкі). Пасля гэтага ён аддае тэксты ў рэдакцыю літаратурнага і навуковага кантролю.

Пры кантрольным чытанні рэдактар вывучае апрацаваны рукапіс у выглядзе раздрукаваных лістоў, прачытвае энцыклапедычныя артыкулы з мэтай праверкі дат, імён і прозвішч, геаграфічных назваў.

Праўка-скарачэнне кантралёраў дазволіла пазбавіць тэкст ад расцягнутасці, паўтораў, шматслоўя, недарэчнай апісальнасці. Складаныя сінтаксічныя канструкцыі сталі больш простымі, сказы гучаць лаканічна. Пры гэтым кампазіцыя і паслядоўнасць выкладу ў энцыклапедычных артыкулах не былі парушаны.

Кампазіцыйная будова артыкула фіксуецца і падпарадкоўваецца метадычным указанням канкрэтнага выдання. Аднак яна павінна ўключацца ў

гіпера-гіпанімічную таксаномію рэдагавання асобных відаў літаратуры. Можна канстатаваць той факт, што выдавецтва, якое мае аўтарытэтныя традыцыі ў сферы кнігавытворчасці, з'яўляецца на Беларусі своеасаблівым заканадаўцам у практыцы рэдагавання, што служыць падставай для стварэння тэарэтычнага грунту ў сферы апрацоўкі тэкстаў, асабліва ў кагнітыўным рэчышчы, дзе тэкст уяўляе сабой з'яву, што мае свой парадак падпарадкавання ў працэсе камунікацыі, дакладныя складнікі якой выяўляюцца толькі пры дыкурсным аналізе маўлення.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Археалогія і нумізматыка Беларусі : энцыклапедыя / рэдкал.: В. В. Гетаў [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1993. – 702 с.
2. Архітэктура Беларусі : энцыклапедычны даведнік / рэдкал.: А. А. Воінаў [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1993. – 620 с.
3. Беларуская мова : энцыклапедыя / Беларус. Энцыкл. ; пад рэд. А. Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1994. – 655 с.
4. Беларускія пісьменнікі : біябібліягр. слоўн. Т. 1 : Абуховіч – Ватацы / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН Рэспублікі Беларусь Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: І. Э. Багдановіч [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1992. – 542 с.
5. Бібліяграфічны запіс. Скарачэнне слоў і словазлучэнняў на беларускай мове : Агульныя патрабаванні і правілы : Дзяржаўны стандарт Рэспублікі Беларусь : СТБ 7.12-2001 : дата ўвядзення 2002-07-01. – Мінск : Дзяржстандарт, 2002. – 20 с.
6. Брэст. 1000 = Брест = Brest : энцыклопедыя [Электронны ресурс] / [сост. А. Н. Вабищевич ; ред. колл.: В. В. Андриевич и др.]. – Режим доступа: <http://brl.by/resursy/novinki-bibliotechnogo-fonda/Informacionny-sektor-po-obsluzhivaniu-rabotnikov-gosudarstvennogo-apparata/brest-1000-brest-brest-entsiklopediya/>. – Дата доступа : 05.05.2021.
7. Вандроўкі па Палессі : фотаздымкі 1923—1939 гадоў са збору Музея Беларускага Палесся ў Пінску (Энцыклапедыя рарытэтаў) / склад., аўт. уступ. арт., тэксту і камент. В.А. Лабачэўская. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2021. – 248 с.
8. Воронцов, Г. А. Труд студента: ступени успеха на пути к диплому : учеб. пособ. / Г. А. Воронцов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НИЦ ИНФРАУМ, 2014. – 256 с.
9. Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні = Издания. Основные виды. Понятия и определения = Publication. Basic Types. Terms and Definitions : СТБ ГОСТ 7.60–2005 : (ГОСТ 7.60–2003, IDT) / Нацыянальная кніжная палата Беларусі. – Узамен СТБ 7.60–93 ; Уведзены 2005.08.01. – Мінск : Дзяржстандарт, 2005. – 54 с.
10. Гарады і вёскі Беларусі : энцыклапедыя. Т. 10 : Віцебская вобласць, Кн. 1 / рэдкал.: У. У. Андрыевіч [і інш.] ; НАН Беларусі; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры; Выдавецтва «Беларуская

Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі». – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2018. – 696 с.

11. Гарады і вёскі Беларусі : энцыклапедыя. Т. 10 : Віцебская вобласць, Кн. 2 / рэдкал.: У. У. Андрыевіч (гал. рэд.) [і інш.] ; НАН Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры; Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі». – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2019. – 728 с.

12. Гарады і вёскі Беларусі : энцыклапедыя. Т. 10 : Віцебская вобласць, Кн. 3 / рэдкал.: В. У. Ваніна (гал. рэд.) [і інш.] ; НАН Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры ; Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі». – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2019. – 592 с.

13. Гарады і вёскі Беларусі : энцыклапедыя. Т. 10 : Віцебская вобласць, Кн. 4 / рэдкал.: В. У. Ваніна (гал. рэд.) [і інш.]; НАН Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры ; Выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі». – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2019. – 776 с.

14. Грузинова, Л. Б. Иностранная библиография [Электронный ресурс] : учеб. пособ. / Л. Б. Грузинова // Институт открытого образования. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook021/01/part-005.htm>. – Дата доступа: 05.05.2021.

15. Жарков, И. А. Технология редакционно-издательского дела [Электронный ресурс] : конспект лекций / И. А. Жарков // Институт открытого образования. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook077/01/>. – Дата доступа: 05.05.2021.

16. Жаўняровіч, П. П. Асновы рэдагавання тэкстаў службовай дакументацыі [Электронны рэсурс] : вучэб. дап. для навучэнцаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне прафесіянальна-тэхнічнай адукацыі, па вучэб. спец. “Дакументазнаўства, інфармацыйнае і арганізацыйнае абслугоўванне” / П. П. Жаўняровіч. – Мінск : Беларусь, 2006. – 175 с. – Рэжым доступу: <http://pdf.kamunikat.org/24212-1.pdf>. – Дата доступу: 05.05.2021.

17. Зелянко, С. В. Методыка рэдагавання : вучэб.-метадыч. комплекс для студ. / С. В. Зелянко ; БДУ. – Мінск : БДУ, 2017. – 88 с.

18. Ивченко, В. И. Журналистика и дискурсный анализ СМИ как сферы научного познания / В. И. Ивченко // Журналістыка – 2013 : стан, праблемы і перспектывы: матэрыялы XV Міжнар. навук.-практыч. канф., 5-6 снежня 2013 г., Мінск / рэдкал. : С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. – Вып. 15. – Мінск : БДУ, 2013. – С. 201–205.

19. Ивченко, В. И. Медиалингвистика как научное направление в сферах языкознания и журналистики / В. И. Ивченко // Медиалингвистика. Вып.

4. Профессиональная речевая коммуникация в массмедиа : сб. статей / под ред. Л.Р.Дускаевой. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, ин-т “Высш.шк. журн. и мас. коммуникаций”, 2015. – С. 26–29.

20. Издательство «Белорусская Энциклопедия имени Петруся Бровки» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bel-en.by/ru/history-ru/>. – Дата доступа: 05.05.2021.

21. Імя Петруся Броўкі Беларуская Энцыклапедыя / [уклад. Л. В. Календа ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і др.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2005. – 264 с.

22. История энциклопедий [Электронный ресурс] // Мир энциклопедий. – Режим доступа: <http://www.encyclopedia.ru/intro/history/>. – Дата доступа: 05.05.2021.

23. Источник информации: основные понятия и термины [Электронный ресурс]. // Финам.ру – финансовый портал. – Режим доступа: <https://www.finam.ru/dictionary/wordf015AF/>. – Дата доступа: 05.05.2021.

24. Іўчанкаў, В. І. Кнігавыданне Беларусі ў ІТ-эпоху / В. І. Іўчанкаў // Выдавецкая справа ў Рэспубліцы Беларусь: гісторыя, сучасны стан, праблемы і перспектывы : зборнік навуковых артыкулаў / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал.: В. М. Самусевіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2019. – С. 5–12.

25. Календа, Л. В. Энцыклапедыя / Л. В. Календа // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2004. – Т. 18, Кн. 1. – С. 134–136.

26. Календа, Л. В. Энцыклапедыя / Л. В. Календа // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. – Мінск : Беларуская Савецкая Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1987. – Т. 5 – С. 630–632.

27. Календо, Л. В. Энциклопедия / Л. В. Календо // Республика Беларусь. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2004. – Т. 7. – С. 670–671.

28. Касько, У. К. Слоўнік выдавецкіх тэрмінаў / У. К. Касько. – Мінск : БДУ, 2012. – 130 с.

29. Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі / Акад. навук Бел. ССР, Гал. рэд. Бел. Савец. Энцыклапедыі. – 2-е выд., выпр. і дап. – Мінск, 1972. – 237 с.

30. Метадычныя ўказанні для рэдактараў Беларускай Энцыклапедыі / Б. І. Сачанка [і інш.] ; пад агул. рэд. Б. І. Сачанкі. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1995. – 208 с.

31. Мильчин, А. Э. Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. – М. : Юрист, 1998. – 472 с.

32. Накорякова, К. М. Справочник по литературному редактированию для работников средств массовой информации / К. М. Накорякова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 200 с.
33. Населенные пункты Республики Беларусь: понятие, виды, характеристика [Электронный ресурс] // Pogovorim.by. – Режим доступа: <https://pogovorim.by/1046-naselennye-punkty-respubliki-belarus-ponyatie-vidy-harakteristika.html>. – Дата доступа : 05.05.2021.
34. Памяць: Мінск : гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі: у 4 кн. Кн. 1 / [уклад.: А. А. Ляўшэвіч, В. С. Семянякоў. – Мінск : Беларускае тэлеграфнае агенцтва, 2001. – 576 с.
35. Прагным да ведаў [Электронны рэсурс] // СБ — Беларусь сёння. – Рэжым доступу: <https://www.sb.by/articles/pragnym-da-veda-.html>. – Дата доступу: 05.05.2021.
36. Продажи белорусских книг на интернет-платформах во время пандемии выросли в 6 раз [Электронный ресурс] // Министерство информации Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://mininform.gov.by/news/all/prodazhi-belorusskikh-knig-na-internet-platformakh-vo-vremya-pandemii-vyrosli-v-6-raz/>. – Дата доступа: 05.05.2021.
37. Регионы Беларуси : энциклопедия : в 7 т. Т. 1, кн. 1. Брестская область / редкол. Т. В. Белова (гл. ред) [и др.]. – Минск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2009. – 520 с.
38. Регионы Беларуси : энциклопедия : в 7 т. Т. 1, кн. 2. Брестская область / редкол. Т. В. Белова (гл. ред) [и др.]. – Минск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2009. – 520 с.
39. Редактирование отдельных видов литературы [Электронный ресурс] : учебник / под. ред. Н. М. Сикорского. // Институт открытого образования. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook736/01/title.htm>. – Дата доступа: 05.05.2021.
40. Редакторская подготовка изданий [Электронный ресурс] / под ред. С. Г. Антоновой // Институт открытого образования. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook082/01/about.htm>. – Дата доступа: 05.05.2021.
41. Сайтов, У. Г. Страницы истории энциклопедистики [Электронный ресурс] / У. Г. Сайтов // Проблемы востоковедения. – 2010. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/stranitsy-istorii-entsiklopedistiki>. – Дата доступа: 05.05.2021.
42. Тэксталагія і яе дапаможныя навукі : вучэб.-метада. дапам. для студ / В. П. Рагойша [і інш.] ; пад рэд. В. П. Рагойшы. – Мінск : БДУ, 2015. – 231 с.
43. Хаўратовіч, І. Энцыклапедыя / І. Хаўратовіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2003. – Т. 6, Кн. 2. – С. 264–266.

44. Хромчанка, А. Р. Асновы творчай дзейнасці рэдактара : вучэб.-метады. комплекс для студэнтаў Ін-та журналістыкі БДУ / А. Р. Хромчанка. – Мінск : БДУ, 2010. – 107 с.
45. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка тэксту : вучэб. дапам. для студэнтаў выш. навуч. устаноў філал. профілю / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Бел. навука, 2002. – 223 с.
46. Электронны каталог ЦНБ НАН Беларусі [Электронны рэсурс]. – Режим доступа: <http://libcat.bas-net.by/opac/pls/pages.list?qid=41230683&siz=10&off=10>. – Дата доступа: 05.05.2021.
47. Энциклопедия [Электронный ресурс] // Сайт Вологодской областной универсальной научной библиотеки. – Режим доступа: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/126/748.htm>. – Дата доступа: 05.05.2021.
48. Энцыклапедыі. Асноўныя віды. Патрабаванні да асноўнага тэксту, апарату выдання і выдавецкага афармлення : СТБ 7.203-2005. – Уведз. 01.11.2005. – Мінск: Беларускі дзяржаўны інстытут стандартызацыі і сертыфікацыі, 2005. – 8 с. – (Сістэма стандартаў па інфармацыі, бібліятэчнай і выдавецкай справе).
49. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. Т. 1. А – Беліца / рэдкал.: М. В. Біч [і інш.]. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1993. – 494 с.
50. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. Т. 2. Беліцк – Гімн / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд) і інш. ; маст. Э. Э. Жакевіч. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1994. – 537 с.
51. Энцыклапедыя сельскага гаспадарства / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: М. А. Ткачоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1993. – 736 с.
52. Якушева, Г. В. Энциклопедия [Электронный ресурс] / Г. В. Якушева // Книга. – М. : БРЭ, 1999. – Режим доступа: http://www.rubricon.com/about_rubricon.asp?pid=2. – Дата доступа: 05.05.2021.
53. 8 Features of the Encyclopedia [Electronic resource] // Warbletoncouncil: Science, Education, Culture And Lifestyle. – Mode of access: <https://warbletoncouncil.org/caracteristicas-enciclopedia-7373>. – Date of access: 05.05.2021.

ДАДАТКІ

ДАДАТАК А

Энцыклапедычны артыкул пра Шумілінскі раён

Размешчаны ў цэнтр. частцы Віцебскай вобл. Цэнтр – г.п. Шуміліна. Мяжуе з Полацкім, Гарадоцкім, Віцебскім, Бешанковіцкім і Ушацкім р-намі. Пл. 1695 км². Насельніцтва (2021) 17,6 тыс. чал. У раёне 253 населеныя пункты (у т.л. гар. пасёлкі Шуміліна і Обаль), 8 сельсаветаў: Дабейскі, Каўлякоўскі, Лаўжанскі, Мішневіцкі, Мікалаеўскі. Обальскі, Светласельскі, Сіроцінскі. Па тэр. раёна праходзяць чыгунка Віцебск—Полацк, аўтадарогі Віцебск—Полацк і Гарадок—Лепель.

Утвораны 17.7.1924 г. як Сіроцінскі р-н з цэнтрам на ст. Сіроціна, у 1927 г. адм. цэнтр перанесены ў с. Шуміліна (з 27.9.1938 г. гар. пасёлак), але назва раёна захавалася. 8.7.1931 г. да раёна далучаны 5 сельсаветаў ліквідаванага Ульскага р-на. Да 26.7.1930 г. знаходзіўся ў складзе Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. У пач. 1930-х г. у раёне дзейнічалі 33 прадпрыемствы (агульная колькасць працоўных 1026 чал.), сярод іх торфазавод, 2 торфаарцелі, 2 кавальска-слясарныя майстэрні, 5 цагельных з-даў, 6 маслазаводаў, арцелі гонтавая, сеткавязальная і швейная, 2 ваўначоскі, сукнавальня, працавала 8 млыноў. Сельская гаспадарка спецыялізавалася на вытв-сці малочнай прадукцыі і вырошчванні льну. У раёне былі арганізаваны 5 саўгасаў, 176 калгасаў. Адным з лепшых на Шуміліншчыне ў 2-й пал. 1930-х г. быў калгас «Ленінскі прызыў», які пабудаваў за свой кошт сваімі сіламі першую ў раёне электрастанцыю на р. Сечна. У 1933 г. налічвалася 81 школа (з іх 16 сямігадовых, 65 пачатковых). Выходзіла газ. «Ленінскі шлях». У канцы 1930-х г. у раёне ствараліся групы Асаавіяхіма, ажыццяўлялася здача норм на значкі «Варашылаўскі стралок», «Гатовы да санітарнай абароны», «Процінаветраная і хімічная абарона», у 1936 г. быў ажыццёўлены конны марш Шуміліна—Мінск. У пач. 1940-х г. у раёне налічвалася 130 калгасаў, працавалі Сіроцінская, Старынавіцкая і Чарніцкая МТС, 3 электрастанцыі, 306 прам. прадпрыемстваў (1154 чал.).

На 1.1.1940 г. ў склад Сіроцінскага р-на ўваходзілі 14 сельсаветаў: Амбросавіцкі, Баранькаўскі, Дабейскі, Жарэбыцкі, Казьянскі, Клётчынскі, Лаўжанскі, Мішкавіцкі, Мішневіцкі, Обальскі, Пагарэліцкі, Сіроцінскі, Спаскі, Старынавіцкі. У Вял. Айч. вайну з 8.7.1941 г. раён знаходзіўся

ў акупацыі. У пач. ліп. 1941 г. на Шуміліншчыне вялі абарончыя баі 174-я і 186-я стралк. дывізій. За час вайны былі спалены 133 вёскі, загінулі больш за 5 тыс. чал. Каля 2 тыс. яўрэяў загінулі ў гета, утвораных у Сіроціне і Шуміліне. Акупанты знішчылі 133 населеныя пункты, 800 чал. угналі на катаржныя работы ў Германію. 3 кастр. 1941 г. ў раёне дзейнічалі 5 партыз. груп на некалькі дзясяткаў чалавек у кожнай. Першы партыз. атрад у Сіроцінскім р-не «Мсціўца» быў створаны 9.6.1942 г. 22 ліп. партыз. атрады раёна былі аб'яднаны ў Сіроцінскую партыз. брыгаду. У раёне падчас акупацыі дзейнічалі Сіроцінскія падп. райкомы КП(б)Б (кастр. 1941 г. — 2.7.1944 г.) і ЛКСМБ (1.7.1942 г. — 2.7.1944 г.), партыз. брыгады імя Кароткіна, імя Леніна, 3-я Бел. (агульная колькасць гэтых брыгад складала 1700 чал., з якіх больш за 500 загінулі), Обальскае камсамольска-маладзёжнае падполле. Раён вызвалены 23.6.1944 г. воінамі 1-га Прыбалтыйскага фронту ў ходзе Віцебска-Аршанскай аперацыі. На тэр. раёна пахаваны звыш 7 тыс. саб. воінаў, якія загінулі ў Вял. Айч. вайну. Больш за 2 тыс. ўраджэнцаў загінулі на яе франтах, у барацьбе з ворагам — больш за 800 партызан і падпольшчыкаў, з вайны не вярнуўся кожны трэці шумілінец. Падчас акупацыі была поўнасьцю знішчана прам-сць раёна, спалены і разбураны 3626 двароў. Пасля вайны ў раёне былі створаны 2 дзіцячыя дамы для дзяцей, чые бацькі загінулі ў вайну. 9.9.1946 г. 3 сельсаветы раёна перададзены ў склад зноў утворанага Ульскага р-на (17.12.1956 г. вернуты пры яго ліквідацыі). 23.11.1961 г. Сіроцінскі р-н перайменаваны ў Шумілінскі. 25.12.1962 г. Шумілінскі р-н скасаваны, яго тэр. падзелена паміж Бешанковіцкім, Віцебскім, Гарадоцкім і Полацкім р-намі. 30.7.1966 г. Шумілінскі р-н утвораны зноў, 2.8.1966 г. да яго далучаны Мішневіцкі с/с, які раней уваходзіў у склад Полацкага р-на. Па перапісе 1959 г. ў раёне пражывала 35 тыс. жыхароў. Каля Шуміліна пачалося будаўніцтва буйнага торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох», прадукцыя якога прызначалася для Віцебскай ТЭЦ, ацяплення школ раёна, устаноў, жылых дамоў. У 1-ю пасляваен. пяцігодку адраділіся спаленыя падчас вайны вёскі Барсукі, Гульбішча, Ужляціна і часткі інш. спаленых фашыстамі вёсак. Да пач. 1950-х г. пачалі працаваць торфапрадпрыемства імя А.Э.Даўмана, брыкетны цэх торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох», Сіроцінскі льнозавод. У 1970 г. 29,2 тыс. жыхароў. У 1974 г. здадзены ў эксплуатацыю з-д керамічных вырабаў, у 1975 г. — сырзавод, працавалі філіялы Віцебскага вытв. тэкстыльнага аб'яднання, раённае аб'яднанне Дзяржкамсельгастэхнікі, камбінат быт. абслугоўвання (Шуміліна), прадпрыемства па вытв.-сці бітуму (Обаль) і інш. У 1977 г. дзейнічалі 13 калгасаў, 6 саўгасаў, племянное птушкаводчае прадпрыемства. У 1979 г. 27 тыс. жыхароў. У 1983 г. ў раёне было 9 сярэдніх, 11 васьмігадовых і 8 пач. школ, дзейнічалі дзіцяча-юнацкая

спарт. школа, санаторна-лясная і муз. школы, Дом піянераў і школьнікаў, 31 кінаўстаноўка, 24 клубныя і 39 бібліятэчных устаноў, 5 бальніц. У 1989 г. ў раёне 28,1 тыс. жыхароў, у 2001 г. — 25,8 тыс., у 2008 г. — 21,5 тыс.

Раён знаходзіцца пераважна ў межах Полацкай нізіны, усх. і паўд. часткі на Гарадоцкім узвышшы. Сярэдняя вышыня 140—160 м. Па тэр. раёна працякае р. Зах. Дзвіна з яе прытокамі Сечна і Обаль (з Усысай і Чарняўкай). Буйнейшыя азёры – Будавесць, Дабееўскае, Сосна, Расалай, Мошна, Лескавічы. За 5 км на Пд ад Шуміліна размешчана воз. Круглік — адно з самых глыбокіх азёр Беларусі (глыбіня 31,5 м). Лясы займаюць 47,8% усёй тэр. раёна, найб. распаўсюджаныя дрэвы — хвоя, елка, бяроза, ясьень, асіна. Пад балотамі 10,2% плошчы. Найб. значныя балотныя масівы – Обаль-2, Дабееўскі Мох, Обаль-1, Ямішча, Чарнецкае балота. У раёне знаходзіцца частка ландшафтнага заказніка рэсп. значэння Казьянскі, створаны гідралагічны заказнік рэсп. значэння Сосна. Ахоўваецца тарфянік Малахаў Мох. Сярод карысных выкапняў торф, цагельная гліна, гравій, будаўнічы пясок. Клімат раёна больш халаднаваты і вільготны ў параўнанні з сярэднім паказальнікам па Беларусі. Вегетацыйны перыяд 184 сутак.

У 2006 г. зацверджаны геральдычныя сімвалы – герб і сцяг Шумілінскага р-на. За прыклад быў узят герб, які належаў роду Грабніцкіх. На гербе – сярэбраная фігура архангела Міхаіла ў блакітным полі, у яго паднятай правай руцэ меч і шалі, у левай — шчыт з выявай двух залатых месяцаў, паміж якімі залаты меч. Пад нагамі архангела ляжыць змей зялёнага колеру з чорным языком.

Аграпрам. комплекс раёна прадстаўляюць ААТ «Прыазёрны свет», «АграБаравінка», «Лежні», «Прыдзвінскі», с.-г. УП «Лаўжанскае», КУСП «Сіроцінскі», «Ульскі», «Мішневічы», вытв. КУП «Шумілінскі райаграсэрвіс», 11 сям. фермерскіх гаспадарак, самая буйная з якіх Ю.В.Сямёнава «Крыніца». Дзейнічаюць прам. прадпрыемствы ААТ «Обальскі керамічны завод», УП жыллёва-камунальнай гаспадаркі Шумілінскага р-на, ТАА «Вежа», «Альянс-пластрэсурс», вытв. УП «Славянскі прадукт», КУСП «Шумілінская ПМК-70», філіял Шумілінскага дарожнага рамонтна-будаўнічага ўпраўлення-204 КУП «Віцебскаблдарбуд», працуюць вытв. цэхі – структурныя падраздзяленні прадпрыемстваў Віцебска і Полацка, прадпрыемствы малога бізнесу. У раёне вырабляюць будаўнічую цэглу, пластмасавую тару, грунтавы торф, піламатэрыялы, масла і сыры, алкагольныя напоі, каўбасныя вырабы і паўфабрыкаты. Разнастайныя віды паслуг насельніцтву аказваюць КУП бытавога абслугоўвання насельніцтва Шумілінскага р-на, Шумілінскі ўчастак цэха сельскай тэлеф. сувязі Віцебскага філіяла РУП «Белтэлекам», участак паштовай сувязі аб'яднанага цэха паштовай сувязі г. Віцебск Віцебскага філіяла РУП «Белпошта». Гандл. сетка раёна прадстаўлена 129 аб'ектамі ўсіх форм

уласнасці, з іх 12 належыць арг-цыям сістэмы спажывецкай кааперацыі, ёй жа належаць 6 аўтамагазінаў, якія абслугоўваюць маланаселеныя вёскі. Сетка грамадскага харчавання прадстаўлена 8 аб'ектамі гаспадарання, 7 з якіх прыватныя.

У раёне працуюць 22 установы адукацыі, з іх 5 сярэдніх школ, раённая гімназія-інтэрнат, вучэбна-пед. комплексы яслі-сад—базавая школа (3), яслі-сад—пач. школа, дзіцячы сад—пач. школа, 11 устаноў дашкольнай адукацыі, раённы сац.-пед. цэнтр, раённы цэнтр дзяцей і моладзі, раённы цэнтр карэкцыйна-развіваючага навучання і рэабілітацыі. Для заняткаў фізкультурай і спортам маецца 93 спарт. збудаванні, дзейнічае фізкультурна-аздараўленчы цэнтр Шумілінскага р-на. У дзіцяча-юнацкай спецыялізаванай школе алімпійскага рэзерву працуюць аддзяленні па валейболе і грэка-рымскай барацьбе. Турыстычныя паслугі ажыццяўляюць 5 суб'ектаў аграэкатурызму. Сістэму аховы здароўя прадстаўляюць Шумілінская цэнтр. раённая бальніца, Обальская ўчастковая бальніца, Мікалаеўская бальніца сястрынскага догляду з амбулаторыяй урача агульнай практыкі, Светласельская лячэбная амбулаторыя, Мікіціхінская і Мішневіцкая амбулаторыі ўрача агульнай практыкі, 12 фельч.-акушэрскіх пунктаў, Шумілінскае аддз. хуткай мед. дапамогі. Працуюць 5 дзярж. і 2 камерцыйныя аптэкі. Сац. абслугоўванне ажыццяўляе тэрытарыяльны цэнтр сац. штодзённага знаходжання грамадзян пажылога ўзросту і інвалідаў.

У раёне працуюць 38 устаноў культуры, у т.л. раённы Цэнтр культуры, 11 клубаў, 17 б-к, 3 клубы-бібліятэкі, гісторыка-краязнаўчы музей, музей Обальскага камсамольскага падполля, Дом рамёстваў і 2 сельскія філіялы, 2 дзіцячыя школы мастацтваў і 6 сельскіх філіялаў, аўтаклуб. 17 творчых калектываў маюць званне «народны», 7 – «узорны». У раёне 16 рэліг. абшчын, у т.л. 8 праваслаўных, 4 каталіцкія і 4 пратэстанцкія.

На тэр. раёна размешчаны 3 помнікі архітэктуры, 12 помнікаў археалогіі, уключаныя ў Дзярж. спіс гісторыка-культ. каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь, 68 воінскіх пахаванняў часоў Вял. Айч. вайны і 3 — ахвяр баявых дзеянняў на тэр. інш. дзяржаў, 31 помнік воінскай славы, 12 памятных месцаў, звязаных з Вял. Айч. вайной.

У раёне нарадзіўся парт. і дзярж. дзеяч Беларусі П.З.Калінін (б. хутар Альховікі, 1902—66). На Шуміліншчыне прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады сав. парт. і дзярж. дзеяча, Героя Сац. Працы М.В.Зімяніна (1914—95).

ДАДАТАК Б

Энцыклапедычны артыкул пра горад Чашнікі

ЧАШНІКІ — горад, цэнтр Чашніцкага р-на, на р. Ула (левы прыток Зах. Дзвіны), за 95 км на ПдЗ ад Віцебска, 3 км ад чыг. ст. Чашнікі на лініі Орша—Лепель. Аўтадарогамі злучаны з Лепелем, Новалукомлем, Сянно. Праз Чашнікі праходзяць рэсп. аўтадарогі Чашнікі—Бобр—Бабруйск (праз Клічаў), Багушэўск—Сянно—Лепель—Мядзел і Бешанковічы—Чашнікі. 8204 жыхары (2020).

Упершыню згадваюцца ў 1504 г. ў пераліку найбуйнейшых пасяленняў Полацкага ваяв. ВКЛ. У той час паселішча належала князям Лукомскім, з канца 16 ст. — Кішкам, Слушкам, Сакалінскім, Сапегам, Патоцкім, Валадковічам. У 1563—69 гг. Чашнікі з’яўляліся пагранічным пасяленнем Віцебскага ваяв. (пазней зноў у Полацкім ваяв.). Размяшчаліся на шляху «з варагаў у грэкі». Тут перасякаліся гандл. і ваенныя шляхі з Полацка на Магілёў, з Мінска на Віцебск. З аднаго боку, такое становішча спрыяла развіццю паселішча (у 1560 г. тавары, якія дастаўляліся з Чашнікаў у Рыгу, былі вызвалены ад мытных пошлін), з другога — тут часта здараліся ваенныя сутыкненні. 26.1.1564 г. паблізу Чашнікаў адбылася Ульская бітва — адна з асн. бітваў паміж рус. і літ. войскамі ў Інфлянцкай вайне 1558—82 гг. Войска (8—10 тыс. чал.) пад камандаваннем вял. гетмана літ. Мікалая Радзівіла Рудога атрымала перамогу над рус. войскам (20—25 тыс. чал.) на чале з Пятром Шуйскім. У 1567 г. па загадзе рус. цара Івана Грознага на правым беразе р. Ула ўзведзены драўляны ўмацаваны замак (цяпер на яго месцы будынак гімназіі №1, пабудаваны ў 1970 г.), каля якога 21 ліп. двухтысячны атрад на чале з ваяводам брацлаўскім Раманам Сангушкам разграміў рус.-татарскае войска (8 тыс. чал.) на чале з Пятром Абаленскім-Сярэбраным і татарскім царэвічам Амуратам. З 1569 г. мястэчка ў складзе Рэчы Паспалітай. У 1580 г. кароль польскі і вял. князь літ. Стафан Баторый прымаў у Чашніках пасла Івана Грознага і праводзіў агляд польскіх войскаў. Паводле інвентароў 1629 і 1633 гг. Чашнікі — прыватнаўласніцкае мястэчка. Складалася з асн. часткі і слабод. У цэнтры размяшчаліся гандл. пл., царква са званіцай (3 званы розных памераў), 16 крам і 4 мяшчанскія двары. Ад плошчы вялі 3 вуліцы-дарогі: Іванская (да панскай сядзібы), Лукомльская (да Лукомля) і Цяпінская (да мяст. Цяпіна). Самая вял. вуліца, Іванаўская, налічвала 41 двор. На Лукомльскай вуліцы месціліся карчма і 10 двароў, з рынкам яе злучаў завулак з 4 дварамі, а з берагам ракі — яшчэ адзін завулак, забудаваны 13 дварамі. Цяпінская вуліца ад пл. мела аднабаковую забудову з 6 дварамі, затым паварочвала да сядзібы, у гэтай частцы было 10 двароў. Ад Цяпінскай вуліцы ўздоўж ракі цягнуўся

завулак з нерэгулярнай забудовай: 6 двароў у адным месцы і 2 на беразе ракі. Існавала паромная пераправа, да якой вяла вуліца Перавозная. У зарэчнай частцы размяшчаліся 3 прадмесці, або слабодкі. На прыстані меліся 39 пунь (складскіх збудаванняў), згрупаваных у 3 рады. Яны належалі мясц. і іншагароднім купцам. На беразе ракі, непадалёк ад пераправы, размяшчаўся ўмацаваны двор — сядзіба з жылымі і гасп. пабудовамі, броварам. Гал. ўязная брама сядзібы знаходзілася з боку Іванаўскай вуліцы, гасп. брама — з боку ракі. Усяго ў 1633 г. ў мястэчку налічвалася 103 двары. У 1664 г. літ. харунжы Жыгімонт Адам Слушка засн. дамініканскі кляштар (выгляд кляштара вядомы па малюнку Н.Орды), побач у 1674 г. Дамінікам Міхалам Слушкам узведзены касцёл Святога Лукі. У 1708 г., у час Паўн. вайны 1700—21 гг., тут праходзіў ген. савет кн. А.Меншыкава з фельдмаршалам Б.Шарамецевым. У баях рус. войскаў са шведскімі 19 кастр. і 2 ліст. мястэчка разам з Чашніцкім замкам было спалена. У 1779—86 гг. касцёл перабудаваны з цэглы. На вежах размяшчаліся гадзіннік і 3 званы, адлітыя ў Рызе. У 1786 г. на месцы старога кляштара пабудаваны новы, які распісвалі мастакі з Італіі. У 2-й пал. 18 ст. актывізавалася эканам. жыццё мястэчка. Штотыднёва праводзіліся таргі, некалькі разоў на год кірмашы. У 1791 г. Чашнікі атрымалі статус горада. У 1791—93 гг. цэнтр Полацкага ваяв. ВКЛ. Пасля 2-га падзелу Рэчы Паспалітай (1793 г.) мястэчка ў Лепельскім павеце Полацкага намесніцтва Рас. імперыі. З 1796 г. ў Бел. губ. У 1797 г. пачалося будаўніцтва Бярэзінскай воднай сістэмы, якая прызначалася для транспарціроўкі лесу і с.-г. тавараў з Магілёўскай і Мінскай губерняў у Рыжскі порт. У яе ўвайшоў і Чашніцкі канал даўжынёй 1,2 км з 2 шлюзамі. Берагі канала абкладзены вял. шліфаванымі камянямі, уздоўж канала высаджаны бярозы. З 1802 г. ў Лепельскім павеце Віцебскай губ. У 1810 г. на р. Ула створана гандл. прыстань, адкрыты майстэрні па вырабе суднаў-стругаў, пабудаваны 2 дамы для наглядчыкаў канала. У час вайны 1812 г. на Пн і З ад Чашнікаў пры зліцці рэк Ула і Лукомка 19 кастр. адбыўся бой паміж рус. корпусам ген. П.Х.Вітгенштэйна і французскімі карпусамі маршалаў К.Віктора і Н.Удзіно. Чашнікі і наваколлі апынуліся ў эпіцэнтры бітвы і былі разбураны і разрабаваны, загінула шмат мясц. жыхароў. Касцёл Святога Лукі, які ўцалеў у той бітве, у 1816 г. ўпрыгожылі насценнымі роспісамі спецыяльна запрошаныя з Італіі майстры, абразы для алтара былі напісаны мастаком В.Лейндорфам. Кляштар дамініканцаў пасля паўстання 1830—31 гг. скасаваны. У 1843 г. з цэглы пабудавана Спаса-Праабражэнская царква. У 1850 г. ў мястэчку налічвалася 550 дамоў, з іх 357 яўр. (1530 чал.). Домы аднапавярховыя, драўляныя. Земляробаў было 1060 чал., пражывала шмат лоцманаў, якія наймаліся вясной на баркі

і платы. Меліся 2 плошчы, на адной знаходзілася Спаса-Праабражэнская царква, на другой — касцёл Святога Лукі. Дзейнічалі 2 сінагогі. На рацэ працавалі пераправа на плыце і пływучы мост. У 2-й пал. 19 ст. пачалося будаўніцтва невял. прадпрыемстваў. Тэр. мястэчка пашыралася, забудоўваліся паўд. і ўсх. часткі. Насельніцтва Чашнікаў прыняло актыўны ўдзел у паўстанні 1863—64 гг. У касцёле размяшчаўся апорны пункт паўстанцаў. Царскім войскам давялося браць яго штурмам. У 1868 г. касцёл перабудаваны ў праваслаўную Мікалаеўскую царкву, якая была прыпісана да Спаса-Праабражэнскай царквы. У 1872 г. памешчык Валадковіч заснаваў вінакурню, у 1883 г. ён купіў млын і адкрыў мануфактуру па вытв-сці паперы. У 1884 г. адкрылася нар. вучылішча, у 1889 г. ў ім вучыліся 46 хлопчыкаў і 14 дзяўчынак. Вучылішча ўтрымлівалася на сродкі казны (175 руб.) і воласці (163 руб.). У 1897 г. ў Чашніках 703 двары, 4590 жыхароў, з іх 3480 яўрэяў. Існавалі лячэбніца, аптэка, 2 нар. вучылішчы, піваварае і 2 гарбарныя прадпрыемствы. У 1898 г. пачалося будаўніцтва буйной папяровай ф-кі «Скіна». Акрамя земляробства, гандлю і ганчарнай справы жыхары Чашнікаў займаліся высечкай і сплавам лесу. У 1906 г. агульная колькасць жыхароў складала 5530 чал., з іх хрысціян — 1254, іўдзеяў — 4276, дваран — 1, чыноўнікаў — 26, асоб духоўнага звання — 8, купцоў — 121, мяшчан — 4390, сялян — 985; мураваных будынкаў — 5, драўляных — 1332, жылых будынкаў — 642, нежылых — 695. Штогод адбываліся кірмашы: 1 студз., 9 мая, 6 жн. і 6 снеж. У 1909 г. адкрыта гар. вучылішча, якое ў 1913 г. пераўтворана ў вышэйшае пачатковае. Працавала паштова-тэлегр. кантора, з 1910 г. — папяровая ф-ка. Сав. ўлада ўсталявана ў ліст. 1917 г. У лют. 1918 г. раён акупіраваны герм. войскамі. Вярнуліся і былыя гаспадары. Герм. акупанты праводзілі грабежніцкую палітыку, пры адступленні вывезлі шмат маёмасці ў Германію, а памешчыца Валадковіч спрабавала прыхапіць з сабой абсталяванне папяровай ф-кі. У ліст. 1918 г. аднавілася сав. ўлада. З 1.1.1919 г. ў складзе БССР. З 2.2.1919 г. ў складзе РСФСР. З канца вер. 1919 г. Чашнікі акупіраваны польскімі войскамі, у маі 1920 г. вызвалены Чырвонай Арміяй. З 15.2.1923 г. цэнтр Чашніцкай вол. Бачэйкаўскага павета Віцебскай губ. РСФСР. З 3.3.1924 г. ў БССР, з 20.6.1924 г. ў Віцебскім павеце. З 17.7.1924 г. цэнтр Чашніцкага р-на Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.8.1924 г. цэнтр Чашніцкага с/с (да 24.9.1926 г.). У 1924 г. аднавіла работу папяровая ф-ка «Скіна» пад новай назвай «Чырвоная зорка», адкрылася цэнтр. хата-чытальня, дзе вялася асветніцкая, камсамольская работа, праводзіліся сходы Чашніцкай ячэйкі ЛКСМБ. У 1925 г. скончана будаўніцтва чыгункі Орша—Лепель, за 3 км ад Чашнікаў пабудавана чыг. ст. Чашнікі. Працавалі бальніца на 10 ложкаў,

7-гадовая школа, яўр. школа і дзіцячы сад. У 1930-я г. вялося будаўніцтва дарог мясц. значэння: Чашнікі—Цяпіна, Чашнікі—Пачаевічы і інш. Гал. прадпрыемствам заставалася кардонна-папяровая ф-ка «Чырвоная зорка». У 1925 г. на ёй працавала 260 пастаянных і 120 часовых рабочых. У 1926 г. ў асноўным выпускалі шпалерную паперу, якая накіроўвалася на расфарбоўку ў Мінск на ф-ку імя Вароўскага. Па чыгунцы з Данецка для патрэб ф-кі перавозілі каля 400 000 м³ вугалю ў год. Для дзяцей рабочых былі адкрыты 2 вучэбныя класы: бел. (2 настаўнікі) і польскі (1 настаўнік). У 1927 г. адкрыта першая ўрачэбная амбулаторыя, дзе працаваў першы ў раёне лекар Новікаў. У 1928/29 навуч. годзе дзейнічалі рус., польская і яўр. школы. У 1930 г. выйшаў першы нумар раённай газ. «За калектывізацыю» тыражом 5 тыс. экзэмпляраў, Мікалаеўскую царкву перарабілі пад Дом культуры. З 21.6.1935 г. ў Лепельскай акрузе. У 1935 г. пабудавана бальніца на 55 месцаў. З 20.2.1938 г. ў складзе Віцебскай вобл. З 27.9.1938 г. гар. пасёлак. У 1939 г. 3505 жыхароў.

5.7.1941 г. Чашнікі акупіраваны ням.-фаш. захопнікамі. Тут размяшчалася каля 700 гітлераўцаў. 12.2.1942 г. карнікі знішчылі ў Чашніках каля 1800 яўрэяў. Дзейнічалі Чашніцкае камуністычнае падполле, падп. райкамы ЛКСМБ (з 1.8.1942 г.) і КП(б)Б (з 15.9.1942 г.). Чашнікі вызвалены 27.6.1944 г. Вайна нанесла вял. страты: былі разбураны папяровая ф-ка «Чырвоная зорка», ільнозавод, спіртзавод. 28.6.1944 г. ў Чашніках пачала працаваць МТС. 10.5.1945 г. жыхары Чашнікаў сабраліся на плошчы каля Спаса-Праабражэнскай царквы на мітынг з нагоды Перамогі, быў дадзены салют. У вер. 1945 г. адноўлена першая, у 1948 г. — другая, у 1950 г. — трэцяя папяровая машына на ф-цы «Чырвоная зорка». У 1954 г. ў Чашніках пражывалі 3,3 тыс. чал. З 1959 г. пачалася мадэрнізацыя і ўкараненне новай тэхнікі.

7.2.1966 г. Чашнікам нададзены статус горада. Дамамі новага тыпу забудоўваліся вуліцы Савецкая (частка магістралі Віцебск—Новалукомль) і Леніна. У 1975 г. створаны з-д «Этон» як філіял Віцебскага з-да тэхналагічнага абсталявання «Эвістар». У 1976 г. ўведзена ў эксплуатацыю першая чарга з-да керамзітавага гравію, у вер. 1983 г. — другая. У 1991 г. ў былым доме купца Гурэвіча адкрыты гіст. музей. У 1992 г. ўведзены ў строй з-д «Эласт». У 1996 г. адкрыты Дом рамёстваў. У 1997 г. выдадзена гісторыка-дакум. хроніка «Памяць. Чашніцкі раён». У 2001 г. створаны тэр. цэнтр сац. абслугоўвання насельніцтва пры ўпраўленні па працы, занятасці і сац. ахове Чашніцкага райвыканкама. У 2004 г. на базе сярэдняй школы №2 г. Чашнікі створана гімназія. 20.1.2006 г. зацверджаны герб горада, 2.6.2009 г. — сцяг г. Чашнікі і Чашніцкага р-на.

Арх.-планіровачную структуру горада вызначаюць вуліцы, якія складаюць радыяльную сетку: Савецкая, Ленінская, Луначарскага і інш. Чашнікі падзелены на 3 планіровачныя раёны: гіст., сучасны цэнтр, пасёлак папяровай ф-кі. Адм.-грамадскі і культ. цэнтр склаўся ў раёне вуліц Савецкая і Ленінская.

Прам-сць прадстаўлена прадпрыемствамі: ААТ «Чысты выток 1872», ААТ «Чашнікіспецвопратка», філіял «Папяровая фабрыка «Чырвоная зорка» ААТ «Светлагорскі ЦКК».

Сістэму адукацыі прадстаўляюць гімназія, 2 сярэднія і 1 базавая школы, 5 ясляў-садоў. Дзейнічаюць раённы цэнтр дзяцей і моладзі, дзіцячая школа мастацтваў. Сярод устаноў культуры раённая цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма, раённы метадычны цэнтр культуры і нар. творчасці, гіст. музей. Працуюць установы аховы здароўя: бальніца, раённы цэнтр гігіены і эпідэміялогіі. Спарт. галіна прадстаўлена фізкультурна-спарт. клубам «Скіна», Чашніцкай ДЮСШ.

На тэр. сквера ў раёне вуліцы Савецкая ўстаноўлены памятны знак контр-адміралу В.М.Апанасенку. У Чашніках ёсць Алея Герояў, брацкія магілы сав. воінаў і партызан, якія загінулі ў Вял. Айч. вайну, пастаўлены помнікі загінуўшым землякам, а таксама воінам і партызанам, якія ўдзельнічалі ў вызваленні горада ад ням.-фаш. захопнікаў. У сярэдняй школе №1 устаноўлена мемарыяльная дошка ў гонар былых вучняў: Герояў Сав. Саюза Л.В.Буткевіча, Я.Г.Навіцкага, С.Ф.Пшоннага і падпольшчыка А.П.Церашкова. У Чашніках нарадзіліся яўр. і рус. пісьменнік Р.Л.Рэлес, засл. работнік культуры Беларусі Р.Л.Каплан, засл. настаўнікі Беларусі В.П.Півавава і Л.І.Скабіцкая. У Чашніках жыў І.К.Алфёраў, бацька нобелеўскага лаўрэата Ж.І.Алфёрава.

ДАДАТАК В

Энцыклапедычны артыкул пра гарадскі пасёлак Шуміліна

ШУМІЛІНА — гарадскі пасёлак, цэнтр раёна, на р. Сучанка (прыток р. Чарніца), за 40 км на ПнЗ ад Віцебска, на аўтадарогах Віцебск—Полацк і Бешанковічы—Сіроціна, чыг. станцыя на лініі Віцебск—Полацк. На ПнУ і З праходзяць меліярацыйныя каналы, на паўд. ускраіне штучнае воз. Шумілінскае. 7,4 тыс. чал. (2021).

У 16 ст. мясцовасць, дзе цяпер знаходзіцца сучаснае паселішча, называлася Шумлівыя Мшары. У канцы 18 ст. в. Шуміліна адносілася да маёнтка Каравайніца, уладанне шляхты, у Полацкім ваяв. ВКЛ. Пасля 1-га падзелу Рэчы

Паспалітай (1772 г.) у складзе Рас. імперыі. У 1785 г. ў Полацкім павеце Полацкай губ., 8 двароў, 51 жыхар. 3 ліп. 1812 г. да 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. Паводле мясц. легенды ў вайну 1812 г. на месцы, дзе цяпер знаходзіцца Шуміліна, у бары рус. воіны і партызаны падрыхтавалі засаду. Атрад французаў, які прабіраўся праз лес да Віцебска, быў поўнасьцю знічаны. З тых часоў ў народзе пачалі казаць: «Шумела месца гэта калісьці ў баі з французамі».

У 1866 г. Шуміліна згадваецца як вёска ў складзе Лаўжанскай вол. Полацкага павета Віцебскай губ., 5 двароў, 13 дамоў, 38 жыхароў. Пасля пабудовы Рыга-Арлоўскай чыгункі, якая звязала Віцебск і Полацк, у 1886 г. паблізу вёскі засн. ст. Баболіна (з 1910 г. Сіроціна), дзе быў узведзены будынак чыг. вакзала (другі ў Беларусі); 17.10.1886 г. праз яе прайшоў першы цягнік з Шуміліна ў Віцебск. У хуткім часе пасёлак атрымаў статус мястэчка. Будынак станцыі ў Шуміліне — адзіны не разбураны пад час вайны помнік архітэктуры. Вакзальны комплекс, заснавальнікамі будаўніцтва якога выступілі прамыслоўцы з Лондана і Рыгі, складаўся з корпуса вакзала, дэпо, таварных рамп, складскіх памяшканняў, воданепарнай станцыі з паравым рухавіком, царквы. Спачатку чыг. станцыю абслугоўвалі спецыялісты з Германіі. Пазней мясц. жыхары засвоілі прафесіі стрэлачнікаў, кандуктараў, машыністаў і рамонтных майстроў. Каля чыг. вакзала ўстаноўлены помнік-бюст інжынеру П.П.Мельнікаву, 1-му міністру чыг. шляхоў зносін Рас. імперыі, які кіраваў будаўніцтвам Рыга-Арлоўскай чыгункі. У 1917 г. на чыг. станцыі пабываў імператар Мікалай II, які з будынку вакзала адправіў тэлеграму з адрачэннем ад прастола.

У 1910 г. Шуміліна адносілася да Лаўжанскага праваслаўнага прыхода, 7 двароў, 50 жыхароў, 60 дзес. зямлі, на чыг. ст. Сіроціна 38 жыхароў. У 1906 г. дзейнічала сінагога, казённая вінная лаўка. З 3.3.1924 г. ў складзе БССР. У 1920 г. ў Лаўжанскай вол. Полацкага павета, у Каравайніцкім т-ве, 86 жыхароў. У 1923 г. адкрыта прац. школа 1-й ступені (на 1924/25 навуч. год 139 вучняў, 2 настаўнікі). З 17.7.1924 г. цэнтр Сіроцінскага р-на Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. У 1925 г. 215 двароў, працавалі 3 сталярна-плотніцкія майстэрні, ваўначоска, цырульня, 2 кравецкія і 3 абутковыя майстэрні, 3-д мінеральных вод, кузня і кавальская майстэрня і інш. У 1928 г. дзейнічала сямігадовая прац. школа (437 вучняў, 12 выкладчыкаў). У 1933 г. 1100 жыхароў, працавалі электрастанцыя, цагельнае прадпрыемства (з 1930 г.), леспрамгас (з 1930 г.), ільнозавод (з 1933 г.). У пач. 1930-х г. створана МТС (пры ёй рамонтная майстэрня па рамонце с.-г. інвентару), засн. электрастанцыя, дзейнічала хлебапярка (з 1901 г.), газагенератарны млын, шавецкая майстэрня «Свая праца», пачала выходзіць раённая газ. «Мінскі шлях». З 27.9.1938 г. гар. пасёлак. У 1939 г. ў Шуміліне

пражывала 1468 беларусаў, 376 яўрэяў, 374 рускіх, 50 палякаў, 17 украінцаў і 8 прадстаўнікоў інш. нацыянальнасцей.

У Вял. Айч. вайну з 8.7.1941 г. да 23.6.1944 г. акупіравана ням.-фаш. захопнікамі, якія ў Шуміліне і раёне загубілі 1,5 тыс. чал. Мікалаеўская царква ў 1944 г. разабрана ням. войскамі для будаўніцтва бліндажоў каля Сіроціна. Шуміліна вызвалена воінамі 51-й (камандзір ген.-маёр С.В.Чэрнікаў), 71-й (ген.-маёр І.П.Сівакоў) стралковых дывізій 1-га Прыбалтыйскага фронту ў ходзе Віцебска-Аршанскай аперацыі 1944 г. У гонар вызвалення на будынку Дома культуры ўстаноўлена мемарыяльная дошка (1975). З 1944 г. па 1962 г. выдавалася газ. «Заветы Ильича». З 1966 г. выходзіць газ. «Герой працы». У 1944 г. аднавіла дзейнасць торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох». У 1944—47 гг. працавала Сіроцінская кантора па нарыхтоўцы, перапрацоўцы і збыце садавіны і гародніны. Са снеж. 1958 г. дзейнічала Сіроцінская раённая міжкалгасная будаўнічая арг-цыя (міжкалгасбуд). 23.11.1961 г. Сіроцінскі р-н перайменаваны ў Шумілінскі, а чыг. ст. Сіроціна з 22.5.1962 г. стала называцца Шуміліна. З 25.12.1962 г. да 30.7.1966 г. ў Віцебскім р-не. У 1974 г. 5,8 тыс. жыхароў. У 1997 г. ў склад гар. пасёлка ўвайшла в. Ільінскае Дворышча. У 1998 г. 6 тыс. жыхароў, дзейнічалі камбінат быт. абслугоўвання, раённае аб'яднанне сельгастэхнікі, торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох», лясніцтва, сыраваробны з-д, вінзавод, хлебазавод, міжкалгаснае будаўнічае прадпрыемства, 2 сярэднія, муз. і дзіцяча-юнацкая спарт. школы, Дом дзіцячай творчасці, Дом культуры, клуб, 2 б-кі, 2 бальніцы, кінатэатр, 4 дзіцячыя яслі-сады.

Тэр. пасёлка чыгункай падзелена на 2 часткі — паўн. і паўд., звязаныя паміж сабой вуліцай Сіпко. Асн. вуліцы: Суворова, Кароткіна, Юбілейная, Энгельса, Луначарскага. Пераважае аднапавярховая індывідуальная забудова сядзібнага тыпу, 2- і 3-павярховая забудова сканцэнтравана ў цэнтр. частцы пасёлка і ў жылым пасёлку торфапрадпрыемства «Дабееўскі мох». Вытв. зона размешчана пераважна ў паўн. частцы. Зона адпачынку — воз. Лескавічы. У 2001 г. пабудаваны касцёл Маці Божай Фацімскай, перад якім пастаўлены помнік Яну Паўлу II. У 2007 г. гар. пасёлак атрымаў нефармальны статус «салаўінага» гораду. Па падліках валанцёраў грамадскай арг-цыі «Ахова птушак Бацькаўшчыны» тут зафіксаваны галасы больш за 200 салаўёў.

Дзейнічаюць ТАА «Вежа» (выпускае алкагольныя і безалкагольныя напіткі), вытв. УП «Славянскі прадукт» (гарэлачная прадукцыя), «Альянс-пласт-рэсурс» (палімерная тара), вытв. цэх ААТ «Малако» г. Віцебск па вырабе цвёрдых сыроў і інш. У раёне 2 сярэднія школы, дзіцяча-юнацкая спецыялізаваная школа алімпійскага рэзерву, дзіцячая школа мастацтваў, раённы Цэнтр культуры і Дом рамёстваў, гісторыка-краязнаўчы музей, 2 б-кі, лясгас. Выдаецца газ. «Герой працы».

Брацкая магіла партызан і ахвяр фашызму, у якой пахаваны партызаны і іх сем'і, расстраляныя ням.-фаш. захопнікамі ў Вял. Айч. вайну. У 1975 г. на магіле ўстаноўлены абеліск. У гар. парку на вайсковых могілках пахаваны 63 сав. воіны, якія загінулі ў баях за вызваленне раёна ад ням.-фаш. захопнікаў. Сярод пахаваных Герой Сав. Саюза А.Е.Талмачоў (1925—44). Памятны знак воінам-інтэрнацыяналістам.

Шуміліна — радзіма Героя Сав. Саюза П.А.Акуцыёнка (1923—43), які вызначыўся пры вызваленні г.п. Лоеў Гомельскай вобл., Героя Сац. Працы Я.Т.Чарвякова.

ДАДАТАК Г

Эныклапедычны артыкул пра вёску Харакова (апрацаваны)

ХАРАКОВА – вёска ў Каўлякоўскім с/с, за 38 км на ПдЗ ад г.п. Шуміліна, 36 км ад чыг. ст. Шуміліна на лініі Віцебск — Полацк, 56 км ад Віцебска.

На 3 ад вёскі працякае р. Зах. Дзвіна (упадае ў Балтыйскае мора), на ПдУ забалочаны ўчастак тэрыторыі, на ПнУ і У лясны сасновы масіў.

Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясц. дарозе праз г.п. Бешанковічы і далей па шашы Шуміліна — Бешанковічы. 3 гаспадаркі, 3 жыхары (2021).

У канцы 18 ст. вёска адносілася да маёнтка Бешанковічы, уладанне Агінскіх, у Полацкім ваяв. ВКЛ. Пасля 1-га падзелу Рэчы Паспалітай (1772) у складзе Рас. імперыі. У 1785 г. ў Полацкім павеце Магілёўскай губ., 4 двары, 24 жыхары. 3 ліпеня 1812 г. да 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. У 1910 г. в. Харакава ў Міхайлаўшчынскай вол. і Бешанковіцкім праваслаўным прыходзе Полацкага павета Віцебскай губ., 8 двароў, 25 жыхароў, 30 дзес. зямлі. 3 18.2.1918 г. да 3.3.1918 г. акупіравана войскамі кайзераўскай Германіі. 3 10.3.1924 г. ў складзе БССР. 3 17.7.1924 г. ў Бешанковіцкім р-не Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. У 1925 г. в. Харакова, 10 двароў, 13 жыхароў. Паводле перапісу 1926 г. в. Харакова ў Бешанковіцкім с/с, 10 двароў, 49 жыхароў. У Вял. Айч. вайну з ліп. 1941 г. да 25.6.1944 г. акупіравана ням.-фаш. захопнікамі. У 1960 г. 70 жыхароў, у 1970 г. 56 жыхароў. У 1977 г. ў калгасе імя Конанава. У 1979 г. 45 жыхароў. 3 13.1.1984 г. ў Каўлякоўскім с/с.

З 18.7.1985 г. ў Шумілінскім р-не, працаваў магазін. У 1998 г. 8 гаспадарак, 14 жыхароў, у калгасе імя Леніна. У 2015 г. 4 жыхары. У 2017 г. ў складзе ААТ «Прыдзвінскі», 2 гаспадаркі, 2 жыхары.

Планіроўка вёскі ў адну прамалінейную вуліцу амаль мерыдыяльнай арыентацыі з Пн на Пд, якая праходзіць уздоўж берага ракі. Забудавана з усх. боку драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу.

ДАДАТАК Д

Крыніцы і літаратура (для артыкулаў пра Чашніцкі раён)

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, ф. 30, воп. 1, спр. 1452, 1453, 1463, 6008, 6016, 6022, 6030, 6037, 6039, 6087, 6210, 6401; ф. 1029, воп. 1, спр. 13.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, ф. КМФ-5, воп. 1, спр. 231, 247, 249; ф. 142, воп. 1, спр. 39, 40, 42, 49, 50; ф. 1727, воп. 1, спр. 23; ф. 1774, воп. 1, спр. 6; ф. 1875, воп. 1, спр. 5; ф. 1928, воп. 1, спр. 281; ф. 2117, воп. 1, спр. 12; ф. 2221, воп. 1, спр. 42; ф. 2635, воп. 1, спр. 624, 704, 724, 763, 826.

Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Т. 8. СПб., 1852.

Без-Корнилович М.О. Исторические сведения о примечательных местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений, к ней же относящихся. СПб., 1855.

Соловьёв С.М. История Российского государства. Кн. 3. Т. 6. СПб., 1864.

Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. Т. 2. Вильна, 1867.

Писцовые книги, издаваемые Императорским Российским географическим обществом. Отд. 2. Ч. 1. СПб., 1877.

Сапунов А. Витебская старина. Т. 4. Витебск, 1885.

Семёнов-Тян-Шанский П.П. Географическо-статистический словарь. Т. 5. СПб., 1885.

Волости и важнейшие селения Европейской России. Вып. V. СПб., 1886.

Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов (АВК). Т. 14. Вильна, 1887. Т. 33. Вильна, 1908.

Историко-юридические материалы, извлечённые из актовых книг губерний Витебской и Могилёвской. Т. 20. Витебск, 1890.

Любавский М.К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого Литовского статута. М., 1892.

Горбачевский И.Д. Лепельский уезд Витебской губернии. Витебск, 1895.

Акты Литовской метрики. Т. 1. Вып. 1—2. Варшава, 1897.

Документы Московского архива Министерства юстиции. Т. 1. М., 1897.

Первая всеобщая перепись населения Российской империи. Т. 5. М., 1897.

Довгялло Д.М. Черейский монастырь // Могилёвская старина. Вып. 2. 1901.

Витебская губерния. Тетрадь 3. Витебск, 1903.

Довгялло Д.М. Лепель, уездный город Витебской губернии: Хроника минувшей жизни. Витебск, 1905.

Полоцкая ревизия 1552 года. М., 1905.

Россия: Полное географическое описание нашего отечества. Т. 9. СПб., 1905.

Список населённых мест Витебской губернии. Витебск, 1906.

Аникиевич К.Т. Сенненский уезд Могилёвской губернии. Могилёв, 1907.

Русская историческая библиотека. Т. 33. СПб., 1914.

Спіс прамысловых прадпрыемстваў БССР. Вып. 2. Мінск, 1936.

Документы и материалы по истории Белоруссии (1900—1917). Т. 3. Минск, 1953.

Белоруссия в эпоху феодализма. Т. 1. Минск, 1959.

Штыхов Г.В. Раскопки в Лукомле в 1966—1968 годах // Древности Белоруссии. Минск, 1969.

Штыхов Г.В. Города Полоцкой земли. Минск, 1978.

Нацистская политика геноцида и «выжженной земли» в Белоруссии (1941—1944). Минск, 1984.

Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Віцебская вобласць. Мінск, 1985.

Административно-территориальное устройство БССР. Т. 1 (1917—1941 гг.). Минск, 1985. Т. 2 (1944—1980 гг.). Минск, 1987.

Ткачоў М.А. Замкі і людзі. Мінск, 1991.

Насевіч В.Л. Род князёў Друцкіх у гісторыі Вялікага Княства Літоўскага (XIV—XVI стст.) // Старонкі гісторыі Беларусі. Мінск, 1992.

Археалогія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Мінск, 1993.

Архітэктура Беларусі: энцыклапедычны даведнік. Мінск, 1993.

Спиридонов М.Ф. Закрепощение крестьянства Беларуси (XV—XVI вв.). Минск, 1993.

Насевіч В.Л. Лукомль і Лукомльская воласць // Гістарычна-археалагічны зборнік. №4. Мінск, 1994.

Памяць: Чашніцкі раён: Гісторыка-дакументальная хроніка. Мінск, 1999.

Кулагін А.М. Каталіцкія храмы на Беларусі: энцыклапедычны даведнік. Мінск, 2000.

Кулагін А.М. Праваслаўныя храмы на Беларусі: энцыклапедычны даведнік. Мінск, 2001.

Габрусь Т.В., Кулагін А.М., Чантурыя Ю.У., Ткачоў М.А. Страчаная спадчына. Мінск, 2003.

Беларуская энцыклапедыя. Т. 17. Мінск, 2003.

Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя. 2-е выд. Т. 2. Мінск, 2007.

Еремеев И.И., Штыхов Г.В. Древний Лукомль. Лепная керамика и ранне-средневековый культурный слой // Acta Archaeologica Albaruthenica. Вып. 1. Минск, 2007.

Административно-территориальное устройство БССР. Т. 1. Минск, 2009.

Археалогія Беларусі: энцыклапедыя. Т. 2. Мінск, 2009.

Вялікі гістарычны атлас Беларусі. Т. 1. Мінск, 2009.

Статистический ежегодник Витебской области. Минск, 2018.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Т. 1—15. Warszawa, 1880—1904.

ДАДАТАК Е

Спіс скарачэнняў для выдання «Гарады і вёскі Беларусі»

ААБ – акцыянерны ашчадны банк

ААТ – адкрытае акцыянернае таварыства

абл. – абласны

агр. – аграрны

агульнаадукац. – агульнаадукацыйны

аддз. – аддзяленне

адм. – адміністрацыйны

адм.-гасп. – адміністрацыйна-гаспадарчы

адм.-тэр. – адміністрацыйна-тэрытарыяльны

акупац. – акупацыйны

акц. т-ва – акцыянернае таварыства

арг-цыя – арганізацыя

артыл. – артылерыйскі

арх. – архітэктурны

археал. – археалагічны

асн. – асноўны
АТС – аўтаматычная тэлефонная станцыя
аўтадарога – аўтамабільная дарога
афіц. – афіцыйны
б. – былы (пры назве)
БДУ – Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
бел. – беларускі
біягр. – біяграфічны
б-ка – бібліятэка
быт. – бытавы
в. – вёска (пры назве ў адз. ліку)
вайск. – вайсковы
вал. – валасны
ваяв. – ваяводства
вер. – верасень
ВКЛ – Вялікае Княства Літоўскае
ВНУ – вышэйшая навучальная ўстанова
вобл. – вобласць (пры назве)
воз. – возера (пры назве)
вол. – воласць (пры назве)
выд. – выданне
выд-ва – выдавецтва
вытв. – вытворчы
вытв-сць – вытворчасць
выяўл. – выяўленчы
вял. – вялікі
Вял. Айч. вайна – Вялікая Айчынная вайна
вярх. – вярхоўны
г. – горад/гара (пры назве ў адз. ліку)
г. – год (1921 г.), гады (1950-я г.)
гг. – гады (1830–31 гг., 1935 і 1937 гг.)
газ. – газета
гал. – галоўны
гандл. – гандлёвы
гар. – гарадскі
гарсавет – гарадскі Савет
гасп. – гаспадарчы
гв. – гвардзейскі
геагр. – геаграфічны
ген. – генеральны

ген. – генерал (пры імені)
 ген.-лейт. – генерал-лейтэнант
 ген.-маёр – генерал-маёр
 ген.-палкоўнік – генерал-палкоўнік
 герм. – германскі
 Герой Сац. Працы – Герой Сацыялістычнай Працы
 гіст. – гістарычны
 г.п. – гарадскі пасёлак (пры назве)
 грамадз. – грамадзянскі
 губ. – губернскі
 губ. – губерня (пры назве ў адз. ліку)
 ГЭС – гідраэлектрастанцыя
 дакум. – дакументальны
 дзес. – дзесяціна
 дзярж. – дзяржаўны
 дэп. – дэпутат
 еўрап. – еўрапейскі
 жал. – жалезны
 жн. – жнівень
 З – захад (напрамак)
 засл. – заслужаны
 засн. – заснаваны
 ЗАТ – закрытае акцыянернае таварыства
 зах. – заходні
 з-д – завод
 індустр. – індустрыяльны
 ін-т – інстытут
 інш. – іншы, іншыя
 каап. – кааператыўны; кааперацыйны
 калект. – калектыўны
 кастр. – кастрычнік
 кн. – кніга (пры назве)
 кн. – князь (пры імені)
 КП(б)Б – Камуністычная партыя (большавікоў) Беларусі
 КПЗБ – Камуністычная партыя Заходняй Беларусі
 крас. – красавік
 КСУП, КУСП – камунальнае сельскагаспадарчае ўнітарнае прадпрыемства
 к-т – камітэт
 культ. – культурны
 культ.-асв. – культурна-асветны

КУП – камунальнае ўнітарнае прадпрыемства
ліп. – ліпень
ліст. – лістапад
літ. – літоўскі
л-ра – літаратура
лют. – люты
манум. – манументальны
маш.-буд. – машынабудаўнічы
МТС – машынна-трактарная станцыя
муз. – музычны
мяст. – мястэчка (пры назве)
мясц. – мясцовы
н. – нарадзіўся
навук. – навуковы
навуч. – навучальны
надрук. – надрукавана
наз. – называецца
найб. – найбольш(ы)
нам. – намеснік
НАН – Нацыянальная акадэмія навук
напр. – напрыклад
нар. – народны
нар.-гасп. – народна-гаспадарчы
нац. – нацыянальны
нац.-вызв. – нацыянальна-вызваленчы
нач. – начальнік
н.-д. – навукова-даследчы
н.с. – новы стыль
н.э. – наша эра
ням. – нямецкі
ням.-фаш. – нямецка-фашысцкі
пав. – павятовы
паветр. – паветраны
падп. – падпольны
пал. – палавіна
пам. – памочнік
парт. – партыйны
партыз. – партызанскі
патрыят. – патрыятычны
пас. – пасёлак (пры назве); пасялковы

паўд. – паўднёвы
 паўн. – паўночны
 пач. – пачатак; пачатковы
 Пд – поўдзень (напрамак)
 ПдЗ – паўднёвы захад
 ПдУ – паўднёвы ўсход
 пед. – педагагічны
 перыяд. – перыядычны
 пл. – плошча
 Пн – поўнач (напрамак)
 ПнЗ – паўночны захад
 ПнУ – паўночны ўсход
 правадз. – правадзейны
 прам. – прамысловы
 прам-сць – прамысловасць
 праф. – прафесар
 прафес. – прафесійны
 прафс. – прафсаюзны
 прац. – працоўны
 пях. – пяхотны
 р. – рака (пры назве)
 рас. – расійскі
 р-н – раён, р-ны (мн. лік)
 р.п. – рабочы пасёлак (пры назве)
 РУП – рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
 рус. – рускі
 РУСП – рэспубліканскае ўнітарнае сельскагаспадарчае прадпрыемства
 рэв. – рэвалюцыйны
 рэліг. – рэлігійны
 рэсп. – рэспубліканскі
 с. – старонка
 с. – сяло (пры назве ў адз. ліку)
 сав. – савецкі
 Сав. Армія – Савецкая Армія
 сак. – сакавік
 сапр. – сапраўдны
 сац. – сацыяльны
 сацыяліст. – сацыялістычны
 СВК – сельскагаспадарчы вытворчы кааператыў
 СВП – сельскагаспадарчае вытворчае прадпрыемства

с.-г. – сельскагаспадарчы
 с.-д. – сацыял-дэмакратычны
 слав. – славянскі
 снеж. – снежань
 СП – сумеснае прадпрыемства
 спарт. – спартыўны
 спец. – спецыяльны
 с/с – сельсавет (пры назве ў адз. ліку)
 с. ст. – стары стыль
 ст. – стагоддзе (пры лічбе)
 ст. – станцыя (пры назве)
 стараж. – старажытны
 стралк. – стралковы
 студз. – студзень
 сухап. – сухапутны
 сял. – сялянскі
 ТАА – таварыства з абмежаванай адказнасцю
 т-ва – таварыства
 традыц. – традыцыйны
 тыс. – тысяча; тысячагоддзе
 тэлегр. – тэлеграфны
 тэлеф. – тэлефонны
 тэр. – тэрыторыя
 тэхн. – тэхнічны
 У – усход (напрамак)
 узбр. – узброены
 укл. – уключна
 укр. – украінскі
 ун-т – універсітэт
 унутр. – унутраны
 УП – унітарнае прадпрыемства
 усх. – усходні
 у т.л. – у тым ліку
 фаш. – фашысцкі
 феад. – феадальны
 фельч.-акушэрскі – фельчарска-акушэрскі
 ф-ка – фабрыка
 ф-т – факультэт
 харч. – харчовы
 царк. – царкоўны

цэнтр. – цэнтральны
чал. – чалавек (пры колькасных паказчыках)
чл. – член
чл.-кар. – член-карэспандэнт
чыг. – чыгуначны
чыг. пст. – чыгуначны паўстанак (пры назве)
чыг. ст. – чыгуначная станцыя (пры назве)
чэрв. – чэрвень
шматнац. – шматнацыянальны
эканам. – эканамічны
юрыд. – юрыдычны
яўр.– яўрэйскі

ДАДАТАК Ж

**Рукапісныя варыянты тэкстаў пра вёскі Таўкачова 2, Тропіна,
Убоіна**

ТАЎКАЧОВА 2 – вёска Обальскага с/с, за 35 км на ПнЗ ад раёнага цэнтра Шуміліна, 14 км ад чыгуначнай станцыі Обаль на лініі Віцебск-Полацк, 78 км ад Віцебска. На Пд ад вёскі працякае р. Обаль, прыток р. Зах. Дзвіна. З Пн і У працякае ручай, прыток р. Обаль. На З – участак леса. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясцовай дарозе праз в. Пагіршчына і далей па шашы Шуміліна-Полацк. 2 гаспадаркі, 2 жыхары (1.1.2017 г.).

На 1910 г. вёска ў Петра-Паўлаўскай воласці і Ігуменаобальскага праваслаўнага прыхода Полацкага уезда Віцебскай губерні, 9 двароў, 69 жыхароў, вёскам належала 144 дзесяціны зямлі. У ліст. 1917 г. ўсталявана сав. ўлада; з 18.02.1918 г па 3.3.1918 г. акупіравана вайскамі кайзераўскай Германіі; з 10.3.1924 г. у складзе БССР. На 1920 г. вёска Таўкачова II ў Полацкім уездзе Петра-Паўлаўскай воласці Шапчынскім таварыстве, 61 жыхар. З 17.07.1924 г. у Сіроцінскім раёне (да 26.07.1930 г. Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. Віцебскай вобласці). На 1926 г. працуе кравец. З 1930 па 6.1941 г. у складзе арганізаванага калгаса імя Сталіна. На 1940 г. у складзе Клетчынскага с/с Сіроцінскага раёна Віцебскай вобласці. З ліпеня 1941 г. да чэрвеня 1944 г. акупіравана нямецкімі фашыстамі. На 1.1.1960 г. у Сіроцінскім раёне, Клетчынскім с/с, 49 жыхароў. Да 22.11.1961 г. у складзе Сіроцінскага раёна, з 23.11.1961 г. у Шумілінскім раёне (з 25.12.1962 г. да 30.07.1966 г. у Полацкім раёне). На 15.01.1970 г. вёска ў

Шумілінскім раёне Клётчынскім с/с, 40 жыхароў. На 1977 г. у складзе калгаса «Расія» Лявонаўскага с/с. На 1.1.1979 г. веска ў Шумілінскім раёне Лявонаўскім с/с, 26 жыхароў. На 1.01.1998 г. 10 гаспадарак, 12 жыхароў, у калгасе «Расія» Лявонаўскага с/с. Планіроўка Г-падобная. Да плаўна выгнутай вуліцы, якая праходзіць уздоўж берага ручая і арыентавана мерадыяльна на поўдні з усходняга боку далучаецца другая вуліца. Жылая забудова драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. У 2015 г. у Талкачова-2, 4 жыхара ў Обальскім с/с. На 2009 г. у складзе Обальскага с/с. На 1.1.2017 г. у складзе КСУП «Вульскі».

ТРОПІНА – вёска Сіроцінскага с/с вёска, за 9 км на Пн ад раённага цэнтру Шуміліна і 6 км ад чыгуначнай станцыі Шуміліна на лініі Віцебск-Полацк, 50 км ад Віцебска. На ПнУ працякае ручай, прыток р. Чэрніца. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па шашы Шуміліна-Сураўні, якая праходзіць праз веску. 2 гаспадаркі, 3 жыхары (01.10.2017 г.).

У канцы 18 ст. веска Тропіна мела назву Тропы, адносіцца да маентка Чарніца, уладанне дзяржавы, у Полацкім павеце ВКЛ. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. у складзе Расійскай імперыі. З 7. 1812 г. па 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. На 1910 г. вёска Тропіна Сіроцінскага праваслаўнага прыхода і Ловажскай воласці Полацкага уезда Віцебскай губерні, 17 двароў, 99 жыхароў. Да вёскі адносілася 85 дзесяцін зямлі. У ліст. 1917 г. ўсталявана сав. ўлада; з 18.02.1918 г. па 3.3.1918 г. акупіравана вайскамі кайзераўскай Германіі; з 10.3.1924 г. у складзе БССР. З 17.07.1924 г. у Сіроцінскім раёне (да 26.07.1930 г. Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. Віцебскай вобласці). На 1920 г. веска Тропіна ў Полацкім уездзе Лаўжанскай воласці Чарнецкім таварыстве, 139 жыхароў. На 1.1.1925 г. веска Тропіна, 20 гаспадарак, 197 жыхароў, працуе цясляр. Паводле перапісу 1926 г. веска Тропіна Сіроцінскага с/с, 20 гаспадарак, 100 жыхароў. На 1926 г. працуе сталярная майстэрня. У 1929 г. праведзена калектывізацыя, сяляне вёскі ўступілі ў калгас «Новая справа». На 1940 г. у складзе Сіроцінскага с/с Сіроцінскага раёна Віцебскай вобласці, 30 двароў, 120 жыхароў. На 1.1.1933 г. працуе Тропінская пачатковая аднакамплектная савецкая школа I ступені. З ліпеня 1941 г. да 23 чэрвеня 1944 г. акупіравана нямецкімі фашыстамі, якія ў лютым 1944 г. спалілі вёску (30 двароў). З 1944 г. у складзе адноўленага калгас «Новая справа». На 1.1.1960 г. у Сіроцінскім раёне, Сіроцінскім с/с, 116 жыхароў. Да 22.11.1961 г. у складзе Сіроцінскага раёна, з 23.11.1961 г. у Шумілінскім раёне (з 25.12.1962 па 30.7.1966 г. у Віцебскім раёне). На 15.01.1970 г. веска ў Шумілінскім раёне Сіроцінскім с/с, 81 жыхароў. На 1977 г. у складзе калгаса імя М. С. Урыцкага Сіроцінскага с/с. На 1.1.1979 г. веска ў Шумілінскім раёне Сіроцінскім с/с, 49 жыхароў. За 0,6 км на Пн ад вёскі злева ад дарогі на Сіроціна знаходзяцца

вайсковыя могілкі, на якіх пахаваны 1437 савецкіх воінаў 179-й, 306-й, 357-й стралковых, 90-й знішчальнай авіяцыйнай і іншых дывізій, 10-й гвардэйскай танкавай і 31-й мінамётнай брыгад, 376-га і 480-га гаўбічнага артылерыскіх палкоў 43-й арміі, якія загінулі пад час Беларускай наступальнай аперацыі. Сярод пахаваных, якія загінулі ў баях у 1944 г., былі – Героі Савецкага Саюза Ф.Т.Афанасьёў, П.М.Герасіменка, М.Н.Хаменкаў, Асман Якубаў. У 1976 г. узведзены мемарыяльны комплекс – архітэктурна-скульптурная кампазіцыя. На 1.01.1998 г. 12 гаспадарак, 18 жыхароў, у калгасе імя Урыцкага Сіроцінскага с/с. Планіровачна веска Г-падобная. Галоўная прамалінейная вуліца шыротнай арыентацыі далучаецца да заходняга боку шашы. Другая вуліца далучаецца да яе паўднёвага боку і з'яўляецца адрэзкам шашы, якая на тэрыторыі вескі праходзіць у напрамку, бліжэй да мерыдыяльнага. Жылая забудова драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. На 2009 г. у складзе Сіроцінскага с/с. У 2015 г. 12 жыхара. На 01.10.2017 г. у складзе КСУП «Сіроцінскі».

УБОІНА, УБОЙНА – вёска Обальскага с/с (да 1931 г. веска мела назву Убоіна I), за 36 км на З ад раёнага цэнтра Шуміліна, 16 км ад чыгуначнай станцыі Обаль на лініі Віцебск-Полацк, 80 км ад Віцебска. На ПдЗ ад вескі працякае р. Зах. Дзвіна (упадае ў Балтыйскае мора). На ПдУ і Пд праз веску працякае р. Прудок, прыток р. Зах. Дзвіна. Ва ўсходнім напрамку – лясны масіў. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясцовай дарозе праз в. Лявонава, далей па шашы Мікалаева-Обаль і шашы Шуміліна-Полацк. 8 гаспадарак, 8 жыхароў (1.1.2017 г.).

У канцы 18 ст. веска Убоіна мела назву Убойна, адносіцца да маентка Обаль, уладанне езуітаў, у Полацкім павеце ВКЛ. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. у складзе Расійскай імперыі. За 1783-1785 гг. ўзгадваецца як веска Убойна ў складзе Полацкага павета Магілёўскай губерні. 13 двароў, 79 жыхароў. З 7. 1812 г. па 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. На 1890 г. дзейнічае школа граматы. На 1906 г. дзейнічае царкоўна прыходская школа. На 1910 г. у Петра-Паўлаўскай воласці і Ігуменаобальскага праваслаўнага прыхода Полацкага уезда Віцебскай губерні, былі побач 3 вёскі з назвай Убоіна, у якіх разам было 20 двароў, каля 180 жыхароў. Да вёсак адносілася 180 дзесяцін зямлі. Адносіліся да Ігуменаобальскага прыхода. У ліст. 1917 г. ўсталявана сав. ўлада; з 18.02.1918 г па 3.3.1918 г. акупіравана вайскамі кайзераўскай Германіі; з 10.3.1924 г. у складзе БССР. У весцы адбылося першае ў раёне выступленне салдат ААТраць каманднага састава, якія займаліся аховай маста праз раку Заходняя Дзвіна. На 1920 г. тры аднайменныя вескі ў Полацкім уездзе Петра-Паўлаўскай воласці Шашынскім таварыстве, Убовіна I, 117 жыхароў, Убовіна II, 40 жыхароў, Убовіна III, 59 жыхароў, у апошняй весцы

працуе смолаваранны завод. З 17.07.1924 г. у Сіроцінскім раёне (да 26.07.1930 г. Віцебскай акругі, з 20.2.1938 г. Віцебскай вобласці). На 1.1.1925 г. развіты ўласны бакалейны гандаль. На 1926 г. працуе аўчынная майстэрня. На 1933 г. працуе кузня па рамонту с/г інвентару, падпарадкоўваецца калгасу «Заходняя Дзвіна». Да 6.1941 г. арганізаваны і дзейнічаюць калгасы «Заходняя Дзвіна» і «Паріжская камуна». На 1940 г. у Клетчынскім с/с Сіроцінскага раёна Віцебскай вобласці, 27 гаспадарак, 156 жыхароў. У кастрычніку 1943 г. і студзені 1944 г. спалена нямецкімі фашыстамі. Сельскія жыхары у 1943 г. перабраліся ў лес і жылі ў зямлянках і шалашах поўнаасцю да вызвалення. З 1944 па 1963 г. у складзе адноўленага калгаса «Паріжская камуна» Клетчынскага с/с Сіроцінскага (з 9.9.1946 г. – Вульскага, з 16.12.1956 – Сіроцінскага, з 23.11.1961 – Шумілінскага, з 25.12.1962 – Полацкага) раёна Віцебскай вобласці. З 1963 у складзе калгаса імя Мічурына (з 1967 г. цэнтральная сядзіба в. Лявонава) Клетчынскага с/с Полацкага (з 30.7.1966 г. Шумілінскага) раёна (з 26.03.1973 – Лявонаўскага, з 8.2.2000 – Обальскага). На 1.1.1960 г. у Сіроцінскім раёне, Клетчынскім с/с, 109 жыхароў. Да 22.11.1961 г. у складзе Сіроцінскага раёна, з 23.11.1961 г. у Шумілінскім раёне (з 25.12.1962 г. да 30.07.1966 г. у Полацкім раёне). На 15.01.1970 г. веска ў Шумілінскім раёне Клетчынскім с/с, 68 жыхароў. На 1977 г. цэнтр калгаса імя І. У. Мічурына Лявонаўскага с/с. На 1.1.1979 г. веска ў Шумілінскім раёне Лявонаўскім с/с, 72 жыхары. Дзейнічалі ферма буйна-рагатай жывёлы і магазін. На 1.01.1998 г. 21 гаспадарка, 36 жыхароў, вёска ў калгасе імя Мічурына Лявонаўскага с/с. Галоўная прамалінейная вуліца праходзіць уздоўж берага ракі Зах. Дзвіна і арыентавана з ПнЗ на ПдУ, на Пд падыходзіць да берага р. Прудок. На ПнУ ад яе другая кароткая вуліца праходзіць амаль шырозна. Яны звязаны паміж сабой папярочнай вуліцай на Пн. На ПдУ, на другім беразе р. Прудок частка забудовы размешчана безсістэмна. У вёсцы знаходзяцца бцдынкі магазіна, фельчарска-акушэрскага пункта. Жылая забудова пераважна драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. Вытворчы сектар – ва ўсходняй ускраіне вёскі. Тут размешчана жывелагадоўчая ферма. У цэнтры вёскі знаходзіцца брацкая магіла савецкіх воінаў, у якой пахавана 35 воінаў, якія загінулі у Вялікую Айчынную вайну. У 1965 г. на магіле пастаўлены абеліск. На будынку бібліятэкі у 1969 г. устаноўлена мемарыяльная дошка Любові Дзянісаўне Бараўкавай, партызанкі, якая загінула ў барацьбе ААТраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў. На 2009 г. у складзе Обальскага с/с. У 2015 г. у Обальскім сельсавеце, 9 жыхароў. На 1.1.2017 г. у складзе КСУП «Вульскі».

ДАДАТАК 3

ЗАКАЗ
на друкаванне ілюстрацый

Рэдакцыя гістарычных навук

Выданне Гарады і вёскі Беларусі. Віцебская вобл. Кн. 5

№ вёска Шодзікі, Шумілінскі раён

Унутрытэкставая ілюстрацыя, уклейка (патрэбнае падкрэсліць)

Крыніца ілюстрацыі ІНТЭРНЭТ

Рыс. (па слоўніку ілюстрацый)

Сіпко Антон Уладзіміравіч.

А.У.Сіпко.

Навуковы рэдактар Паўловіч Мастацкі рэдактар

«17» сакавіка 20 21 г. «17» сакавіка 20 21 г.

Загадчык рэдакцыі Загадчык рэд. ілюстрацый

Рэдакцыя навуковага і літаратурнага кантролю

НК ЛК

Рэдакцыя гістарычных навук Рэдактар Паўловіч

Выданне Гарады і вёскі Беларусі. Віцебская вобл. Кн. 5

Назва СПІСКО АНТОН УЛАДЗІМІРАВІЧ

Колькасць іл./ залік у знаках: новых 1 / 200 , архіўных (бяруцца з
ранейшых энцыклапедыяў) /

Заг. рэд. ілюстрацый

ЗАКАЗ
на друкаванне ілюстрацый

Рэдакцыя гістарычных навук

Выданне Гарады і вёскі Беларусі. Віцебская вобл. Кн. 5

№ Шумілінскі р-н

Унутрытэкставая ілюстрацыя, уклейка (патрэбнае падкрэсліць)

Крыніца ілюстрацыі

РАЙВЫКАНКАМ _____

Рыс. _____ (па слоўніку ілюстрацый)

Загатоўка кармоў у КСУП «Мішневічы».

Навуковы рэдактар __ Паўловіч __ Мастацкі рэдактар _____

«23» __ сакавіка _____ 20 __ 21 __ г. «23» __ сакавіка _____ 20 __ 21 __ г.

Загадчык рэдакцыі _____ Загадчык рэд. ілюстрацый _____

Рэдакцыя навуковага і літаратурнага кантролю

НК _____ ЛК _____

Рэдакцыя __ гістарычных навук _____ Рэдактар __ Паўловіч _____

Выданне __ Гарады і вёскі Беларусі. Віцебская вобл. Кн. __ 5 _____

Назва Загатоўка кармоў у КСУП «Мішневічы»

Колькасць іл./ залік у знаках: новых __ 1 __ / __ 200 _____ архіўных ____ / ____

Заг. рэд. ілюстрацый _____

ДАДАТАК I

Апрацаваныя варыянты тэкстаў пра вёскі Таўкачова 2, Тропіна, Убоіна

ТАЎКАЧОВА 2 — вёска ў Обальскім с/с, за 35 км на ПнЗ ад г.п. Шуміліна, 14 км ад чыг. ст. Обаль на лініі Віцебск—Полацк, 78 км ад Віцебска. На Пд ад вёскі працякае р. Обаль (прыток р. Зах. Дзвіна), на Пн і У — ручай (прыток р. Обаль), на З участак лесу. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясц. дарозе праз в. Пагіршчына і далей па шашы Шуміліна—Полацк. У вёсцы ніхто не жыве (2021).

У 1910 г. вёска ў Петрапаўлаўскай вол. і Ігумена-Обальскім праваслаўным прыходзе Полацкага павета Віцебскай губ., 9 двароў, 69 жыхароў, 144 дзес.

зямлі. З 18.2.1918 г. да 3.3.1918 г. акупіравана войскамі кайзераўскай Германіі. У 1920 г. в. Таўкачова-2 у Шапчынскім т-ве, 61 жыхар. З 3.3.1924 г. ў складзе БССР. З 17.7.1924 г. ў Сіроцінскім р-не Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. З 1930 г. ў калгасе імя Сталіна. У 1940 г. У Вял. Айч. вайну з ліп. 1941 г. да чэр. 1944 г. акупіравана ням.-фаш. захопнікамі. У 1960 г. 49 жыхароў. З 23.11.1961 г. ў Шумілінскім р-не (з 25.12.1962 г. да 30.7.1966 г. ў Полацкім р-не). У 1970 г. 40 жыхароў. З 26.3.1973 г. ў Лявонаўскім с/с. У 1977 г. ў калгасе «Расія». У 1979 г. 26 жыхароў. У 1998 г. 10 гаспадарак, 12 жыхароў. З 8.2.2000 г. ў Обальскім с/с. У 2015 г. 24 жыхары. У 2017 г. ў складзе КСУП «Ульскі», 2 гаспадаркі, 2 жыхары. Планіроўка Г-падобная. Да плаўна выгнутай вуліцы, якая праходзіць уздоўж берага ручая і арыентавана мерыдыянальна на Пд з усх. боку, далучаецца другая вуліца. Жылая забудова драўляная, сядзібнага тыпу.

ТРОПІНА — вёска ў Сіроцінскім с/с, за 9 км на Пн ад г.п. Шуміліна, 6 км ад чыг. ст. Шуміліна на лініі Віцебск—Полацк, 50 км ад Віцебска. На ПнУ працякае ручай (прыток р. Чарніца). Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па шашы Шуміліна—Сураўні, якая праходзіць праз вёску. 1 гаспадарка, 1 жыхар (2021).

У канцы 18 ст. в. Тропы, адносілася да маёнтка Чарніца, уладанне дзяржавы, у Полацкім ваяв. ВКЛ. Пасля 1-га падзелу Рэчы Паспалітай (1772 г.) у складзе Рас. імперыі. З ліп. 1812 г. да 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. У 1910 г. ў Лаўжанскай вол. і Сіроцінскім праваслаўным прыходзе Полацкага павета Віцебскай губ., 17 двароў, 99 жыхароў, 85 дзес. зямлі. З 18.2.1918 г. да 3.3.1918 г. акупіравана войскамі кайзераўскай Германіі. У 1920 г. в. Тропіна ў Чарнецкім т-ве, 139 жыхароў. З 3.3.1924 г. ў складзе БССР. З 17.7.1924 г. ў Сіроцінскім р-не Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. У 1925 г. 20 двароў, 197 жыхароў, працаваў цясляр. Паводле перапісу 1926 г. вёска ў Сіроцінскім с/с, 20 двароў, 100 жыхароў. У 1926 г. працавала сталярная майстэрня. У 1929 г. праведзена калектывізацыя, сяляне вёскі ў калгасе «Новая справа». У 1933 г. працавала пач. аднакамплектная сав. школа 1-й ступені. У 1940 г. 30 двароў, 120 жыхароў. У Вял. Айч. вайну з ліп. 1941 г. да 23.6.1944 г. акупіравана ням.-фаш. захопнікамі, якія ў лют. 1944 г. спалілі вёску (30 двароў). У 1960 г. 116 жыхароў. З 23.11.1961 г. ў Шумілінскім р-не (з 25.12.1962 г. да 30.7.1966 г. ў Віцебскім р-не). У 1970 г. 81 жыхар. У 1977 г. ў калгасе імя Урыцкага. У 1979 г. 49 жыхароў. У 1998 г. 12 гаспадарак, 18 жыхароў. У 2015 г. 12 жыхароў. У 2017 г. ў складзе КСУП «Сіроцінскі», 2 гаспадаркі, 3 жыхары. Планіровачна вёска Г-падобная. Гал. прамалінейная вуліца шыротнай арыентацыі далучаецца да зах. боку шашы, другая вуліца — да

яе паўд. боку і з'яўляецца адрэзкам шашы, якая на тэр. вёскі праходзіць у напрамку, бліжэй да мерыдыянальнага. Жылая забудова драўляная, сядзібнага тыпу. За 0,6 км на Пн ад вёскі злева ад дарогі на Сіроціна знаходзяцца вайск. могілкі, на якіх пахаваны 1437 сав. воінаў, што загінулі ў Вял.Айч. вайну падчас Бел. наступальнай аперацыі 1944 г. Сярод пахаваных Героі Савецкага Саюза Ф.Т.Афанасьёў, П.М.Герасіменка, М.Н.Хаменкаў, Асман Якубаў. У 1976 г. ўзведзены мемарыяльны комплекс — арх.-скульптурная кампазіцыя.

УБОІНА — вёска ў Обальскім с/с, за 36 км на З ад г.п. Шуміліна, 16 км ад чыг. ст. Обаль на лініі Віцебск—Полацк, 80 км ад Віцебска. На ПдЗ ад вёскі працякае р. Зах. Дзвіна (упадае ў Балтыйскае мора), на ПдУ і Пд праз вёску — р. Прудок (прыток р. Зах. Дзвіна), ва ўсх. напрамку лясны масіў. Транспартныя сувязі ажыццяўляюцца па мясц. дарозе праз в. Лявонава, далей па шашы Мікалаева—Обаль і шашы Шуміліна—Полацк. 5 гаспадарак, 5 жыхароў (2021).

У канцы 18 ст. в. Убойна, адносілася да маёнтка Обаль, уладанне езуітаў, у Полацкім ваяв. ВКЛ. Пасля 1-га падзелу Рэчы Паспалітай (1772 г.) у складзе Рас. імперыі. У 1785 г. ў Полацкім павеце Полацкай губ., 13 двароў, 79 жыхароў. З ліп. 1812 г. да 5.10.1812 г. акупіравана французскімі войскамі Напалеона. У 1890 г. дзейнічала школа граматы. У 1906 г. працавала царк.-прыходская школа. У 1910 г. ў Петрапаўлаўскай вол. І Ігумена-Обальскім праваслаўным прыходзе Полацкага павета Віцебскай губ., побач 3 вёскі з назвай Убойна, у якіх разам было 20 двароў, каля 180 жыхароў, 180 дзес. зямлі. З 18.2.1918 г. да 3.3.1918 г. акупіравана войскамі кайзераўскай Германіі. У 1920 г. ў Шашынскім т-ве, в. Убовіна-1, 117 жыхароў; в. Убовіна-2, 40 жыхароў; в. Убовіна-3, 59 жыхароў, працаваў смалакурны з-д. З 3.3.1924 г. ў скла-дзе БССР. З 17.7.1924 г. ў Сіроцінскім р-не Віцебскай акругі (да 26.7.1930 г.), з 20.2.1938 г. ў Віцебскай вобл. У 1925 г. развіваўся ўласны бакалейны гандаль. У 1926 г. працавала аўчынная майстэрня. У 1933 г. ў калгасе «Заходняя Дзвіна», працавала кузня па рамонце с.-г. інвентару. У 1940 г. ў Клётчынскім с/с, 27 двароў, 156 жыхароў. У Вял. Айч. вайну з ліп. 1941 г. да чэрв. 1944 г. вёска акупіравана ням.-фаш. захопнікамі. У кастр. 1943 г. і студз. 1944 г. спалена ням.-фаш. захопнікамі. З 1944 г. ў калгасе «Парыжская Камуна». З 9.9.1946 г. ва Ульскім, з 16.12.1956 г. зноў у Сіроцінскім р-нах. У 1960 г. 109 жыхароў. З 23.11.1961 г. ў Шумілінскім р-не (з 25.12.1962 г. да 30.7.1966 г. ў Полацкім р-не). З 1963 г. ў калгасе імя Мічурына. У 1970 г. 68 жыхароў. З 26.3.1973 г. ў Лявонаўскім с/с. У 1977 г. цэнтр калгаса імя Мічурына. У 1979 г. 72 жыхары, дзейнічалі ферма буйной рагатай жывёлы, магазін. У 1998 г. 21 гаспадарка, 36 жыхароў, у калгасе імя Мічурына. З 8.2.2000 г. ў Обальскім с/с. У 2015 г. 9 жыхароў. У 2017 г. ў складзе КСУП «Ульскі», 8 гаспадарак, 8 жыхароў. Гал.

прамалінейная вуліца праходзіць уздоўж берага р. Зах. Дзвіна і арыентавана з ПнЗ на ПдУ, на Пд падыходзіць да берага р. Прудок. На ПнУ ад яе другая кароткая вуліца праходзіць амаль шырозна. Яны звязаны паміж сабой папярочнай вуліцай на Пн. На ПдУ, на другім беразе р. Прудок, частка забудовы размешчана бессістэмна. Забудавана пераважна драўлянымі дамамі сядзібнага тыпу. У цэнтры вёскі абеліск на брацкай магіле 35 сав. воінаў, якія загінулі ў Вял. Айч. вайну (1965). На будынку б-кі ў 1969 г. ўстаноўлена мемарыяльная дошка партызанцы Любаві Дзянісаўне Бараўкавай, якая загінула ў барацьбе супраць ням.-фаш. захопнікаў.